
600090883Y

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII THEOLOGI

VULGO NAZIANZENI

ORATIO APOLOGETICA DE FUGA SUA.

TEXTUM CUM SELECTIS ANNOTATIONIBUS AD EDITIONEM MONACHORUM ORD. ST. BENEDICTI E CONGR. ST. MAURI

EDIDIT

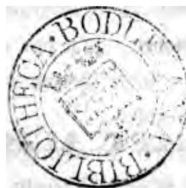
JOANNES BAPT. ALZOG,

MAGNO BADARUM DUCI A CONSILIIS ECCLESIASTICIS SS. THEOLOGIAE DOCTOR EJUSDEMQUE IN UNIV. FRIBURG. PROFESSOR P. O.

FRIBURGI BRISIGAVORUM

SUMPTIBUS LIBRARIAE HERDERIANAE.

MDCCCLVIII.

Typis Herderianis Friburgi Brisigavorum.

Almae Universitatis Litterarum Alberto-Ludovicianae

Civibus Ornatissimis

Ss. Theologiae Catholicae Studiosis

S. P. D.

Dr. Joannes Bapt. Alzog.

Magnum profecto et justum *ex resuscitato Archidioeceseos Friburgensis collegio theologico* natum est omnibus, qui ecclesiam diligunt, gaudium. Cujus gratiam singularem dum ad Deum tanquam auctorem et datorem O. M. devotissima mente referimus omnibusque Ejus vicariis humanis reverendissimis et excellentissimis debitam piissima mente habemus: non possumus facere, quin pro nostri quoque muneris ratione ac necessitudine agnoscamus documento quodam manifesto eodemque, nisi fallunt omnia, opportuno.

Etenim egregiam *St. Gregorii Nazianzeni*, qui per excellentiam vocatur Theologus, orationem edere constituimus illam, ubi quid Sacerdos christianus discendo, docendo et agendo praestare debeat grande et magnanimum exponitur dicendi genere tum a verborum tum a sententiarum luminibus ornatissimo.

Quapropter quam jam typis expressam *Vobisque dicatam* videtis Commilitones orationem luculentissimam: eam ut coelestis ad quod adspiratis muneris magistram meique erga Vos animi benevoli testem accipiatis, divinum generis humani magistrum et amicum oro atque imploro.

Valete et meis vestrisque studiis religiosè favete.

Scribebam Friburgi in Brisgovia festo St. Leonis Pap. M. eccles. Doctoris a. MDCCCLVIII.

PRAEFATIO.

Quod *Engelbertus Klüpfelius*, theologiae dogmaticae in alma Universitate litterarum Friburgensi olim professor optime meritus sedecim fere abhinc lustris optavit *): id ejusdem successor quidam praestandum sibi sumsit opportunitate praesentissima modoque significata. Praeter eos enim, quos de augusto ecclesiae christianae sacerdotio SS. Patrum et Doctorum christianorum, *Ephraemi Syri*, *Chrysostomi*, *Ambrosii*, *Hieronymi* et *Gregorii M.* habemus tractatus, exstat insignis illa *St. Gregorii Nazianzeni* „de fuga" oratio theologiae potissimum Candidatis multum commendabilis. Nam Gregorius

*) Dignissima sane est, inquit, ea *St. Gregorii* oratio apologetica de fuga, *quae edatur seorsim*, ut in plurimorum, maxime sacerdotum manus facilius possit pervenire. — Tanti visa est antiquis Patribus haec Gregorii oratio, ut eam sibi vel imitandam, vel amplificandam putarint. Certe ex tam eximio opere, suos sex libros de *Sacerdotio Chrysostomus;* quatuor autem *Curae Pastoralis Gregorius M.*, ita hauserunt, ut velut ex archetypo expresserunt, ut propemodum nihil aliud praestitisse videantur, quam dilatasse, et dixisse pluribus verbis, quae a *Nazianzeno* acutius, brevius, nervosiusque dicta fuerant. Utuntur omnes iisdem argumentis. Omnes expostulantibus amicis respondent; et cur sacerdotium fugerint, reddita ratione, *fugae apologiam* condunt (*nova bibliotheca ecclesiastica Friburgensis* a. 1780 Vol. V. fasciculus III. pag. 392—393). — In linguam theodiscam transtulit hanc orationem *Guilielmus Arnoldi*, qui nunc religiosissimus dioecesi Trevirensi Episcopus praeest in libello, quem inscripsit: Vertheidigungsrede des heil. Gregorius von Nazianz. Für Priester und die es werden wollen. Moguntiae 1826. *Gallice* prodiit Paris. 1747.

Nazianzenus quum a patre, Episcopo Nazianzeno, invitus sacerdotio initiatus fuisset: muneris officiique suscepti gravitate perterritus ad St. Basilium consilii et solatii causa effugit.

Qua quidem fuga magnam sibi apud Nazianzenos invidiam conflaverat Gregorius. Alii levitatem et imprudentiam, alii contemtum ordinis, nonnulli etiam altioris gradus, i. e. episcopatus cupiditatem objiciebant aut suspicabantur. Ut accusationes hujusmodi abs se depelleret, longiorem hanc apologeticam orationem scripsit, qua vivis coloribus depingit sacerdotum sive pastorum munera, virtutes, officia, difficultates, pericula, Dei in eos minas, Prophetarum et Apostolorum oracula, exempla; addit bellum Haereticorum, Christianorum vitia, Sacerdotum pugnas, Episcoporum dissidia, quae metuebat. Imparem se esse fatetur tantis rebus vel perficiendis vel superandis etc.: *propterea se fugisse. Rediisse autem* se testatur *ob causas aeque graves;* cujusmodi reputantur in cives amor, parentum cura, inobedientiae timor ac periculum, *Jonae* Prophetae exemplum etc.

Et nos quidem, qui repetitam hujus egregiae orationis editionem curavimus, non potuimus quidem textum exhibere nisi eum, quem St. Gregorii Naz. operum editio *Benedictina* a. 1778 T. I. et repetita *Migniana* Paris. a. 1857 exhibet. Sed videmur nobis eundem tum accuratioribus interpunctionis signis tum aptioribus singulorum capitum inscriptionibus intelligentiae faciliorem reddidisse.

Quae quidem opera editioque nostra orationis Gregorianae repetita, ut Antiquitatis christianae amorem et studium acuat augeatque, optamus impense atque implorantes Deum O. M. sapientiae divinae humanaeque auctorem.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Λόγος β.

Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἕνεκεν καὶ αὖθις ἐπανόδου ἐκεῖθεν μετὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ, τί τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα [1]).

Caput I.

Gregorius redux ordinationi suae consentit, et promittit causas prioris reluctationis per fugam proferre.

Ἡττῆμαι, καὶ τὴν ἧτταν ὁμολογῶ· ὑπετάγην τῷ Κυρίῳ, καὶ ἱκέτευσα αὐτόν [2]) ὁ γάρ μοι μακαριώτατος Δαβὶδ ἀρχέτω τοῦ λόγου, μᾶλλον δὲ ὁ ἐν τῷ Δαβὶδ φθεγξάμενος καὶ εἰςέτι καὶ νῦν δι' αὐτοῦ φθεγγόμενος· ἐπειδὴ καὶ τάξις ἀρίστη παντὸς ἀρχομένῳ καὶ λόγου καὶ πράγματος, ἐκ Θεοῦ τε ἄρχεσθαι, καὶ εἰς Θεὸν ἀναπαύεσθαι [3]).

Τὸ δὲ αἴτιον, ἢ τῆς προτοῦ στάσεως καὶ ὀλιγοψυχίας, δι' ἣν ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ ηὐλίσθην ἀφ' ὑμῶν χρόνον οὐ μικρὸν ἴσως τοῖς γε ποθοῦσιν, ἢ τῆς νῦν ἡμερότητος καὶ μεταβολῆς, δι' ἣν αὖθις ἐμαυτὸν ἔδωκα φέρων ὑμῖν, ἄλλος μὲν ἄλλο τι οἰέσθω τε καὶ λεγέτω τῶν ἢ μισούντων, ἢ ἀγαπώντων ἡμᾶς· ὁ μὲν οὐκ ἀφιεὶς αἰτίας, ὁ δὲ καὶ προςαποδεχόμενος· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδὺ τοῖς ἀνθρώποις, ὡς τὸ λαλεῖν τὰ ἀλλότρια· καὶ μάλιστα ἐὰν τύχωσιν ὑπ' εὐνοίας τινὸς ἢ μίσους ἑλκόμενοι, ὑφ' ὧν καὶ φιλεῖ κλέπτεσθαι ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἀλήθεια. Ἐγὼ δὲ τἀληθὲς [4]) εἰς μέσον θήσω μη-

---

[1]) Addunt nonnulli Cod. et editi: *καὶ οἷον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον.*

[2]) Alludit Greg. ad Ps. 36, 7: *subditus esto Domino, et ora eum.*

[3]) Combef. legit *ἐπανάγεσθαι*, ut etiam Rufinus legisse videtur.

[4]) Sic cod. reg. r. sed Jes. et Poss. *ἐγὼ δὲ τὸ ἀληθές.*

δὲν αἰσχυνθεὶς, καὶ διαιτήσω δικαίως ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν, ὅσοι τε κατηγοροῦσιν ἡμῶν, καὶ ὅσοι ὑπεραπολογοῦνται προθύμως, τὸ μέν τι κατηγορήσας ἐμαυτοῦ, τὸ δὲ ὑπεραπολογησάμενος.

Caput II.

Apologia incipit a timiditate.

Καὶ ἵνα γε καθ' ὁδὸν ὁ λόγος ἡμῖν προΐῃ, περὶ τῆς δειλίας, προτέρας οὔσης καὶ διαλέξομαι· οὐδὲ γὰρ ἀνέχομαι πλήττεσθαί τινας ἐν ἐμοὶ τῶν πάντα τηρούντων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα, εὖ τε καὶ ὡς ἑτέρως ἔχοντα, ἐπειδή τι τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι χριστιανοῖς εὐδόκησεν ὁ Θεός· καὶ τοὺς ἤδη πεπληγότας, εἴπερ τινές εἰσι, διὰ τῆς ἀπολογίας ἰάσομαι· καλὸν γὰρ μήτε ἁμαρτάνοντα, μήτε ὑπονοούμενον, ἕως ἂν οἷόν τε ᾖ, καὶ ὁ λόγος αἱρῇ [1]), τιθέναι πρόσκομμα τοῖς πολλοῖς ἢ σκάνδαλον· εἴπερ καὶ τοῖς ἕνα τῶν μικρῶν σκανδαλίσασιν ἴσμεν ὅπως ἀπαραίτητος καὶ βαρυτάτη παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς ἡ τιμωρία. (Matth. XVIII. 6.)

Caput III.

Fuga nec imperito et insipienti nec contemtori divinarum constitutionum accidit.

Ἐγὼ γὰρ ἔπαθον τοῦτο, ὦ ἄνδρες, οὔτε ὡς ἀπαίδευτος, καὶ ἀσύνετος, ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα καὶ μικρόν τι καυχήσωμαι, οὔτε ὡς ὑπερόπτης τῶν θείων νόμων καὶ διατάξεων. Ὅτι καθάπερ ἐν σώματι τὸ μέν τι ἄρχον ἐστὶ καὶ οἷον προκαθεζόμενον, τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ ἀγόμενον· οὕτω κἂν ταῖς ἐκκλησίαις διέταξεν ὁ Θεὸς ἰσότητος νόμῳ τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἀξίαν, ἣ καὶ προνοίας, ᾗ [2]) τὰ πάντα συνέδησε, τοὺς μὲν ποιμαίνεσθαι τε καὶ ἄρχεσθαι, ὅσοις τοῦτο λυσιτελέστερον, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ δέον ἰθυνομένους· τοὺς δὲ εἶναι ποιμένας καὶ διδασκάλους πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς ἐκκλησίας, ὅσοι τῶν πολλῶν εἰσιν ἀνωτέρω κατ' ἀρετὴν, καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκείωσιν [3]), λόγον ψυχῆς πρὸς σῶμα, ἢ νοῦ πρὸς ψυχὴν ἐπέ-

---

[1]) Codices nonnulli αἱρῇ.
[2]) Combef. ᾗ. Basil. ἥτις.
[3]) Combef. οἰκειότητα et vertit necessitudine.

χοντας, εἰς ἀμφότερα συντεθέντα ἀλλήλοις καὶ συγκραθέντα, τό τε ὑστεροῦν καὶ τὸ πλεονάζον, ὥσπερ ἐν μέλεσι, καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ πνεύματος συμβιβασθέντα καὶ συνδεθέντα, ἓν ἄρτιον ἀποδειχθῇ [1]) σῶμα, καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ὄντως ἄξιον. (Ephes. IV. 11. 12—16; I Cor. XII. 20.)

Caput IV.

Omnibus hominibus utile est imperio regi; cultu religionis privari maxima est Dei ultio.

Οὔτε οὖν τοῖς ἄλλοις ἀναρχίαν καὶ ἀταξίαν λυσιτελεστέραν οἶδα τάξεως καὶ ἀρχῆς, οὔτε ἀνθρώποις· ἀλλὰ τούτοις καὶ πάντων οὐχ ἥκιστα [2]), ὅσῳ καὶ περὶ μειζόνων αὐτοῖς ὁ κίνδυνος· οἷς μέγα, κἂν εἰ τὸ πρῶτον τοῦ λόγου μὴ σώζοιεν [3]), τὸ μηδὲν ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ τό γε δεύτερον ἐκείνου, τὸ ἁμαρτάνοντας ἐπανάγεσθαι. Ἐπειδὴ τοῦτο καλὸν ἐφάνη καὶ δίκαιον, ἴσον ἐμοὶ κακὸν καὶ ὁμοίως ἄτακτον, πάντας τε ἄρχειν ἐθέλειν, καὶ μηδένα δέχεσθαι· ὡς εἴ γε πάντες φεύγοιεν ταύτην τὴν εἴτε λειτουργίαν χρὴ λέγειν, εἴτε ἡγεμονίαν, χωλεύοι ἂν τῷ μεγίστῳ μέρει, καὶ οὐδ' ἂν καλὸν ἔτι μένοι τὸ καλὸν τῆς ἐκκλησίας πλήρωμα· ποῦ δ' ἂν ἔτι καὶ παρά τίνων θρησκεύοιτο ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ μυστικὰ καὶ ἄνω φέροντα; ὃ δὴ μέγιστόν ἐστι τῶν ἡμετέρων καὶ τιμιώτατον, οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ θυσίας, οὐδ' ὅσα ὡς μέγιστα ἐπὶ μεγάλοις τοῖς πταίσμασιν οἱ πάλαι ἀπειθεῖς κατεκρίθησαν. (Hos. III. 4.)

Caput V.

Ad ecclesiae regimen per gradus est ascendendum.

Ἀλλ' οὐδὲ ξένον τι καὶ ἀπὸ τρόπου τοῖς πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν, ἐστὶ τὸ ἄρχειν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ ἄρχεσθαι

---

[1]) Reg. ἀποδειχθῆναι.

[2]) Οὐχ ἥκιστα i. e. interprete Basilio *μάλιστα δ' ἐν ἀνθρώποις* immo, quam maxime hominibus.

[3]) *Οἷς μέγα, κἂν εἰ τὸ πρῶτον κ. τ. λ.* locus obscurus: nam etsi minus, quod primum est rationis, servaverint, ut nihil omnino peccent; at iis tamen praeterea magnum, quod ab illo proximum est, ut a peccatis revocentur.

οὐδὲ ἔξω τῶν νενομισμένων τῆς φιλοσοφίας ὅρων, καὶ φέρον εἰς ὄνειδος· ὥσπερ οὐδὲ ναύτῃ τῶν εὐδοκίμων τὸ πρωρατεῦσαι, καὶ πρωρεῖ καλῶς τοὺς ἀνέμους τηρήσαντι τὸ πιστευθῆναι τοὺς οἴακας· εἰ δὲ βούλει, στρατιώτῃ γενναίῳ τὸ ταξιαρχῆσαι, καὶ ταξιάρχῃ καλῷ τὸ στρατηγῆσαί τε καὶ πολέμου παντὸς ἡγεμονίαν ἐγχειρισθῆναι. Οὐ μὴν οὐδ᾽ ὅπερ ἂν ὑπολάβοι τις ἴσως τῶν πάντα ἀτόπων καὶ μοχθηρῶν, οἳ κρίνουσι τὰ τῶν ἄλλων τοῖς οἰκείοις πάθεσιν, ᾐσχύνθην τοῦ βαθμοῦ τὴν τάξιν ἐπιθυμίᾳ τῆς μείζονος [1]) οὐχ οὕτως ἐγὼ ἢ τοῦ θείου μεγέθους; ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ταπεινώσεως ἄπειρος, ὡς μὴ μέγα νομίζειν πάσῃ γενητῇ φύσει, καὶ ὁπωσοῦν πλησιάζειν Θεῷ τῷ μόνῳ φανοτάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ ὑπερέχοντι πάσης ὑλικῆς τε καὶ ἀΰλου φύσεως καθαρότητι.

Caput VI.

Duae priores causae reluctationis: improvisus eventus et amor solitudinis.

Τί οὖν ἐστιν, ὃ πέπονθα; καὶ τίς ὁ λόγος τῆς ἐμῆς ἀπειθείας; Οὐδὲ γὰρ ἔδοξα τοῖς πολλοῖς ἐν ἐμαυτῷ τότε μένειν, οὐδ᾽ εἶναι ὥσπερ ἐγινωσκόμην, ἀλλ᾽ ἕτερος ἐξ ἑτέρου τις γεγονέναι, καὶ πλέον ἢ καλῶς εἶχεν, ἀντιτείνειν καὶ αὐθαδιάζεσθαι. Τούτου δὴ τὰς αἰτίας ἀκούοιτ᾽ ἂν ἤδη πάλαι ποθοῦντες. Μάλιστα μὲν τῷ ἀδοκήτῳ πληγείς, ὥσπερ οἱ τοῖς αἰφνιδίοις τῶν ψόφων καταπλαγέντες, οὐ κατέσχον τοὺς λογισμούς· καὶ διὰ τοῦτο ἔλυσα τὴν αἰδῶ, πάντα τὸν χρόνον ταύτῃ συνειθισμένος. Ἔπειτά μέ τις ὑπεισῄει ἔρως [2]) τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως· ἧς ἐραστὴς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς ὡς οὐκ οἶδ᾽ εἴ τις ἄλλος τῶν περὶ λόγους [3]) ἐσπουδακότων, καὶ ἣν ἐν τοῖς μεγίστοις καὶ χαλεπωτάτοις κινδύνοις καθυποσχόμενος τῷ Θεῷ, καί τι καὶ προσαψάμενος αὐτῆς, ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι, καὶ πλεῖόν μοι τὸν πόθον ἐξαφθῆναι διὰ τῆς πείρας, οὐκ ἤνεγκα τυραννούμενος, καὶ εἰς

---

1) Nempe τάξεως.

2) Omnes fere manu exarati codices pro ἔρως habent ἔλεος.

3) Litteras intellige saeculares et eloquentiam, ut in orat. VII. al. X. num. 16 et 20; orat. XLIII. al. XX.

μέσους τοὺς θορύβους ὠθούμενος, καὶ οἷον ἀπὸ ἱεροῦ τινος ἀσύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώμενος.

Caput VII.

Laus vitae solitariae.

Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον οἷον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ (I Cor. XIV, 28), ζῆν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα, καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ ὂν καὶ ἀεὶ γινόμενον, φωτὶ προςλαμβάνοντα φῶς καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, ἤδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν Ἀγγέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα καταλιπόντα τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄνω τιθέμενον. Εἴ τις ὑμῶν τούτῳ τῷ ἔρωτι κάτοχος, οἶδεν ὃ λέγω, καὶ τῷ τότε πάθει συγγνώσεται· τοὺς γὰρ πολλοὺς οὐδ᾿ ἂν πείσαιμι λέγων ἴσως, ὅσοις καὶ ἐν γέλωτι τὸ πρᾶγμα δοκεῖ κακῶς διατεθεῖσιν, εἴτε ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀνοίας, εἴτε ὑπὸ τῶν ἀναξίων τοῦ ἐπαγγέλματος, οἳ πράγματι καλῷ [1]) κακὸν περιτεθείκασιν ὄνομα, τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν κενοδοξίαν, συνεργὸν λαβόντες τὸν φθόνον καὶ τὴν τῶν πολλῶν κακίαν πρὸς τὸ χεῖρον οὖσαν ἑτοιμοτέραν· ἵν᾿ ἕν γέ τι πάντως αὐτοῖς ἁμαρτάνηται, ἢ τὸ κακὸν ἐνεργούμενον, ἢ τὸ καλὸν ἀπιστούμενον.

Caput VIII.

Tertia fugae causa: quod eum puderet aliorum impudentiae.

Πρὸς δὲ τούτοις πρᾶγμα ἔπαθον (ἐκλαλήσω γὰρ πρὸς ὑμᾶς πᾶν τὸ ἀπόῤῥητον) οὐκ οἶδ᾿ εἴτε ἄγροικον, εἴτε ἐλεύθερον, ἔπαθον δ᾿ οὖν· ᾐσχύνθην ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὅσοι μηδὲν τῶν πολλῶν ὄντες βελτίους, μέγα μὲν οὖν [2]) εἰ καὶ μὴ πολλῷ χείρους, ἀνίπτοις χερσὶν, ὃ δὴ λέγεται, καὶ ἀμυήτοις ψυχαῖς

---

[1]) Elias: honestae rei, i. e. monasticae vitae ac secessui a mundo.
[2]) Immo satis superque fuerit.

τοῖς ἀγιωτάτοις ἑαυτοὺς ἐπεισάγουσι, καὶ πρὶν ἄξιοι γενέσθαι προσιέναι τοῖς ἱεροῖς, μεταποιοῦνται τοῦ βήματος [1], θλίβονταί τε καὶ ὠθοῦνται περὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ὥσπερ οὐκ ἀρετῆς τύπον, ἀλλ' ἀφορμὴν βίου τὴν τάξιν ταύτην εἶναι νομίζοντες, οὐδὲ λειτουργίαν ὑπεύθυνον, ἀλλ' ἀρχὴν ἀνεξέταστον· καὶ εἰσὶ σχεδόν τι πλείους κατ' ἀριθμὸν, ἢ ὁπόσων ἄρχουσι, δείλαιοι τῆς εὐσεβείας, καὶ ἄθλιοι τῆς λαμπρότητος [2]· ὥστε ἐμοί γε δοκοῦσι προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ κακοῦ μηδὲ ἔχειν λοιπὸν, ὧν ἄρξουσι, πάντων διδασκόντων ἀντὶ τοῦ διδακτοὺς εἶναι Θεοῦ, ὥς φησιν ἡ ἐπαγγελία (Jes. LIV. 13; Joh. VI. 45), καὶ πάντων προφητευόντων, ὥστε εἶναι καὶ Σαοὺλ ἐν Προφήταις (I. Reg. X. 4; XIV. 24), κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν καὶ παροιμίαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω πολὺ κατ' οὐδένα καιρὸν οὔτ' ἔστιν, οὔτ' ἐγένετο, ἄλλοτε ἄλλων ἀκμασάντων τε καὶ ληξάντων, ὡς νῦν Χριστιανοῖς τὰ τοιαῦτα καὶ ὀνείδη καὶ ἁμαρτήματα, ὧν εἰ καὶ στῆσαι τὴν φορὰν κρεῖσσον ἢ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τό γε μισεῖν καὶ αἰσχύνεσθαι μέρος εὐσεβείας οὐ τὸ σμικρότατον.

Caput IX.

Quarta fugae causa: animas regendi difficultas.

Ὁ δὲ τελευταῖον καὶ μεῖζον τῶν εἰρημένων, εἶμι γὰρ ἐπ' αὐτὸν ἤδη τὸν κολοφῶνα τοῦ λόγου [3], καὶ οὐ ψεύσομαι, οὐδὲ γὰρ θέμις τοῖς περὶ τηλικούτων ποιουμένοις τὸν λόγον. Οὐκ ᾤμην ἴσον εἶναι, οὐδὲ νῦν οἴομαι, ποίμνης ἄρχειν ἢ βουκολίου, καὶ ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ψυχαῖς· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐξαρκεῖν, ὅτι παχύτατον καὶ πιότατον ἀποδεῖξαι τὸ βουκόλιον ἢ τὸ ποίμνιον· καὶ πρὸς τοῦτο ὁρῶν ὅ τε βουκόλος καὶ ὁ ποιμὴν τῶν τε χωρίων ἐπισκέψεται τὰ ἔνυδρα καὶ ἐπίνομα, εἰσε-

---

1) Sacrarium ambiunt: de presbyteris accipit (Greg.), quos jam plures dicit quam sint subditi (Combef.).

2) *Miseri pietate*, quam aut vulgarem vix, aut forte nullam habent, et *dignitate infelices*, seu imperio, seu splendore, quem jam fere nullum aut brevi omnino habituri sunt. *Diaconos*, inquit Hieronymus (ep. 101 al. 85), *paucitas venerabiles, presbyteros turba contemptibiles facit.*

3) Ad ipsum jam, inquit, Colophonem orationis deveni. Proverbium istud est, diciturque de gravissimis minimeque dubiis ac sine controversia, et quae vim longe maximam habent. E.

κάσει τε καὶ ἐξελάσει ἀπό τε νομῶν καὶ ἐπὶ νομὰς, ἀναπαύσει δὲ καὶ ἀποκινήσει καὶ ἀνακαλέσει, ὀλίγα μὲν τῇ βακτηρίᾳ, τὰ πολλὰ δὲ τῇ σύριγγι· ἄλλο δὲ οὐδὲν ἔργον εἶναι τῷ ποιμένι, ἢ τῷ βουκόλῳ, πλὴν ὅσον βραχέα προσπολεμῆσαι τοῖς λύκοις, καί που καὶ ἀῤῥωστοῦν ἐπισκέψασθαι. Τὰ πολλὰ δὲ αὐτῷ μελήσει δρῦς, καὶ σκιὰ, καὶ δόνακες, καὶ ἐν καλῷ τῆς πόας κατακλιθῆναι, καὶ παρὰ ψυχρὸν ὕδωρ, καὶ ὑπὸ ταῖς αὔραις σχεδιάσαι στιβάδα, καί πού τι καὶ ἐρωτικὸν ᾆσαι μετὰ τοῦ κισσυβίου, καὶ προσλαλῆσαι ταῖς βουσὶν, ἢ τῇ ποίμνῃ καὶ τούτων αὐτῶν θοινήσασθαι [1]) ἢ ἀποδόσθαι τὸ πιότατον. Ἀρετῆς δὲ οὐδεὶς οὔτε ποιμνίων ἢ βουκολίων ἐφρόντισε· τίς γὰρ καὶ ἀρετὴ τούτων; ἢ τίς τὸ ἐκείνοις καλὸν πρὸ τῆς ἰδίας ἡδονῆς ἐσκέψατο;

Caput X.

Difficile parere, difficilius imperare christianis maxime.

Ἀνθρώπῳ δὲ χαλεποῦ ὄντος τοῦ εἰδέναι ἄρχεσθαι, κινδυνεύει πολλῷ χαλεπώτερον εἶναι τὸ εἰδέναι ἄρχειν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα δὴ ἀρχὴν ταύτην τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐν νόμῳ θείῳ, καὶ πρὸς Θεὸν ἄγουσαν, ἧς ὅσον τὸ ὕψος καὶ τὸ ἀξίωμα, τοσοῦτος καὶ ὁ κίνδυνος τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Ὅν γε πρῶτον μὲν δεήσει, καθάπερ ἄργυρον ἢ χρυσὸν πανταχόθεν στρεφόμενον καὶ ἐν παντοίοις [2]) καιροῖς καὶ πράγμασι μηδαμοῦ κίβδηλον ἠχεῖν ἢ ὑπόχαλκον, μηδέ τι φέρειν ἐν ἑαυτῷ ὕλης τῆς χείρονος καὶ θερμοτέρου πυρὸς ἀξίας· ἢ τοσούτῳ μεῖζον ἔσται κακὸν, ὅσῳ περ ἂν ἀρχῇ [3]) πλειόνων· εἴπερ καὶ μείζων τῆς περὶ ἕνα ἱσταμένης πονηρίας ἡ εἰς πολλοὺς ὁδεύουσα.

Caput XI.

Pastoris vitium facile, virtus aegre communicatur.

Οὐ γὰρ οὕτως οὔτε δευσοποιοῦ βαφῆς μεταλαμβάνει ῥᾳδίως ἔρια, οὔτε δυσωδίας ἢ τοῦ ἐναντίου τὸ πλησιάσαν,

[1]) Expungunt Colb. m. et Or. I. τροφὴν προσενέγκασθαι i. e. cibos et pabula praebere.

[2]) In cujusvis generis temporibus et negotiis. Comb.

[3]) Reg. r. ἄρχει.

οὔτε νοσερά τις οὕτως εὐκόλως ἀναχεῖται εἰς τὸν ἀέρα καὶ διὰ τοῦ ἀέρος ὁμιλεῖ τοῖς ζώοις ἀτμὶς, ὃ δὴ λοιμός ἐστί τε καὶ ὀνομάζεται, ὡς φιλεῖ τάχιστα τῆς τοῦ προεστῶτος κακίας ἀναπίμπλασθαι τὸ ὑπήκοον, καὶ πολλῷ γε ῥᾷον ἢ τοῦ ἐναντίου, τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ μάλιστα πλεονεκτεῖ τὴν καλοκἀγαθίαν ἡ πονηρία, καὶ ὃ μάλιστα ἐγὼ δυσχεραίνω κατανοῶν, ὅτι εὔζήλωτον μέν τι καὶ πρόχειρον πρᾶγμα ἡ μοχθηρία, καὶ οὐδὲν οὕτω ῥᾴδιον, ὡς τὸ γενέσθαι κακὸν, κἂν εἰ μὴ τύχοι πρὸς ταύτην ἡμᾶς ἄγων μηδείς· σπάνιον δὲ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κτῆσις καὶ πρόςαντες, κἂν εἰ πολὺ τὸ μεθέλκον εἴη καὶ προκαλούμενον. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅ μοι δοκεῖ καὶ ὁ μακαριώτατος Ἀγγαῖος κατανοήσας ἐπὶ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἐλθεῖν καὶ ἀληθεστάτην εἰκόνα· ἐρωτήσατε ἱερεῖς νόμον λέγων, εἰ κρέας ἅγιον ἐν ἱματίῳ βρωτοῦ τινος, ἢ ποτοῦ, ἢ σκεύους ἁψάμενον εὐθὺς ἁγιάσει τὸ πλησιάσαν· (τῶν δὲ ἀποφησάντων) ἐρωτήσατε πάλιν, εἰ καὶ ἀκαθαρσίᾳ τούτων τι προςομιλῆσαν μὴ παραχρῆμα μετέβαλε τοῦ μιάσματος; (Agg. II. 12 sq.) ὡς ἐρούντων γε μεταλαμβάνειν, καὶ μὴ καθαρὸν μένειν τῇ κοινωνίᾳ.

Caput XII.

Vitium largiter, virtus parce communicatur.

Τί τοῦτο λέγων; ὅπερ ὁ ἐμὸς λόγος· ὅτι δύςληπτον μὲν τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὥσπερ καὶ πῦρ ὕλῃ τῇ ὑγροτέρᾳ· ἕτοιμοι δὲ πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ μετουσίαν οἱ πλεῖστοι καὶ ἐπιτήδειοι, καλάμη τις [1]) πρὸς σπινθῆρα, οἶμαι, καὶ ἄνεμον ῥᾳδίως ἐξαπτομένη καὶ δαπανωμένη διὰ ξηρότητα· θᾶττον γὰρ ἄν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλουσίως, ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν. Ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν μικρὸν ἀψίνθιον ὡς τάχιστα μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ· μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψινθίῳ τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος· καὶ μικρὰ μὲν ὑποσπασθεῖσα ψηφὶς ποταμὸν ὅλον ἑλκύσειεν ἂν ἐπὶ τὸ πρανὲς, ἐπισχεῖν δὲ ἢ ἀνακόψαι μόλις ἂν δυνηθείη καὶ τὸ καρτερώτατον ἔρυμα.

---

[1]) **Non immerito *Gabrielius* arbitratur, Gregorium hic alludere ad verba Ps. 82, 12: *sicut stipulam ante faciem venti.***

Caput XIII et XIV.

Pastor non sit malum exemplar admirandae virtutis, parum est non esse malum.

XIII. *Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο* [1], *ὧν εἴπομεν, εὐλαβεῖσθαι ἄξιον, μὴ φαινώμεθα τῆς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ ζωγράφοι, μᾶλλον δὲ ζωγράφων οὐ φαύλων ἴσως, τῶν δὲ πολλῶν φαῦλον ἀρχέτυπον· ἢ τῆς παροιμίας μὴ πόῤῥω θέωμεν, ἄλλους ἰατρεύειν ἐπιχειροῦντες αὐτοὶ βρύοντες ἕλκεσιν.*

XIV. *Δεύτερον δὲ, εἰ καί τις ἁγνὸν ἑαυτὸν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας τηρήσειεν ἢ ὡς μάλιστα, οὐκ οἶδα μὲν, εἰ καὶ τοῦτο αὔταρκες τῷ μέλλοντι τοὺς ἄλλους παιδεύειν πρὸς ἀρετήν. Οὐ γὰρ μὴ κακὸν εἶναι δεῖ μόνον τὸν τοῦτο πεπιστευμένον, τοῦτο μὲν γὰρ καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα τοῖς πολλοῖς αἴσχιστον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀγαθῷ διαφέροντα, κατὰ τὴν, ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιεῖν ἀγαθὸν* (**Ps. XXXVI. 27**), *κελεύουσαν ἐντολήν· οὐδὲ τοὺς φαύλους ἐξαλεῖψαι τῆς ψυχῆς τύπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμείνους ἐγγράψασθαι, ὡς πλέον κατ' ἀρετὴν προέχειν, ἢ ὁπόσον περίεστιν ἀξιώματι· καὶ μηδὲν μέτρον εἰδέναι τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀναβάσεως· μηδὲ κέρδος μᾶλλον τὸ κρατηθὲν, ἢ ζημίαν τὸ διαφεῦγον, ἀλλ' ἐπίβασιν ἀεὶ ποιεῖσθαι τὸ ἐν ποσὶ τοῦ ἑξῆς·* [2] *καὶ μὴ μέγα νομίζειν, ἂν τῶν πολλῶν διαφέρωμεν, ἀλλὰ ζημίαν, ἂν τῆς ἀξίας λειπώμεθα· καὶ τῇ ἐντολῇ παραμετρεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς πέλας τὸ κατορθούμενον, ἄν τε ὦσι κακοὶ, ἄν τε ἀρετῆς ἐπὶ πόσον ἥκοντες· καὶ μὴ μικροῖς σταθμοῖς ταλαντεύειν τὴν ἀρετὴν τῷ Μεγίστῳ, καὶ παρ' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα, χρεωστουμένην* (**Rom. XI. 35**).

Caput XV.

Praesulis vitium est non esse quam optimum.

Μηδὲ τὰ αὐτὰ πᾶσι ἁρμόζειν οἴεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ τὴν ἡλικίαν πᾶσιν [3] *αἱ αὐταὶ οὐδὲ προσώπων χαρακτῆρες, οὐδὲ*

---

[1] **Manifeste referuntur ad illa cap. X.** *ὅν γε πρῶτον μὲν δεήσει* **κ. τ. λ. primum illud curandum est etc.**

[2] **Plures codices habent** *ἑξῆς*.

[3] **Reg. n. habet** *πᾶσαι* **aetates omnes.**

ζώων φύσεις, οὐδὲ γῆς ποιότητες, οὐδὲ κάλλη τε καὶ μεγέθη λαμπτήρων· ἀλλ' ἡγεῖσθαι, ἰδιώτου μὲν εἶναι κακίαν τὸ φαῦλα πράσσειν, καὶ ὅσα κολάσεως ἄξια, ὧν καὶ ὁ νόμος βαρὺς δεσπότης (Gal. V. 23), ἄρχοντος δὲ ἢ προεστῶτος, τὸ μὴ ὡς ἄριστον εἶναι, καὶ ἀεὶ τῷ καλῷ προβαίνοντα, εἴπερ μέλλοι τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς ἕλξειν τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ μέτριον, καὶ μὴ βίᾳ κατάρξειν, ἀλλὰ πειθοῖ προσάξεσθαι· τὸ μὲν γὰρ ἀκούσιον πρὸς τὸ τυραννικὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἐπαινετὸν, οὐδὲ μόνιμον. Φιλεῖ γὰρ τὸ βιασθὲν ὥσπερ φυτὸν βίᾳ χερσὶ μετασπώμενον εἰς ἑαυτὸ πάλιν ἀφεθὲν ἀνατρέχειν· τὸ δ' ἐκ προαιρέσεως ἐννομωτατόν τε ἅμα καὶ ἀσφαλέστατον, εὐνοίας δεσμῷ τηρούμενον. Ὅθεν δὴ καὶ μάλιστα, ποιμαίνειν τὸ ποίμνιον ἑκουσίως, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστῶς, ὁ ἡμέτερος διακελεύεται νόμος καὶ νομοθέτης.

Caput XVI.

Cura animarum est ars artium.

Ἀλλ' ἔστω τις μήτε κακὸς, καὶ ἀρετῆς ἥκων εἰς τὸ ἀκρότατον, οὐχ ὁρῶ τίνα λαβὼν ἐπιστήμην, ἢ ποίᾳ δυνάμει πιστεύσας, ταύτην ἂν θαῤῥοίη τὴν προστασίαν· τῷ ὄντι γὰρ αὕτη μοι φαίνεται τέχνη τις εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον ζῶον καὶ ποικιλώτατον. Γνοίη δ' ἄν τις τῇ τῶν σωμάτων θεραπείᾳ τὴν τῶν ψυχῶν ἰατρείαν ἀντεξετάσας· καὶ ὅσῳ [1]) μὲν ἐργώδης ἐκείνη καταμαθὼν, ὅσῳ δὲ ἡ καθ' ἡμᾶς ἐργωδεστέρα προσεξετάσας, καὶ τῇ φύσει τῆς ὕλης, καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐνεργείας τιμιωτέρα. Ἡ μὲν γὰρ περὶ σώματα πονεῖται, καὶ τὴν ἐπίκηρον ὕλην καὶ κάτω ῥέουσαν, πάντως λυθησομένην καὶ πεισομένην τὸ ἑαυτῆς [2]), κἂν νῦν τῇ συμμαχίᾳ τῆς τέχνης καταкρατήσῃ τῆς ἐν αὐτῇ στάσεως· ἢ γὰρ νόσος ἢ

---

[1]) Cod. reg. b. m. utrobique ὅσον.

[2]) *Omnino tandem interituram, eâque, quae fert ipsius conditio, perpessuram.* Elias observat, propter *veterem primorum nostrorum parentum transgressionem*, unde fluxit illa sententia: *terra es, et in terram reverteris.* Nam alioqui *Deus creavit hominem inexterminabilem* (Sap. XI. 23).

χρόνος ἔλυσεν εἴξασαν τῇ φύσει καὶ τοὺς ἰδίους ὅρους οὐχ ὑπερβαίνουσαν.

Caput XVII.

Hoc enim studium in anima ponitur, quae ex Deo est, et ad supernam nobilitatem properat, etiamsi interim viliori corpori adstricta sit.

Τῇ δὲ περὶ ψυχὴν ἡ σπουδὴ, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ θείαν, καὶ τῆς ἄνωθεν εὐγενείας μετέχουσαν, καὶ πρὸς ἐκείνην ἐπειγομένην, εἰ καὶ τῷ χείρονι συνεδέθη· τάχα μὲν καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, ἃς μόνος οἶδεν ὁ συνδήσας Θεὸς, καὶ εἴ τις ἐκ Θεοῦ τὰ τοιαῦτα ἐσοφίσθη μυστήρια· ὅσον δ' οὖν ἐμὲ γινώσκειν καὶ τοὺς κατ' ἐμὲ, δυοῖν ἕνεκεν· ἑνὸς μὲν, ἵνα δι' ἀγῶνος καὶ πάλης τῆς πρὸς τὰ κάτω, τῆς ἄνω δόξης κληρονομήσειεν, ὥσπερ χρυσὸς πυρὶ τοῖς τῆδε βασανισθεῖσα, καὶ ἀρετῆς ἆθλον, ἀλλὰ μὴ Θεοῦ δῶρον μόνον ἔχοι τὰ ἐλπιζόμενα. Καὶ τοῦτο δὲ ἦν ἄρα τῆς ἄκρας ἀγαθότητος [1]*, ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡμέτερον, οὐ φύσει μόνον κατασπειρόμενον, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει γεωργούμενον, καὶ τοῖς ἐπ' ἄμφω τοῦ ἀντεξουσίου κινήμασιν· ἑτέρου δὲ, ὡς ἂν καὶ τὸ χεῖρον ἑλκύσειε πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἄνω θείῃ, λύσασα κατὰ μικρὸν τῆς παχύτητος· ἵν' ὅπερ ἐστὶ Θεὸς ψυχῇ, τοῦτο ψυχὴ σώματι γένηται παιδαγωγήσασα δι' ἑαυτῆς τὴν ὑπηρέτιν ὕλην, καὶ οἰκειώσασα Θεῷ τὸ ὁμόδουλον.*

Caput XVIII.

Pastoris ars longe difficilior est quam medici.

Χώρας καὶ καιροὺς καὶ ἡλικίας καὶ ὥρας καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ ἰατρὸς ἐπισκέψεται, φαρμακεύσει τε καὶ διαιτήσει, καὶ τηρήσει τὰ βλαβερὰ, ὡς ἂν μὴ ἀντιβῆναι τῇ τέχνῃ τὰς τῆς ἀῤῥωστίας ἐπιθυμίας· καί που καὶ καύσεσι καὶ τομαῖς καὶ τοῖς αὐστηροτέροις τῆς θεραπείας ἔστιν ὅτε καὶ ἐφ' ὧν χρήσεται, ὧν οὔπω τοσοῦτον οὐδὲν, κἂν ἐπίπονα [2]*σφόδρα καὶ χαλεπὰ φαίνηται, ὅσον ἤθη καὶ πάθη καὶ βίους καὶ προαιρέσεις, καὶ*

---

[1]) Atque hoc ipsum erat summae bonitatis, officere ut bonum esset quoque *nostrum*.

[2]) Cod. Reg. hu. *πάνυ*. Colb. 3 utrumque *πάνυ σφόδρα καί*.

εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο τῶν ἐν ἡμῖν, κατοπτεῦσαι τε καὶ ἰατρεῦσαι, καὶ πᾶν ὅσον θηριῶδες καὶ ἄγριον ἐξορίσαντας τῆς συζυγίας τῆς ἡμετέρας, πᾶν ὅσον ἥμερον καὶ Θεῷ φίλον ἀντειςαγαγεῖν τε καὶ βεβαιώσασθαι, καὶ βραβεῦσαι δικαίως ψυχῇ τε καὶ σώματι, μὴ τῷ χείρονι τὸ κρεῖττον δυναστεύεσθαι συγχωρήσαντας, ἥπερ ἀδικιῶν ἡ μεγίστη, τῷ δὲ ἄρχοντι καὶ ἡγεμονικῷ τὸ τῇ φύσει δεύτερον ὑποτάξαντας, ὥσπερ δὴ νόμος θεῖος, καὶ κάλλιστα ἔχων ἐπὶ πάσης αὐτοῦ τῆς κτίσεως, ὅση τε ὁρατὴ, καὶ ὅση ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν.

Caput XIX.

Animae enim sanitatem homines ipsi aversantur.

Σκοπῶ δὲ κἀκεῖνο, ὅτι ἐκείνων μὲν ἕκαστον, ὧν ἀπηριθμησάμην ὡς τῷ θεραπευτῇ τηρουμένων, ὅπως ἔχει φύσεως, οὕτω μένει καὶ οὐδὲν ἀντιτεχνᾶται παρ᾽ ἑαυτοῦ πανούργως, οὐδ᾽ ἀντισοφίζεται τοῖς παρὰ τῆς τέχνης προςαγομένοις· ἀλλὰ καὶ περϊίστησι μᾶλλον τὴν ὕλην ἡ ἰατρεία· [1]) πλὴν εἴ που βραχεῖά τις παρεμπέσοι τοῦ κάμνοντος ἀταξία, ἣν καὶ φυλάξαι καὶ ἀνακόψαι οὐ χαλεπόν. Ἡμῖν δὲ ἡ σύνεσις καὶ τὸ φίλαυτον καὶ τὸ νικᾶσθαι ῥᾳδίως, μήτ᾽ εἰδέναι μήτ᾽ ἀνέχεσθαι, μέγιστον πρὸς ἀρετήν ἐστιν ἐμπόδιον, καὶ οἷον τις παράταξις κατὰ τῶν συμμαχούντων γίνεται, καὶ ὅσην εἰςφέρειν ἔδει σπουδὴν γυμνοῦν τὴν νόσον τοῖς θεραπεύουσι, τοσαύτην ὥστε τὴν ἰατρείαν φεύγειν εἰςφερόμεθα, καί ἐσμεν ἀνδρεῖοι καθ᾽ ἑαυτῶν, καὶ κατὰ τῆς ὑγιείας [2]) ἡμῶν ἐπιστήμονες.

Caput XX.

Aut occultant peccata aut excusant, immo remediis sapientiae resistunt, peccata et pastores contemnentes.

Ἢ γὰρ δουλοπρεπῶς τὴν ἁμαρτίαν ἐκλέψαμεν, ὥσπέρ τι πάθος ὕπουλον καὶ κακόηθες ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς συγκαλύπτοντες, ὡς καὶ τὸν μέγαν λήσοντες ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δίκης, ἂν τοὺς ἀνθρώπους λάθωμεν· ἢ προφασιζόμεθα

---

[1]) *Materiam quasi circumstando medicina coercet, E. B.*

[2]) Habent multi codices; ed. Ben. ponit ὑγείας.

προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, λόγους συνηγόρους [1]) τοῖς πάθεσιν ἀνευρίσκοντες, ἢ τὰς ἀκοὰς ἀποφράξαντες ἀσπίδος κωφῆς καὶ τὰ ὦτα βυούσης τρόπον, μὴ ἀκοῦσαι φωνῆς ἐπᾳδόντων φιλονεικοῦμεν (Ps. LVII. 5, 6), μηδὲ φαρμακευθῆναι σοφίας φαρμάκοις, οἷς ἀῤῥωστία ψυχῆς θεραπεύεται· ἢ τὸ τελευταῖον οἵ γε τολμηρότεροι ἡμῶν καὶ γενναιότεροι καὶ φανερῶς ἀναισχυντοῦμεν πρός τε τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοὺς ταύτης θεραπευτὰς, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, τὸ δὴ λεγόμενον, χωροῦντες πρὸς πᾶσαν παρανομίαν. Ὢ τῆς παραπληξίας, ἢ εἴ τι ἄλλο τῷ τοιούτῳ πάθει κυριώτερον ὄνομα· καὶ οὓς ἀγαπᾶν ὡς εὐεργέτας ἐχρῆν, τούτους ὡς ἐχθροὺς ἀμυνόμεθα, μισοῦντες ἐν πύλαις ἐλέγχοντας (Amos V. 10), καὶ λόγον ὅσιον βδελυσσόμενοι, καὶ οἰόμεθα μᾶλλον πολεμήσειν τοὺς ἡμῖν εὔνους, ἂν ὅτι μάλιστα ἡμᾶς αὐτοὺς κακῶς δράσωμεν, ὥσπερ οἱ τῶν ἰδίων σαρκῶν ἁπτόμενοι τὰς τῶν πέλας δαπανᾶν νομίζοντες.

Caput XXI.

His et aliis ex causis cura animarum longe difficilior ac proinde praestantior est arte medica.

Ταῦτά ἐστιν, οἷς ἐγὼ τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν τῆς περὶ τὰ σώματα [2]) ἐργωδεστέραν τίθεμαι μακρῷ, καὶ διὰ τοῦτο τιμιωτέραν, καὶ ὅτι ἐκείνη μὲν ὀλίγα τῶν ἐν τῷ βάθει κατοπτευούσῃ περὶ τὸ φαινόμενον ἡ πλείων [3]) τῆς πραγματείας, ἡμῖν δὲ περὶ τὸν κρυπτὸν τῆς καρδίας ἄνθρωπον ἡ πᾶσα θεραπεία τε καὶ σπουδή· καὶ πρὸς τὸν ἔνδοθεν ἡμῖν ἀντιπολεμοῦντα καὶ ἀντιπαλαίοντα ἡ μάχη, ὃς ἡμῖν αὐτοῖς ὅπλοις καθ' ἡμῶν χρώμενος τὸ δεινότατον, τῷ τῆς ἁμαρτίας θανάτῳ δίδωσι. Πρὸς οὖν ταῦτα πολλῆς μὲν καὶ παντελοῦς τῆς πίστεως [4]), μείζονος δὲ τῆς παρὰ Θεοῦ συνεργίας, οὐκ ὀλίγης δὲ τῆς ἡμετέρας ἀντιτεχνήσεως — ὥς γε ἐμαυτὸν πείθω — χρεία,

---

[1]) *Rationes quae vitiis nostris suffragentur.* Gabr.

[2]) *Nostram hanc medendi artem, quae circa corpora versatur* etc. ed. Ben.

[3]) Tillemont: *forte* ἢ πλείων.

[4]) Duo regg. νήψεως. Comb. παντελοῦς πίστεως; quod Paulus inquit I Cor. XIII. 2. πᾶσαν πίστιν.

τῆς καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ θεωρουμένης, εἰ δεῖ καλῶς ἡμῖν θεραπεύεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι, καὶ ὡς πλείστου ἀξίας εἶναι τὸ τιμιώτατον ὧν ἔχομεν, τὰς ψυχάς.

Caput XXII.

Quis utriusque artis sit finis.

Τά γε μὴν ἀμφοτέρων τῶν θεραπειῶν τέλη, τοῦτο γὰρ ἡμῖν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἔτι λείπεται, τῇ μὲν ὑγίειαν ἢ εὐεξίαν σαρκὸς, ἢ οὖσαν φυλάξαι, ἢ ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι, ὧν οὔπω δῆλον, εἴ τι συνοίσει τοῖς κεκτημένοις· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐναντία πολλάκις πλείω τοὺς ἔχοντας ὤνησεν· ὥσπερ πενίαι τε καὶ πλοῦτοι, δόξαι τε καὶ ἀδοξίαι, ταπεινότητες καὶ λαμπρότητες, καὶ ὅσα ἐν μέσῳ κείμενα κατὰ τὴν φύσιν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον τῇδε ἢ τῇδε νεύοντα, τῇ χρήσει καὶ τῇ προαιρέσει, τῶν κεκτημένων τὸ βέλτιον ἢ τὸ χεῖρον λαμβάνει· τῇ δὲ τὸ προκείμενον, πτερῶσαι ψυχὴν, ἁρπάσαι κόσμου, καὶ δοῦναι Θεῷ, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα, ἢ μένον τηρῆσαι, ἢ κινδυνεῦον χειραγωγῆσαι, ἢ διαῤῥυὲν ἀνασώσασθαι, εἰσοικίσαι τε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις διὰ τοῦ πνεύματος· καὶ τὸ κεφάλαιον, Θεὸν ποιῆσαι, καὶ τῆς ἄνω μακαριότητος τὸν τῆς ἄνω συντάξεως [1]).

Caput XXIII.

Ad sanandas hominum animas Filius Dei homo factus est.

Τοῦτο ἡμῖν ὁ παιδαγωγὸς βούλεται νόμος (Gal. III. 24), τοῦτο οἱ μέσοι Χριστοῦ καὶ νόμου Προφῆται· τοῦτο ὁ τοῦ πνευματικοῦ νόμου τελειωτὴς καὶ τὸ τέλος Χριστός· (Rom. X. 4), τοῦτο (ἡ?) κενωθεῖσα θεότης· [2]) τοῦτο ἡ προςληφθεῖσα σάρξ· τοῦτο ἡ καινὴ μῖξις, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἓν ἐξ ἀμφοῖν καὶ δι' ἑνὸς ἀμφότερα [3]). Διὰ τοῦτο Θεὸς σαρκὶ

---

[1]) *Qui et ipse superni ordinis est.* Ad hoc enim a Deo creatus fuit homo, ut supernis ordinibus annumeraretur *(Elias)*.

[2]) *Id ostendit,* inquit Elias, *totam divinam naturam in una suarum hypostasum toti naturae humanae copulatam fuisse.*

[3]) *Unum ex utrisque, et per unum utraque.* Haec verba sunt *vere gladius ex utraque parte acutus adversus haereticos; una enim percutit*

διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκράθη [1]), καὶ συνεδέθη τὰ διεστῶτα τῇ πρὸς ἄμφω τοῦ μεσιτεύοντος οἰκειότητι, καὶ πάντα ὑπὲρ πάντων ἦλθεν εἰς ἓν καὶ ὑπὲρ ἑνὸς τοῦ προπάτορος· ἡ ψυχὴ διὰ τὴν παρακούσασαν, ἡ σὰρξ διὰ τὴν ὑπουργήσασαν καὶ συγκατακριθεῖσαν, ἡ μὲν ψυχὴν, ἡ δὲ σάρκα· ὁ Χριστὸς διὰ τὸν Ἀδὰμ, τὸν γενόμενον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ὁ κρείττων ἁμαρτίας [2]) καὶ ὑψηλότερος.

Caput XXIV et XXV.

Per Christi redemptionem genus humanum in statum integrum restitutum est, unde veteri novum substituebatur.

XXIV. Διὰ τοῦτο ἀντεισήχθη τῷ παλαιῷ τὸ νέον, καὶ διὰ πάθους ὁ παθὼν ἀνεκλήθη, καὶ ὑπὲρ ἑκάστου τῶν ἡμετέρων ἕκαστον τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀντεδόθη [3]), καὶ γέγονε καινὸν μυστήριον, ἡ περὶ τὸν πεσόντα δι' ἀπείθειαν ἐκ φιλανθρωπίας οἰκονομία. Διὰ τοῦτο γέννησις καὶ παρθένος· διὰ τοῦτο φάτνη καὶ Βηθλεὲμ· ἡ γέννησις ὑπὲρ τῆς πλάσεως· ἡ παρθένος ὑπὲρ τῆς γυναικός· ἡ Βηθλεὲμ διὰ τὴν Ἐδέμ· ἡ φάτνη διὰ τὸν παράδεισον· τὰ μικρὰ καὶ φαινόμενα ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ κρυπτομένων [4]). Διὰ τοῦτο Ἄγγελοι δοξάζοντες τὸν οὐράνιον, εἶτα ἐπίγειον (I Cor. XV. 49), καὶ ποιμένες δόξαν ὁρῶντες ἐπὶ τῷ ἀμνῷ καὶ ποιμένι, καὶ ἀστὴρ ἡγούμενος, καὶ μάγοι προσπίπτοντες καὶ δωροφοροῦντες, ἵν' εἰδωλολατρία καταλυθῇ. Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς βαπτιζόμενος, καὶ ἄνωθεν μαρτυρούμενος, καὶ νηστεύων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν νικήσαντα. Διὰ τοῦτο δαίμονες ἐλαυνόμενοι, καὶ νόσοι θεραπευόμεναι, καὶ τὸ μέγα κήρυγμα μικροῖς ἐγχειριζόμενον καὶ κατορθούμενον.

XXV. Διὰ τοῦτο „ἔθνη φρυασσόμενα, καὶ λαοὶ με-

---

lethaliter Nestorium divina ab homine dividentem, altera Euthychetem in divinis humana vacuantem (Gabrielius).

[1]) *Κρᾶσις, ἀνάκρισις*, vox catholica in Gregorio et frequens. Eâ tamen abusi sunt postea haeretici; idcirco rejecta in Conc. Chalcedon. act. V. Cf. *Petavii* theol. dogmat. T. IV. lib. III. Nr. 8.

[2]) Ita codices: *fortior peccato*, ut Billius vertit in Elia.

[3]) *Repensum*, quasi *compensatione*, *pretio* et *permutatione. Petav.* l. c. de incarnatione lib. IV. c. XV. Nr. 2.

[4]) His verbis Gregorius suam de paradisi felicitate sententiam indicat. Cf. orat. 38, 12. et 45, 8.

λετῶντες κενά·“ (Ps. II. 1), διὰ τοῦτο ξύλον κατὰ τοῦ ξύλου, καὶ κατὰ τῆς χειρὸς χεῖρες τῆς ἀκρατῶς ἐκταθείσης αἱ γενναίως ταθεῖσαι, τῆς ἀνειμένης αἱ τοῖς ἥλοις δεθεῖσαι, τῆς ἐκβαλούσης Ἀδὰμ αἱ τὰ πέρατα οἰκειουμέναι [1]). Διὰ τοῦτο ὕψος κατὰ τοῦ πτώματος, καὶ χολὴ κατὰ τῆς γεύσεως, καὶ στέφανος ἀκάνθινος κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτους [2]), καὶ θάνατος κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ σκότος ὑπὲρ τοῦ φωτὸς, καὶ ταφὴ κατὰ τῆς εἰς γῆν ἀποστροφῆς, καὶ ἀνάστασις ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως [3]). Ταῦτα πάντα παιδαγωγία τις ἦν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀσθενείας ἰατρεία τῆς ἡμετέρας, τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ ὅθεν ἐξέπεσεν ἐπανάγουσα, καὶ τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς προσάγουσα, οὗ τὸ ξύλον ἡμᾶς τῆς γνώσεως, οὐ κατὰ καιρὸν, οὐδ' ἐπιτηδείως μεταληφθὲν, ἠλλοτρίωσεν.

Caput XXVI.

Medicinae per Christum ministri sunt sacerdotes.

Ταύτης ἡμεῖς τῆς θεραπείας ὑπηρέται καὶ συνεργοὶ, ὅσοι τῶν ἄλλων προκαθεζόμεθα οἷς μέγα μὲν τὸ τὰ ἴδια πάθη καὶ ἀῤῥωστήματα καὶ γινώσκειν καὶ θεραπεύειν, μᾶλλον δὲ οὔπω μέγα, πλὴν τοῦτο λέγειν ἡμᾶς ἡ τῶν πολλῶν κακία πεποίηκε τῶν ἐπὶ ταύτης ὄντων τῆς τάξεως· πολλῷ δὲ μεῖζον τὸ τὰ τῶν ἄλλων ἰᾶσθαι δύνασθαι καὶ ἀνακαθαίρειν ἐπιστημόνως, καὶ ὡς ἂν ἀμφοτέροις λυσιτελοίη [4]), τοῖς τε τῆς θεραπείας χρῄζουσι, καὶ τοῖς ἰατρεύειν πεπιστευμένοις [5]).

Caput XXVII.

Medici nihil omittunt, ut corporis sanitatem et vitam prorogent etiam malis, quibus mori utilius esset.

Εἶτα οἱ μὲν τῶν σωμάτων θεραπευταὶ πόνους τε καὶ ἀγρυπνίας καὶ φροντίδας, ἃς ἴσμεν, ἕξουσι, καὶ τὸ ἐπ' ἀλλοτρίαις

---

[1]) *Extrema quaeque conciliant*, neque enim ea solum, *quae in terris*, sed et *quae in coelis sunt* Christus in se velut in capite adunavit (Ephes. I. 10).

[2]) *Contra Maligni* i. e. *Diaboli* imperium.

[3]) *Resurrectio propter insurrectionem*, quasi id pertineat ad Adamum contra Deum insurgentem.

[4]) *Ut utrisque utile sit.*

[5]) Quibus alios curandi onus commissum.

συμφοραῖς· ἰδίας καρποῦσθαι λύπας, ὡς ἔφη τις [1]) τῶν παρ' ἐκείνοις σοφῶν, καὶ τὰ μὲν αὐτοὶ μοχθοῦντες καὶ ἀνευρίσκοντες, τὰ δὲ παρ' ἄλλων ἐρανιζόμενοι καὶ συνειςφέροντες προςοίσουσι τοῖς δεομένοις· καὶ οὐδὲν οὕτω μικρὸν αὐτοῖς ἢ εὑρεθὲν ἢ διαφυγὸν, οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων, ὡς μὴ μέγα πρὸς τὴν τῆς ὑγιείας ῥοπὴν, ἢ τοῦ κινδύνου τοὐναντίον ὑποληφθῆναι· καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; ἵν' ἄνθρωπος ζήσῃ πλείους τὰς ἐπὶ γῆν ἡμέρας, καὶ οὗτος οὐδὲ τῶν ἐπιεικῶν ἴσως, ἀλλὰ καὶ τῶν μοχθηροτάτων, ᾧ τὸ πάλαι τεθνάναι ἴσως ἄμεινον ἦν, ὄντι κακῷ, ἵνα τοῦ μεγίστου τῶν ἀῤῥωστημάτων, τῆς κακίας ἀπαλλαγῇ· εἰ δὲ καὶ τῶν καλῶν θείημεν ἐπὶ πόσον βιωσομένῳ; τὸν ἅπαντα χρόνον; ἢ τί τῆς ἐνταῦθα κερδανοῦντι ζωῆς, ἧς τὸ λυθῆναι ζητεῖν [2]) τῶν καλῶν τὸ πρῶτον καὶ ἀσφαλέστατον, καὶ ἀνδρὸς ὄντως ὑγιοῦς καὶ νοῦν ἔχοντος.

Caput XXVIII et XXIX.

De animarum salute difficilius Pastoribus certamen, ob variam curandorum indolem eorumque varias conditiones.

XXVIII. Ἡμῖν δὲ, οἷς τὸ κινδυνευόμενόν ἐστι σωτηρία ψυχῆς, τῆς μακαρίας τε καὶ ἀθανάτου, καὶ ἀθάνατα κολαςθησομένης ἢ ἐπαινεθησομένης διὰ κακίαν ἢ ἀρετὴν, πόσον χρὴ δοκεῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα, ἢ ὅσης δεῖν τῆς ἐπιστήμης, ἰατρεῦσαι καλῶς, ἢ ἰατρευθῆναι [3]), καὶ τὴν ζωὴν μεταθέσθαι, καὶ δοῦναι τὸν χοῦν τῷ πνεύματι; οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν οὔτε λόγων οὔτε ὁρμῶν, οὔτε τὸ θῆλυ τῷ ἄῤῥενι, οὔτε γήρᾳ νεότης, οὔτε πενίᾳ πλοῦτος, οὔτε εὐθυμῶν ἀθυμοῦντι, οὔτε ὁ κάμνων τῷ ὑγιαίνοντι, ἄρχοντές τε καὶ ἀρχόμενοι, σοφοί τε καὶ ἀμαθεῖς, δειλοί τε καὶ θρασεῖς, ὀργίλοι καὶ πρᾶοι, κατορθοῦντες καὶ πίπτοντες.

XXIX. Κἂν ἔτι ἀκριβῶς ἐξετάσῃς, ὅσον τὸ μέσον τῶν ἐν συζυγίαις πρὸς τοὺς ἀγάμους, κἂν τούτοις πάλιν τῶν τῆς

---

[1]) Auctor libri qui inscribitur: *περὶ φυσῶν de flatibus*, quisquis ille sit, sive Hyppocrates, cui tribuitur, sive alius.

[2]) Ζητεῖν pro *ποθεῖν καὶ ἐφίεσθαι*, *optare* (Elias et Basil.).

[3]) *Aut ipsi curentur, vitamque in melius commutent, ac terram spiritui addicant.* (Combef.)

ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς καὶ μιγάδας [1]); τῶν ἐξητασμένων [2]) καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ πρὸς τοὺς ἁπλῶς κατευθύνοντας, ἀστικῶν τε αὖ καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγροικίας, ἀκεραιοτέρων τε καὶ πανουργοτέρων, τῶν ἐν πράγμασι πρὸς τοὺς ἡσυχάζοντας, τῶν μεταβολῇ πληγέντων πρὸς τοὺς εὐδρομοῦντας καὶ ἀμαθεῖς τοῦ χείρονος· τούτων γὰρ ἕκαστοι πλεῖον ἀλλήλων ἔστιν ὅτε ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ταῖς ὁρμαῖς, ἢ κατὰ τὰς τῶν σωμάτων ἰδέας διαφέροντες, εἰ δὲ βούλει τὰς τῶν στοιχείων μίξεις καὶ κράσεις ἐξ ὧν συνεστήκαμεν, οὐ ῥάστην ἔχουσι τὴν οἰκονομίαν.

Caput XXX — XXXIII.

Non una eademque cunctis adhortatio congruit; pro qualitate audientium formari debet sermo doctoris.

XXX. Ἀλλ' ὥσπερ τοῖς σώμασιν οὐ τὴν αὐτὴν φαρμακείαν τε καὶ τροφὴν προσφέρονται, ἄλλοι δὲ ἄλλην, ἢ εὐεκτοῦντες, ἢ κάμνοντες, οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς διαφόρῳ λόγῳ καὶ ἀγωγῇ θεραπεύονται· μάρτυρες δὲ τῆς θεραπείας, ὧν καὶ τὰ πάθη. Τοὺς μὲν ἄγει λόγος, οἱ δὲ ῥυθμίζονται παραδείγματι· οἱ μὲν δέονται κέντρων, οἱ δὲ χαλινοῦ· οἱ μεν γάρ εἰσι νωθεῖς καὶ δυςκίνητοι πρὸς τὸ καλὸν, οὓς τῇ πληγῇ τοῦ λόγου διεγερτέον· [3]) οἱ δὲ θερμότεροι τοῦ μετρίου τῷ πνεύματι καὶ δυςκάθεκτοι ταῖς ὁρμαῖς, καθάπερ πῶλοι γενναῖοι πόῤῥω τῆς νύσσης θέοντες, οὓς βελτίους ἂν ποιήσειεν ἄγχων καὶ ἀνακόπτων ὁ λόγος [4]).

XXXI. Τοὺς μὲν ἔπαινος ὤνησε, τοὺς δὲ ψόγος, ἀμφότερα μετὰ τοῦ καιροῦ, ἢ τοὐναντίον ἔβλαψεν ἔξω τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου· τοὺς μὲν παράκλησις κατορθοῖ, τοὺς δὲ ἐπιτίμησις, καὶ αὕτη τοὺς μέν ἐν τῷ κοινῷ διελεγχομένους, τοὺς δε κρύβδην νουθετουμένους. Φιλοῦσι γὰρ οἱ μὲν καταφρονεῖν τῶν ἰδίᾳ νουθετημάτων, πλήθους καταγνώσει σωφρονιζόμενοι· οἱ δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐλέγχων ἀναισχυντεῖν, τῷ τῆς

---

[1]) His verbis Gregorius significat *monachos*, quorum duo genera agnoscit: *Eremitarum* scilicet et *Coenobitarum*.

[2]) Qui *versati* vel *exercitati* sunt et *longe processerunt*.

[3]) Reg. I. *θεραπευτέον*. *Combef. sermonis ictu curandi.*

[4]) *Quos sermo*, *quasi habenis coercens ac reprimens*, *meliores effecerit.*

ἐπιτιμήσεως μυστηρίῳ παιδαγωγούμενοι, καὶ ἀντιδιδόντες τῆς συμπαθείας τὴν εὐπείθειαν.

XXXII. Τῶν μὲν πάντα τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων, ὅσους τὸ οἴεσθαι λανθάνειν, ἐπειδὴ τοῦτο τεχνάζουσιν, ὡς σοφωτέρους ἐφύσησε· τῶν δ' ἔστιν ἃ καὶ παρορᾷν ἄμεινον, ὥστε ὁρῶντας μὴ ὁρᾷν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκούειν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἵνα μὴ πρὸς ἀπόνοιαν αὐτοὺς ἐρεθίζωμεν [1]) τῷ φιλοπόνῳ τῶν ἐλέγχων καταβαπτίζοντες [2]), καὶ τέλος πρὸς πάντα ποιήσωμεν τολμηρούς, τὸ τῆς πειθοῦς φάρμακον, τὴν αἰδῶ, διαλύσαντες. Καὶ μέν τοι καὶ ὀργιστέον τισὶν οὐκ ὀργιζομένους, καὶ ὑπεροπτέον οὐχ ὑπερορῶντας, καὶ ἀπογνωστέον οὐκ ἀπογινώσκοντας, ὅσων [3]) τοῦτο ἡ φύσις ἐπιζητεῖ. Καὶ ἄλλους ἐπιεικείᾳ [4]) θεραπευτέον καὶ ταπεινότητι, καὶ τῷ συμπροθυμεῖσθαι δὴ περὶ τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας· καὶ τοὺς μὲν νικᾷν, τῶν δὲ ἡττᾶσθαι πολλάκις λυσιτελέστερον, καὶ τῶν μὲν εὐπορίαν καὶ δυναστείαν, τῶν δὲ πενίαν ἢ δυσπραγίαν ἢ ἐπαινεῖν ἢ ἀπεύχεσθαι.

XXXIII. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει καὶ τῆς κακίας, τὴν μὲν καλλίστην εἶναι καὶ ὠφελιμωτάτην ἀεὶ καὶ πᾶσι, τὴν δὲ χειρίστην τε καὶ βλαβερωτάτην· οὕτω καὶ τῆς φαρμακείας τῆς ἡμετέρας ἕν τι καὶ τὸ αὐτὸ ὑγιεινότατον ἢ ἐπισφαλέστατον ἀεὶ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀποδέδεικται [5]), οἷον τὸ αὐστηρὸν, ἢ τὸ πρᾷον, ἢ τῶν ἄλλων ὧν ἀπηριθμησάμην ἕκαστον· ἀλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο καλὸν καὶ χρήσιμον, τοῖς δὲ τοὐναντίον πάλιν, ὅπως ἄν, οἶμαι, συμπίπτωσιν οἵ τε καιροὶ καὶ τὰ πράγματα, καὶ ὁ τῶν θεραπευομένων ἐπιδέχηται τρόπος. Ἃ πάντα μὲν διελέσθαι λόγῳ, καὶ συνιδεῖν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον, ὥστε καὶ κεφαλαίῳ τὴν θεραπείαν περιλαβεῖν, ἀμήχανον, κἂν ἐπὶ πλεῖστον ἐξίκηταί τις ἐπιμελείας τε καὶ συνέσεως· ἐπὶ δὲ τῆς πείρας αὐτῆς καὶ τῶν πραγμάτων τῷ θεραπευτῇ λόγῳ καὶ ἀνδρὶ καταφαίνεται.

---

1) *Ne ad desperationem incitemus;* Gabrielius ἀπόνοιαν *contumaciam, arrogantiam* aut *dementiam* interpretrari vult.

2) Sic editi libri, non vero manuscripti, quorum alii habent καταπιέζοντες: *deprimentes, conculcantes*, quae verior videtur lectio.

3) Alii codices habent ὅσον.

4) Jus infractum, inquit Elias, i. e. quod de severitate aliquid remittitur; ut enim Tullius: *summum jus, summa injuria.*

5) Reg. hu. ἀποδείκνυται.

Caput XXXIV.

Ex culpa Pastoris, seu improbi seu imperiti, grave periculum utrique imminet: antistiti sicuti subditis.

Καθόλου δὲ ἡμῖν ἐκεῖνο γνώριμον, ὅτι καθάπερ τοῖς ἐπὶ κάλου μετεώρου καὶ ὑψηλοῦ βαίνουσι τῇδε ἢ τῇδε ἀποκλῖναι οὐκ ἀσφαλὲς, οὐδὲ εἰς μικρὸν φέρουσα ἡ ῥοπὴ, κἂν μικρὰ φαίνηται, ἀσφάλεια δὲ αὐτοῖς ἡ ἰσοῤῥοπία καθίσταται· οὕτω κἂν τούτοις ὁποτέρωσε νεύσῃ τις, εἴτε διὰ κακίαν, εἴτε δι' ἀμαθίαν, κίνδυνος οὐχ ὁ τυχὼν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀγομένοις τοῦ τῆς ἁμαρτίας πτώματος· ἀλλ' ὁδῷ βασιλικῇ πορευτέον ὄντως, καὶ περισκεπτέον, μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερὰ, καθὼς αἱ παροιμίαι φασὶν, ἐκκλίνοντας (Prov. IV. 27).

Οὕτω μὲν δὴ τὰ τῶν παθῶν ἔχει τῶν ἡμετέρων, καὶ τοσοῦτον ἐνταῦθα τὸ ἔργον τῷ ἀγαθῷ ποιμένι τῷ γνωστῶς γνωσομένῳ ψυχὰς ποιμνίου, καὶ ἀφηγησομένῳ κατὰ λόγον ποιμαντικῆς, τῆς γε ὀρθῆς καὶ δικαίας, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένος ἡμῶν ἀξίας.

Caput XXXV.

Pastoris primum munus et perquam difficile est Verbi praedicatio.

Αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ λόγου διανομὴν, ἵνα τελευταῖον εἴπω τὸ πρῶτον τῶν ἡμετέρων, τοῦ θείου λέγω καὶ ὑψηλοῦ, καὶ ὃν νῦν πάντες φιλοσοφοῦσιν, εἰ μέν τις ἄλλος θαῤῥεῖ, καὶ πάσης διανοίας ὑπολαμβάνει, θαυμάζω τοῦτον ἐγὼ τῆς συνέσεως, ἵνα μὴ λέγω τῆς εὐηθείας. Ἐμοὶ δ' οὖν πρᾶγμα φαίνεται οὐ τῶν φαυλοτάτων [1]*, οὐδὲ ὀλίγου τοῦ πνεύματος, διδόναι κατὰ καιρὸν ἑκάστῳ τοῦ λόγου τὸ σιτομέτριον, καὶ οἰκονομεῖν ἐν κρίσει τὴν ἀλήθειαν τῶν ἡμετέρων δογμάτων· ὅσα περὶ κόσμων* [2] *ἢ κόσμου πεφιλοσόφηται, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ νοῦ, καὶ τῶν νοερῶν φύσεων, βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ τῆς τὰ πάντα συνδεούσης τε καὶ διεξαγούσης*

---

1) *Hominum non vulgarium.*

2) *De mundis* etc. immateriali uno et invisibili, materiali altero et visibili, quorum ille primum, iste deinde creatus est.

προνοίας, ὅσα τε κατὰ λόγον ἀπαντᾷν δοκεῖ, καὶ ὅσα παρὰ λόγον τὸν κάτω καὶ τὸν ἀνθρώπινον.

Caput XXXVI.

Scientia de Deo trino et uno Pastori maxime necessaria.

Ἔτι τε ὅσα περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν συστάσεως, καὶ τῆς τελευταίας ἀναπλάσεως, τύπων τε καὶ ἀληθείας, καὶ διαθηκῶν, καὶ Χριστοῦ παρουσίας πρώτης τε καὶ δευτέρας, σαρκώσεώς τε καὶ παθημάτων καὶ ἀναλύσεως [1]), ὅσα τε περὶ ἀναστάσεως, περὶ τέλους, περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας, καὶ τὸ κεφάλαιον, ὅσα περὶ τῆς ἀρχικῆς καὶ μακαρίας Τριάδος ὑποληπτέον· ὅσπερ δὴ καὶ κινδύνων μέγιστος τοῖς φωτίζειν [2]) πεπιστευμένοις, ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον, δέει πολυθεΐας ψιλὰ καταλιπεῖν ἡμῖν τὰ ὀνόματα, τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα ὑπολαμβάνουσι, μήτε εἰς τρεῖς, ἢ ἐκφύλους καὶ ἀλλοτρίας διαιρεθέντα, ἢ ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους, καὶ οἷον εἰπεῖν ἀντιθέους [3]), πρὸς κακὸν ἴσον ἐκ τῶν ἐναντίων μεταπεσεῖν, ὥσπερ φυτοῦ διαστροφῆς ἐπὶ θάτερα πολὺ μετακλινομένης.

Caput XXXVII.

Triplex error in fide St. Trinitatis.

Τριῶν γὰρ ὄντων τῶν νῦν περὶ τὴν θεολογίαν ἀῤῥωστημάτων, ἀθεΐας, καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πολυθεΐας, ὧν τῆς μὲν Σαβέλλιος προστάτης ὁ Λίβυς ἐγένετο, τῆς δὲ Ἄρειος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, τῆς δέ τινες τῶν ἄγαν παρ' ἡμῖν ὀρθοδόξων· τίς ὁ ἐμὸς λόγος; τῶν τριῶν ὅσον ἐστὶ βλαβερὸν διαφυγόντας ἐν ὅροις μένειν τῆς εὐσεβείας, καὶ μήτε πρὸς τὴν Σαβελλίου

---

1) *Combef.* de profectione, morte, transitu, migratione. Sed *Elias*, *Gabrielius* aliique de reversione Christi ad Patrem cum carne intelligunt, et consequenter, id quod sequitur, περὶ ἀναστάσεως, non ad Christum, sed ad universum genus humanum referunt.

2) *Baptismum* hic significat Gregorius.

3) *Oliv.* Pugnantes inter se Deos.

ἀθεΐαν [1]) ἐκ τῆς καινῆς ταύτης ἀναλύσεως ἢ συνθέσεως ὑπαχθῆναι, μὴ μᾶλλον ἓν τὰ πάντα, ἢ μηδὲν ἕκαστον εἶναι ὁριζομένους· φεύγει γὰρ εἶναι, ὅπερ ἐστὶν εἰς ἄλληλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβαίνοντα· ἢ σύνθετόν τινα καὶ ἄτοπον ἡμῖν Θεὸν, ὥσπερ τὰ μυθώδη τῶν ζώων σκιαγραφοῦντας καὶ ἀναπλάττοντας· μήτε τὰς φύσεις τέμνοντας κατὰ τὴν Ἀρείου καλῶς ὀνομασθεῖσαν μανίαν εἰς Ἰουδαϊκὴν πενίαν κατακλεισθῆναι, καὶ φθόνον ἐπεισάγειν τῇ θείᾳ φύσει μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντας, ὥσπερ δεδοικότας, μὴ διαφθείροιτο [2]) ἡμῖν ὁ Θεὸς, Θεοῦ πατὴρ ὢν ἀληθινοῦ καὶ ὁμοτίμου τὴν φύσιν· μήτε τρεῖς ἀρχὰς ἀλλήλαις ἀντεπεξάγοντας ἢ συντάσσοντας πολυαρχίαν εἰσάγειν Ἑλληνικὴν, ἣν πεφεύγαμεν.

Caput XXXVIII.

De St. Trinitate vera confessio.

Δέον μήτε οὕτως εἶναί τινας φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι πατέρα περιαιρεῖν· [3]) τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη πατὴρ, τοῦ υἱοῦ τὴν φύσιν κεχωρισμένου καὶ ἀπεξενωμένου μετὰ τῆς κτίσεως; οὐ γὰρ τοῦτο υἱὸς τὸ ἀλλότριον, ἢ συναλειφομένου πρὸς τὸν πατέρα, καὶ συγχεομένου, ἶσον δὲ εἰπεῖν, καὶ συγχέοντος· μήτε τοσοῦτον φιλοχρίστους, ὡς μήτε τούτῳ φυλάττειν, τὸ εἶναι υἱῷ· τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη, μὴ πρὸς ἀρχὴν ἀναφερόμενος τὸν πατέρα; μήτε τῷ πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα, τῆς ὡς πατρὶ καὶ γενήτορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχὴ, μᾶλλον δὲ μικρῶς τε καὶ ἀναξίως, μὴ θεότητος ὢν ἀρχὴ καὶ ἀγαθότητος, τῆς ἐν υἱῷ καὶ πνεύματι θεωρουμένης· τῷ μὲν ὡς υἱῷ καὶ λόγῳ, τῷ δὲ [4]) ὡς προόδῳ καὶ οὐ διαλύτῳ πνεύματι· ἐπειδή γε ἀναγκαῖον, καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, καὶ ἑκάστην μετὰ τῆς ἰδιότητος.

---

[1]) Gregorius *Sabellii* haeresin atheiam non ideo nuncupat, quod Deum nullum esse omnino putaret, — sed quod ita divinas hypostases resolveret vel componeret, ut non magis unum omnes, quam nihil singulas esse definiret. *Nam id quod sunt*, ut ait Billius, esse *desinunt, cum in sese mutuo confluentes, proprietates amittunt suas.*

[2]) *Ne pereat nobis Deus, si sit pater Dei veri et natura sibi aequalis.*

[3]) Ut ei *esse Patrem* aufferant. *Oliv.*

[4]) *Ut in eo, qui indissolubiliter procedit, Spiritu.*

Caput XXXIX.

Spiritu solo Deus intelligitur.

Ταῦτ' οὖν μακροτέρου μὲν ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, οἶμαι δὲ καὶ βίον, τοῦ λόγου καὶ νοῆσαι καὶ παραστῆσαι ἱκανῶς τε καὶ ὅσον ἄξιον· μᾶλλον δὲ καὶ νῦν καὶ ἀεὶ τοῦ πνεύματος, ᾧ μόνῳ Θεὸς καὶ νοεῖται, καὶ ἑρμηνεύεται, καὶ ἀκούεται. Καθαρῷ γὰρ μόνον ἁπτέον τοῦ καθαροῦ, καὶ ὡσαύτως ἔχοντος. Οὗ δ' εἵνεκα νῦν ἐν ὀλίγῳ διεληλύθαμεν, ἵν' ἐκεῖνο δηλώσωμεν, ὅτι χαλεπὸν, ἐν πλήθει μάλιστα, περὶ τηλικούτων διαλεγόμενον, ἐκ παντοδαπῆς συγκειμένῳ καὶ ἡλικίας καὶ ἕξεως, οἷον ὀργάνῳ τινὶ πολυχόρδῳ διαφόρων δεομένῳ καὶ τῶν κρουμάτων, εὑρεῖν τινα τὸν πάντας καταρτίσαι δυνάμενον λόγον, καὶ λαμπρῦναι τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως· οὐ μόνον ὅτι ἐν τρισὶ τούτοις τοῦ κινδύνου σαλεύοντος, διανοίᾳ καὶ λόγῳ καὶ ἀκοῇ, ἀναγκαῖον περὶ ἕν γέ τι τούτων, εἰ καὶ μὴ πάντα [1]), προςπταῖσαι, ἢ γὰρ οὐκ ἐνελάμφθη νοῦς, ἢ λόγος ἠσθένησεν, ἢ οὐκ ἐχώρησεν ἀκοὴ μὴ κεκαθαρμένη· καὶ ὁμοίως ἐξ ἑνὸς τούτων καὶ πάντων χωλεύειν ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὅτι καὶ ὃ τοῖς ἄλλο τι διδάσκειν ὑπισχνουμένοις ῥᾷστον ποιεῖ τὸν λόγον καὶ εὐπαράδεκτον ἡ τῶν ἀκουόντων εὐλάβεια, τοῦτο ἐνταῦθα ἡ ζημία καθίσταται καὶ ὁ κίνδυνος.

Caput XL.

In quibusdam caecus fidei zelus.

Ὡς γὰρ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ μεγίστου τῶν ὄντων ἔχοντες τὸν ἀγῶνα καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς καὶ τῆς πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος [2]), ὅσῳ τὴν πίστιν εἰσὶ θερμότεροι, τοσούτῳ προςαντέστεροι τῷ λόγῳ, καὶ προδοσίαν τῆς ἀληθείας, οὐκ εὐσέβειαν τὴν εὐπείθειαν ὑπολαμβάνοντες, πάντα πρόοιντ' ἂν πρότερον, ἢ τοὺς οἴκοθεν λογισμοὺς, μεθ' ὧν ἔρχονται, καὶ τῶν δογμά-

---

[1]) *Colb.* h. habet πρὸς πάντα.

[2]) Ita appellare *(spem primam)* consuevit Theologus excelsam illam Trinitatem, P. et F. et Sp. stum cf. *ejusdem* orat. XXXII. al. XXVI: τὸ μέγιστον, ἡ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ πνεύματος ἐπίγνωσις, καὶ ὁμολογία τῆς πρώτης ἐλπίδος.

των, οἷς συνανεστράφησαν τὴν συνήθειαν. Καὶ τοῦτο ἔτι λέγω τῶν μετριωτέρων καὶ οὐ πάντῃ κακῶν τὸ πάθος, οἳ κἂν τῆς ἀληθείας διαμαρτάνωσιν, ἀλλὰ τῷ γε δι' εὐλάβειαν τοῦτο πάσχειν, καὶ *ζῆλον μὲν ἔχειν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν* (Rom. X. 2), τυχὸν ἔσονται τῶν οὐ σφόδρα κατακρινομένων, οὐδὲ πολλὰς δερομένων, ὡς οἱ διὰ κακίαν καὶ πονηρίαν τοῦ δεσποτικοῦ θελήματος ἀποπίπτοντες (Luc. XII. 47). Καὶ τάχα ἂν οὗτοι μεταπεισθεῖέν ποτε, καὶ μεταβληθεῖεν ὑπὸ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὑφ' ἧς καὶ ἀντέβαινον, εἴ τις αὐτῶν ἅψαιτο λόγος, ἢ οἴκοθεν, ἢ ἔξωθεν κρούσας καιρίως, ὥσπερ σίδηρος πυρίτιν λίθον, τὴν ἐγκύμονα καὶ ἀξίαν φωτὸς διάνοιαν· ἐν ᾗ καὶ τάχιστα ἂν ἐκ μικροῦ σπινθῆρος ὁ τῆς ἀληθείας πυρσὸς ἐκλάμψειεν.

Caput XLI et XLII.

In aliis inanis gloriae cupiditas, vel imperitia et temeritas, vel levitas et ignorantia sacrarum scripturarum.

XLI. Τί δ' ἂν εἴποι τις περὶ τῶν διὰ κενοδοξίαν ἢ φιλαρχίαν *ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλούντων* (Ps. LXXII. 8), Ἰαννοῦ τινος ἢ Ἰαμβροῦ μεγαληγορίας, οὐ κατὰ Μωϋσέως [1]), τῆς δ' ἀληθείας ὁπλιζομένων, καὶ τῆς ὑγιαινούσης κατεξανισταμένων διδασκαλίας; ἢ τῆς τρίτης μοίρας τῶν δι' ἀπαιδευσίαν καὶ τὴν ἑπομένην ταύτῃ θρασύτητα ὁμόσε παντὶ λόγῳ χορούντων συώδει πάθει, καὶ καταπατούντων τοὺς καλοὺς μαργαρίτας τῆς ἀληθείας.

XLII. Ἢ ὅσοι μηδεμίαν μὲν οἴκοθεν ὑπόληψιν φέροντες, μηδέ τινα τύπον τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἢ χείρονα ἢ βελτίονα, πᾶσι δὲ ὑποτιθέντες ἑαυτοὺς λόγοις καὶ διδασκάλοις, ὡς ἐξ ἁπάντων ἐκλεξόμενοι τὸ κρεῖττον καὶ ἀσφαλέστερον, καὶ κριταῖς οὐ καλοῖς τῆς ἀληθείας, σφίσιν αὐτοῖς πιστεύσαντες· ἔπειτα ὑπὸ τῆς πιθανότητος ἄλλοτε ἄλλης περιφερόμενοι καὶ στρεφόμενοι, καὶ παντὶ λόγῳ καταπλυθέντες καὶ πατηθέντες, πολλοὺς ἀμείψαντες διδασκάλους καὶ πολλὰ γράμματα, ὥσπερ χοῦν ἀνέμοις ῥᾳδίως ἀποβαλόντες, τέλος ἀποκαμόντες καὶ

---

[1]) Quod ait et Apostolus II Tim. III. 8: *sicut Jannes et Mambres restiterunt Moysi*, non invenitur in scripturis sacris, sed in libro apocrypho, qui inscribitur, Jannes et Mambres liber, unde ausi sunt quidam epistolam ad Timotheum repellere.

ἀκοὴν καὶ διάνοιαν, -ὢ τῆς ἀλογίας· πρὸς πάντα λόγον ὁμοίως δυσχεραίνουσι, καὶ μοχθηρὸν τύπον ἑαυτοῖς ἐγγράφουσιν, αὐτῆς καταγελᾷν ἡμῶν καὶ καταφρονεῖν ὡς ἀστάτου καὶ οὐδὲν ὑγιὲς ἐχούσης τῆς πίστεως, μεταβαίνοντες ἀπαιδεύτως ἀπὸ τῶν λεγόντων ἐπὶ τὸν λόγον· ὥσπερ ἂν εἴ τις τοὺς ὀφθαλμοὺς κακῶς διακείμενος, ἢ τὰ ὦτα διεφθαρμένος κατηγοροίη τοῦ ἡλίου ἢ τῶν φωνῶν, τοῦ μὲν ὡς ἀμαυροῦ καὶ οὐ στίλβοντος, τῶν δὲ ὡς ἐκμελῶν καὶ ἀτόνων.

Caput XLIII.

Rudes animos erudire facilius.

Καὶ διὰ τοῦτο ῥᾷον, ἄρτι καινοτομεῖν ἀλήθειαν ψυχῇ, ὥσπερ κηρὸν οὔπω κεχαραγμένον, ἢ γράφειν κατὰ γραμμάτων, πονηρῶν λέγω διδαγμάτων τε καὶ δογμάτων [1]), εὐσεβῆ λόγον, ὡς συγχεῖσθαι καὶ ἀτακτεῖν τοῖς προτέροις τὰ δεύτερα. Ὁδὸν μὲν γὰρ πατεῖν ἄμεινον τὴν λείαν καὶ τετριμμένην, ἢ τὴν ἄτριβῆ καὶ τραχεῖαν, καὶ γῆν ἀροῦν, ἣν πολλάκις ἄροτρον ἔτεμε καὶ ἡμέρωσεν, ψυχὴν δὲ γράφειν, ἣν οὔπω λόγος ἐχάραξε μοχθηρὸς, οὐδὲ εἰς βάθος τὰ τῆς κακίας ἐνεσημάνθη γράμματα· δύο γὰρ ἂν οὕτω τὰ ἔργα γίνοιτο τῷ θεοσεβεῖ καλλιγράφῳ, ἐξαλείφειν τε τοὺς προτέρους τύπους, καὶ μετεγγράφειν τοὺς δοκιμωτέρους τε καὶ τοῦ μένειν ἀξιωτέρους. Τοσοῦτοι μὲν δὴ, καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάθη, καὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτὸν οἱ πονηροὶ καὶ τοῦ πονηροῦ τύποι καὶ χαρακτῆρες· τοσοῦτον δὲ τὸ ἔργον τῷ ταύτην πεπιστευμένῳ τὴν τῶν [2]) ψυχῶν παιδαγωγίαν καὶ προστασίαν· καὶ τὰ πλείω παρῆκεν ὁ λόγος, ἵνα μὴ περιττότερος ᾖ τοῦ δέοντος.

Caput XLIV.

Antistes simplex sit et varius, rectus et multiplex.

Ὥσπερ οὖν εἴ τις θηρίον ἐκ πολλῶν θηρίων συγκείμενον πολυειδὲς καὶ πολύμορφον, μειζόνων τε καὶ μικροτέρων,

---

[1]) *Διδαγμάτων moralem disciplinam*, intelligit Elias; et *δογμάτων fidei doctrinam.*

[2]) *Τὴν τῶν;* sic regg. bm. hu. melioris notae codices. *Combef. τῶν ταύτην πεπιστευμένων;* deest *τῶν* in libb. edit.

ἡμερωτέρων τε καὶ ἀγριωτέρων ἄγειν ἐπιχειροίη καὶ τιθασσεύειν, πάντως ἂν ἦν ἔργον αὐτῷ καὶ οὐ μικρὸν τὸ ἀγώνισμα, οὕτως ἀνωμάλου καὶ ἀλλοκότου προστατεῖν φύσεως, οὔτε φωναῖς ταῖς αὐταῖς, οὔτε τροφαῖς, οὔτε χειρὸς ἐπαφαῖς, οὔτε συρίγμασιν, οὔτε τοῖς τῆς ἄλλης ἀγωγῆς τρόποις ἑκάστου τῶν θηρίων χαίροντος, ἄλλων δὲ ἄλλοις ἡδομένων ἢ ἀχθομένων, ὡς ἡ φύσις ἑκάστου καὶ ἡ συνήθεια. Καὶ τί ἂν ἔδει ποιεῖν τὸν τοιούτου [1]) θηρὸς ἐπιστάτην; τί δ᾽ ἄλλο γε ἢ πολυειδῆ τε εἶναι καὶ ποικίλον τὴν ἐπιστήμην; καὶ κατάλληλον ἑκάστῳ προσάγειν τὴν θεραπείαν, ὡς ἂν ἄγοιτο καλῶς αὐτῷ τὸ θηρίον καὶ διασώζοιτο; οὕτως ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ ἠθῶν καὶ λόγων, καθάπερ ἑνὸς ζώου συνθέτου καὶ ἀνομοίου, τοῦ κοινοῦ τούτου τῆς ἐκκλησίας συγκειμένου σώματος, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν προστάτην ἁπλοῦν τε εἶναι [2]) τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν πᾶσιν ὀρθότητα· καὶ ὅτι μάλιστα παντοδαπόν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς ἕκαστον οἰκείωσιν, καὶ τὸ τῆς ὁμιλίας πρὸς πάντας ἐπιτήδειόν τε καὶ πρόσφορον.

Caput XLV et XLVI.

Quidam lacte sunt alendi, alii firmiori cibo indigent, quorum delectus difficilis est.

XLV. Οἱ μὲν γὰρ δέονται γάλακτι τρέφεσθαι, τοῖς ἁπλουστέροις καὶ στοιχειωδεστέροις τῶν διδαγμάτων, ὅσοι τὴν ἕξιν νήπιοι καὶ ἀρτιπαγεῖς, ὡς ἂν εἴποι τις, τὴν ἀνδρείαν τοῦ λόγου τροφὴν οὐ φέροντες· ἣν εἰ προσάγοι τις παρὰ δύναμιν, τάχα ἂν καταπιεσθέντες καὶ βαρηθέντες, οὐκ ἐξαρκούσης τῆς διανοίας, ὥσπερ ἐκεῖ τῆς ὕλης τὸ ἐπεισελθὸν, ἑλκῦσαι καὶ οἰκειώσασθαι, ζημιωθεῖεν ἂν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν δύναμιν. Οἱ δὲ τῆς ἐν τοῖς τελείοις λαλουμένης σοφίας χρήζοντες καὶ τροφῆς τῆς ὑψηλοτέρας καὶ στεῤῥοτέρας τῷ πρὸς διάκρισιν ἀληθοῦς τε καὶ ψευδοῦς ἱκανῶς γεγυμνᾶσθαι τὰ αἰσθητήρια, εἰ γάλα ποτίζοιντο καὶ τρέφοιντο λαχάνοις, ἀσθενῶν βρώματι,

---

1) Reg. r. τοῦ τοιούτου.

2) *Simplicem*, inquit *Elias*, *quantum* ad *dogmata et actionis rectitudinem;* cf. Greg. Naz. or. in Athan: ἁπλοῦς τὸν τρόπον, πολυειδὴς την κυβέρνησιν *moribus simplex*, gubernandi arte *multiplex*.

δυςχεραίνοιεν ἄν·[1]) καὶ μάλα εἰκότως, οὐ δυναμούμενοι κατὰ Χριστὸν, οὐδὲ αὔξοντες τὴν ἐπαινετὴν αὔξησιν, ἣν ἐργάζεται λόγος τελειῶν εἰς ἄνδρα, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἄγων πνευματικῆς τὸν καλῶς τρεφόμενον [2]).

XLVI. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; οὐ γάρ ἐσμεν ὡς οἱ πολλοὶ καπηλεύειν δυνάμενοι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναμιγνύναι τὸν οἶνον ὕδατι [3]), τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, λόγον τῷ πολλῷ καὶ εὐώνῳ καὶ χαμαὶ συρομένῳ καὶ ἐξιτήλῳ καὶ εἰκῇ ῥέοντι, ὥστε αὐτοί τι παρακερδαίνειν ἐκ τῆς καπηλείας, ἄλλο τε ἄλλως ὁμιλοῦντες τοῖς πλησιάζουσι καὶ πᾶσι πρὸς χάριν, ἐγγαστρίμυθοί τινες ὄντες καὶ κενολόγοι, τὰς ἑαυτῶν ἡδονὰς θεραπεύοντες λόγοις ἐκ γῆς φωνουμένοις καὶ δυομένοις εἰς γῆν· ὡς ἂν μάλιστα εὐδοκιμοῖμεν παρὰ τοῖς πολλοῖς ὅτι μάλιστα ζημιοῦντες αὐτοὺς, ἢ ἀπολλύντες, καὶ αἷμα ἀθῷον ἀπλουστέρων ψυχῶν ἐκχέοντες ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐκζητηθησόμενον (Ezech. III. 20).

Caput XLVII.

Ab aliis duci praestat quam alios ducere, et discere quam nesciens docere.

Ἀλλ' εἰδότες ἑτέροις βέλτιον εἶναι τὰς ἑαυτῶν ἡνίας ἐνδιδόναι τεχνικωτέροις, ἢ ἄλλων ἡνιόχους εἶναι ἀνεπιστήμονας, καὶ ἀκοὴν ὑποτιθέναι μᾶλλον εὐγνώμονα, ἢ γλῶσσαν κινεῖν ἀπαίδευτον· ταῦτα διαλεχθέντες ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ἴσως οὐ φαύλοις συμβούλοις, εἰ δὲ μή γε, ἀλλ' οὖν εὔνοις, καὶ τὰ ῥητέα καὶ τὰ πρακτέα μαθεῖν οὐκ εἰδότες, μᾶλλον ἢ διδάσκειν ἀγνοοῦντες, ἐδοκιμάσαμεν. Ἀγαπητὸν γὰρ ὅτῳ κἂν εἰς βαθὺ γῆρας λόγος ἀφίκοιτο πολιὸς, καὶ ὠφελῆσαι νέαν ἐν εὐσεβείᾳ ψυχὴν δυνάμενος. Ὡς τό γε παιδεύειν ἄλλους ἐπιχειρεῖν, πρὶν αὐτοὺς ἱκανῶς παιδευθῆναι, καὶ ἐν πίθῳ τὴν κεραμείαν μανθάνειν, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ψυχαῖς ἐκμελετᾶν τὴν εὐσέβειαν, λίαν εἶναί μοι φαίνεται ἀνοήτων, ἢ τολμηρῶν,

---

[1]) I Cor. III, 1, 2; Hebr. V, 14; Rom. XIV, 2.
[2]) Col. II, 19; Ephes. IV, 13.
[3]) *Qui possimus adulterare verbum veritatis;* cf. II Cor. II, 17: *adulterantes verbum Dei*, et Jes. I. 22: *caupones tui miscent vinum aqua.*

ἀσυνέτων μὲν, εἰ μηδὲ αἰσθάνοιντο τῆς ἑαυτῶν ἀμαθίας, θρασέων δὲ, εἰ καὶ συνιέντες κατατολμῶσι τοῦ πράγματος.

Caput XLVIII.

Hebraei non cuivis aetati quamlibet partem scripturae legere concedebant.

Ἑβραίων μὲν οὖν οἱ σοφώτεροι λέγουσιν, ὡς ἄρα ἦν τις πάλαι νόμος [1]) Ἑβραίοις ἐν τοῖς μάλιστα εὖ ἔχων καὶ ἐπαινούμενος, μὴ πᾶσαν ἡλικίαν πάσῃ γραφῇ ἐνδίδοσθαι, μηδὲ γὰρ εἶναι τοῦτο λυσιτελέστερον, ὅτι μηδὲ πᾶσαν εὐθέως εἶναι παντὶ ληπτὴν, καὶ τὰ μέγιστα ἂν τοὺς πολλοὺς κακῶσαι τῷ φαινομένῳ τὴν βαθυτέραν· ἀλλὰ τὰς μὲν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεῖσθαι πᾶσι καὶ εἶναι κοινὰς, ὧν καὶ τὸ σωματικὸν [2]) οὐκ ἀδόκιμον· τὰς δὲ μὴ ἄλλοις ἢ τοῖς ὑπὲρ εἰκοστὸν καὶ πέμπτον γεγονόσιν ἔτος πιστεύεσθαι, ὅσαι δι' εὐτελοῦς τοῦ ἐνδύματος τὸ μυστικὸν κάλλος περικαλύπτουσιν, ἆθλον φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου μόνοις τοῖς κεκαθαρμένοις τὸν νοῦν ὑπαστράπτον καὶ φανταζόμενον, ὡς μόνης δυναμένης τῆς ἡλικίας ταύτης ὑπὲρ τὸ σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναβῆναι καλῶς ἐπὶ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ γράμματος.

Caput XLIX.

In ecclesia nostra vero quivis ad docendum temere prosilit.

Ἡμῖν δὲ οὐδεὶς ὅρος τοῦ παιδεύειν καὶ τοῦ παιδεύεσθαι, ὥσπερ οἱ λίθοι [3]) πάλαι ταῖς ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην καὶ ταῖς ἐντὸς Ἰορδάνου φυλαῖς, οὐδέ τισι μὲν ἐκεῖνο, τισὶ δὲ τοῦτο ἐπιτρεπτέον, οὐδέ τις κανὼν τῶν ἕξεων· ἀλλ' οὕτω τὸ πρᾶγμα ἔῤῥιπται καὶ συγκέχυται, καὶ οὕτω κακῶς διακείμεθα, ὥστε οἱ πλείους ἡμῶν, ἵνα μὴ λέγω πάντες, πρὶν ἀποθέσθαι σχε-

---

[1]) *Elias* recte interpretatur *consuetudinem*, nam id latâ lege prohibitum non reperias.

[2]) *Quod corporeum est. Unde*, inquit *Orig.* hom. V in Levit. *et corpus inesse scripturae et animam ac spiritum intellexinus;* cf. *Ejusd.* Philoc. c. 1: τῆς οἱονεὶ σαρκὸς τῆς γραφῆς, *ut simplicior aedificetur ab ipsa veluti carne scripturae.*

[3]) *Limitanei lapides.*

δὸν τὴν πρώτην τρίχα καὶ τὸ τὰ παιδικὰ ψελλίζεσθαι [1]), πρὶν παρελθεῖν εἰς τὰς θείας αὐλὰς, πρὶν τῶν ἱερῶν βίβλων γνῶναι κἂν τὰ ὀνόματα, πρὶν καινῆς καὶ παλαιᾶς χαρακτῆρα γνωρίσαι καὶ τοὺς προστάτας· οὔπω γὰρ λέγω πρὶν ἢ τὸν βόρβορον ἀποπλύνασθαι, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς αἴσχη, ὅσα ἡ κακία ἡμῖν προςεμάξατο, ἂν δύο ἢ τρία ῥήματα τῶν εὐσεβῶν ἐξασκήσωμεν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐντεύξεως, ἢ τῷ Δαβὶδ βραχέα καθομιλήσωμεν, ἢ τὸ τριβώνιον εὖ περιστειλώμεθα, ἢ μέχρι τῆς ζώνης φιλοσοφήσωμεν, εὐσεβείας τι πλάσμα καὶ ὄψιν ἡμῖν αὐτοῖς περιχρώσαντες· βαβαὶ τῆς προεδρίας καὶ τοῦ φρονήματος [2])· ἱερὸς καὶ ἐκ σπαργάνων ὁ Σαμουήλ· [3]) εὐθὺς ἐσμεν σοφοὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ὑψηλοὶ τὰ θεῖα, καὶ γραμματέων τὰ πρῶτα καὶ νομικῶν, καὶ χειροτονοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς οὐρανίους, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων Ῥαββὶ ζητοῦμεν [4]), καὶ οὐδαμοῦ τὸ γράμμα, καὶ πάντα δεῖ νοηθῆναι πνευματικῶς, καὶ λῆρος πλατὺς τὰ ὀνείρατα [5])· καὶ ἀγανακτοίημεν ἄν, εἰ μὴ σφόδρα ἐπαινοίμεθα. Τοῦτο ἡμῶν οἱ χρηστότεροι καὶ ἁπλούστεροι· τὶ δὲ οἱ πνευματικοὶ μᾶλλον καὶ γενναιότεροι; Πολλὰ κατακρίναντες ἡμᾶς, ἂν οὕτω δόξῃ, καὶ βασανίσαντες, καὶ οὐδαμοῦ θέντες ἀπῆλθον, καὶ τὴν κοινωνίαν ὡς οὐκ εὐσεβῶν διαπτύσαντες.

Caput L.

Diu discendum priusquam docendi munus suscipiatur.

Ἂν δέ τινι αὐτῶν λέγωμεν οὑτωσὶ πρᾴως καὶ λογικῶς προβιβάζοντες [6])· Εἰπέ μοι, ὦ θαυμάσιε, καλεῖς τι τὸ ὀρχεῖσθαι, τό τε αὐλεῖν; Πάνυ γε, εἴποιεν ἄν. Τί δαὶ σοφίαν τε καὶ σοφὸν εἶναι, τοῦθ᾽ ὃ δὴ θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην τιθέμεθα; Καὶ τοῦτο δώσουσιν. Πότερον δὲ κρεῖττον εἶναι καὶ ὑψηλότερον ταῦτα σοφίας, ἢ τούτων μακρῷ τὴν

---

[1]) *Antequam infantiam et puerilem aetatem excesserimus.*

[2]) *O praefecturam! o elatum animum* i. e. *quam egregii praesides!*

[3]) I Reg. II, 11. [4]) Matth. XXIII, 7.

[5]) Alii arbitrantur haec esse hominum illorum verba, quibus objecta sibi Samuelis charismata rejiciant; alii ea ut Gregorii verba judicium suum interponentis agnoscunt: *sed nugas et somnia crepamus.*

[6]) *Ratiocinando gradatim urgentes;* alii cod. habent συμβιβάζοντες.

σοφίαν; Καὶ πάντων, εὖ οἶδ' ὅτι φήσουσι, καὶ μέχρι τούτων εἰσὶν εὐγνώμονες. Ἆρ' οὖν ὀρχήσεως μὲν καὶ αὐλήσεώς ἐστι διδασκαλία καὶ μάθησις [1]), καὶ χρόνου πρὸς τοῦτο δεῖ, καὶ ἱδρώτων συχνῶν καὶ πόνων, καὶ μισθοὺς καταβαλεῖν ἐστιν ὅτε καὶ προςαγωγῶν [2]) δεηθῆναι, καὶ ἀποδημῆσαι μακρότερα, καὶ τ'ἄλλα τὰ μὲν ποιῆσαι πάντα, τὰ δὲ παθεῖν, οἷς ἐμπειρία συλλέγεται· τὴν δὲ σοφίαν, ἣ πᾶσιν ἐπιστατεῖ [3]), καὶ πάντα ἐν ἑαυτῇ τὰ καλὰ συλλαβοῦσα ἔχει, ὡς καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ἤ τι ἄλλο χαίρειν ἀκούοντα, ἐπειδὴ καλεῖται πολλοῖς ὀνόμασιν, οὕτω κοῦφόν τι καὶ πεπατημένον πρᾶγμα ὑποληψόμεθα, ὥστε θελῆσαι δεῖν μόνον καὶ εἶναι σοφόν; Πολλῆς τοῦτο τῆς ἀμαθίας. Ἂν ταῦτα λέγωμεν αὐτοῖς, καὶ κατὰ μικρὸν τὴν πλάνην ἀνακαθαίρωμεν [4]), ἤ τις ἄλλος τῶν εὐμαθεστέρων καὶ συνετωτέρων, τοῦτο ἐκεῖνο κατὰ πετρῶν σπείρειν, καὶ λαλεῖν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων· οὕτως οὐδ' αὐτὸ τοῦτό εἰσι σοφοί, τὴν ἑαυτῶν γινώσκειν ἀπαιδευσίαν. Καί μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸ τοῦ Σαλομῶντος περὶ αὐτῶν εἰπεῖν· ,ἔστι πονηρία, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἄνδρα δόξαντα παρ' ἑαυτῷ σοφὸν εἶναι [5]) καὶ ὃ τούτου πονηρότερον, παιδεύειν ἄλλους πεπιστευμένον τὸν μηδὲ τῆς οἰκείας ἀμαθίας ἐπαισθανόμενον.

Caput LI.

Inanis gloriae studium magnum est ad virtutem impedimentum.

Τοῦτο δακρύων μὲν καὶ στεναγμῶν εἴπερ τι ἄλλο τὸ πάθος ἄξιον· ὃ καὶ πολλάκις ἐγὼ κατηλέησα, εὖ εἰδώς, ὅτι τὸ οἴεσθαι τοῦ εἶναι τὸ πλεῖστον ἀφαιρεῖται, καὶ μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κενοδοξία πρὸς ἀρετὴν ἐμπόδιον, ἰάσασθαι δὲ

---

1) Cf. *Horat.* de arte Poet. v. 413 sq.:
Qui Pythia cantat
Tibicen, didicit prius, extimuitque magistrum.
Nec satis est dixisse: ego mira poëmata pango.

2) Comb. *qui aditum praestent, conciliatores.*

3) *Quae omnibus praeest.*

4) *Expurgare tentaverimus.*

5) Eccl. X, 5; Proverb. XXVI, 12.

καὶ στῆσαι τὴν νόσον, Πέτρου ἂν εἴη τινὸς ἢ Παύλου, τῶν μεγάλων Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ μετὰ τῆς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ κυβερνήσεως εἰληφότων το χάρισμα [1]), καὶ πᾶσι πάντα γινομένων, ἵνα τοὺς πάντας κερδήσωσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς ἄλλοις μέγα, κἂν εἰ καλῶς κυβερνοίμεθα καὶ ἀγοίμεθα πρὸς τῶν ἐπανορθοῦν τὰ τοιαῦτα καὶ διευθύνειν πεπιστευμένων.

Caput LII — LV.

Paulus veri Pastoris exemplum.

LII. Ἀλλ' ἐπειδή γε Παύλου καὶ τῶν κατ' ἐκεῖνον ἐμνήσθημεν, ἀφέντες, εἰ δοκεῖ, τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ὅσοι κατὰ νομοθεσίαν, ἢ προφητείαν, ἢ στρατηγίαν, ἤ τινα τοιαύτην ἄλλην οἰκονομίαν τοῦ λαοῦ προεβλήθησαν, οἷον τὸν Μωϋσῆν, τὸν Ἀαρὼν ἐκεῖνον, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἠλίαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τοὺς Κριτὰς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δαβὶδ, τῶν Προφητῶν τὸ πλῆθος, τὸν Ἰωάννην, τοὺς δώδεκα μαθητὰς τοὺς ἐπ' ἐκείνοις ὕστερον [2]), οἳ πολλοῖς ἱδρῶσι καὶ πόνοις διεξῆλθον τὴν προστασίαν κατὰ τοὺς ἑαυτῶν χρόνους ἕκαστοι· τούτους ὑπερβάντες ἅπαντας, Παῦλον προστησώμεθα μόνον τοῦ λόγου συνίστορα, κἂν τούτῳ θεωρήσωμεν, ὅσον ἐστὶ καὶ ψυχῶν ἐπιμέλεια, καὶ εἰ βραχείας τῆς πραγματείας, ἢ μικρᾶς τῆς συνέσεως. Ὡς ἂν δὲ ῥᾷστα τοῦτο γνοίημεν καὶ κατίδοιμεν, τί Παῦλος αὐτὸς περὶ Παύλου φησὶ ἀκούσωμεν.

LIII. Ἐῶ [3]) λέγειν τοὺς πόνους, τὰς ἀγρυπνίας, τοὺς φόβους, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψει κακοπαθείας, τὰς ἐν ψύχει καὶ ἐν γυμνότητι, τοὺς ἔξωθεν ἐπιβουλεύοντας, τοὺς ἔνδοθεν ἀντιπράττοντας. Ἀφίημι τοὺς διωγμοὺς, τὰ συνέδρια, τὰ δεσμωτήρια, τὰ δεσμὰ, τοὺς κατηγόρους, τὰ δικαστήρια, τοὺς καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν θανάτους, τὴν σαργάνην, τοὺς λιθασμοὺς, τοὺς ῥαβδισμοὺς, τὴν περίοδον, τοὺς κατὰ γῆν κινδύνους, τοὺς κατὰ θάλασσαν, τὸν βυθὸν, τὰ

---

[1]) De gratia curationum exponit *Elias*, de gratia miraculorum *Tillemont*.

[2]) *Hos qui postea subsecuti sunt.*

[3]) Alii codd. *ἐῶ γάρ.*

ναυάγια, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους λῃστῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις, τὸν ἐκ χειρῶν βίον, τὸ ἀδάπανον εὐαγγέλιον, ὡς θέατρον ἦν καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις [1]), μέσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἱστάμενος, ὑπὲρ μὲν τῶν ἀγωνιζόμενος, τῷ δὲ προςάγων καὶ οἰκειῶν λαὸν περιούσιον, χωρὶς τῶν παρεκτὸς τούτων τίς ἂν ἀξίως [2]) διέλθοι τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστασίαν, τὴν τῶν καθ' ἕκαστον κηδεμονίαν, τὴν μέριμναν πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, τὸ πρὸς πάντας συμπαθὲς καὶ φιλάδελφον; Προςέκοπτέ τις, καὶ Παῦλος ἠσθένει. Καὶ ἄλλος ἐσκανδαλίζετο, καὶ Παῦλος ἦν ὁ φλεγόμενος (II. Cor. XI. 28, 29).

LIV. Τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας φιλόπονον, τὸ δὲ ποικίλον τῆς θεραπείας, ἡ φιλανθρωπία δὲ, τὸ δὲ αὐστηρὸν πάλιν, ἡ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων μίξις καὶ κρᾶσις; ὡς μήτε τῇ χρηστότητι μαλακίζειν, μήτε τραχύνειν τῇ χαλεπότητι· νομοθετεῖ δούλοις καὶ δεσπόταις [3]), ἄρχουσι καὶ ἀρχομένοις, ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ, γονεῦσι καὶ τέκνοις, γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, ἐγκρατείᾳ καὶ τρυφῇ, σοφίᾳ καὶ ἀμαθίᾳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστίᾳ, Χριστῷ καὶ κόσμῳ [4]), σαρκὶ καὶ πνεύματι. Ὑπὲρ μὲν τῶν εὐχαριστεῖ, τῶν δὲ καθάπτεται· τοὺς μὲν χαρὰν καὶ στέφανον ὀνομάζει, τοῖς δὲ ἄνοιαν ἐγκαλεῖ· τοῖς μὲν συνοδεύει καὶ συμπροθυμεῖται ὀρθοτομοῦσι, τοὺς δὲ ἀνακόπτει κακῶς ὁδεύοντας. Νῦν ἀφορίζει, νῦν ἀγάπην κυροῖ· νῦν θρηνεῖ, νῦν εὐφραίνεται· νῦν γάλα ποτίζει, νῦν μυστηρίων ἅπτεται· νῦν συγκατέρχεται, νῦν ἑαυτῷ συνυψοῖ· νῦν ῥάβδον ἀπειλεῖ, νῦν προτείνεται πνεῦμα πρᾳότητος· νῦν ἐπαίρεται τοῖς ὑψηλοῖς, νῦν ταπεινοῦται τοῖς ταπεινοῖς· ἄρτι τῶν Ἀποστόλων ἐστὶν ἐλάχιστος, ἄρτι δοκιμὴν ὑπισχνεῖται τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ· ἄρτι τὴν ἐκδημίαν ποθεῖ καὶ σπένδεται, ἄρτι παραμεῖναι τῇ σαρκὶ δι' αὐτοὺς ἀναγκαιότερον δοκιμάζει· οὐ γὰρ ζητεῖ τὸ ἑαυτοῦ, ζητεῖ δὲ τὰ τῶν τέκνων, οὓς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγέννησεν· οὐ-

---

[1]) II Cor. XI, 27; I Cor. IX, 18; IV, 9.

[2]) Plures codices habent πρὸς ἀξίαν.

[3]) Respicit Gregorius in hoc capite *locos sequentes:* Ephes. VI, 9; Col. III, 22; Rom. II, 25 sq.; Phil. IV, 1; Galat. III, 1; I Cor. V, 5; II Cor. II, 8; I Cor. XV, 9; II Cor. XIII, 3; Phil. I, 23.

[4]) Hoc est, inquit Elias: *his, qui Christo sunt, et his qui mundi.*

τος ὅρος πάσης πνευματικῆς προστασίας, πανταχοῦ τὸ καθ' ἑαυτὸν παρορᾷν πρὸς τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον.

LV. Ἐγκαυχᾶται ταῖς ἀσθενείαις καὶ ταῖς θλίψεσιν· ὡς ἄλλῳ[1]) τινὶ κόσμῳ, τῇ Ἰησοῦ νεκρώσει ἐγκαλλωπίζεται· ὑψηλός ἐστι τὰ σαρκικὰ, καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἀγάλλεται· οὐκ ἰδιώτης τὴν γνῶσιν, καὶ βλέπειν φησὶ δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι. Θαῤῥεῖ τῷ πνεύματι, καὶ ὑποπιάζει τὸ σῶμα καθαιρῶν, ὡς ἀντίπαλον· τί διδάσκων ἡμᾶς ἐν τούτοις, καὶ τί παιδεύων; μὴ φρονεῖν τοῖς κάτω, μὴ φυσιοῦσθαι τῇ γνώσει, μὴ τὴν σάρκα ἐπεγείρειν τῷ πνεύματι. Πάντων ὑπερμαχεῖ, πάντων ὑπερεύχεται, ζηλοῖ πάντας, ἀνάπτεται ὑπὲρ πάντων, τῶν ἔξω νόμου, τῶν ὑπὸ νόμον· κήρυξ ἐθνῶν, Ἰουδαίων προστάτης· ἐτόλμησέ τι καὶ μεῖζον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ σάρκα, ἵνα τολμήσω τὶ καὶ αὐτὸς οὕτω λέγων, ἀντεισαχθῆναι τούτους ἑαυτοῦ Χριστῷ διὰ τὴν ἀγάπην εὔχεται.[2]) Ὦ τῆς μεγαλονοίας![3]) ὢ τῆς τοῦ πνεύματος ζέσεως! μιμεῖται Χριστὸν, τὸν γενόμενον ὑπὲρ ἡμῶν κατάραν, τὸν τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβόντα, καὶ τὰς νόσους βαστάσαντα· ἢ, τό γε μετριώτερον εἰπεῖν, παθεῖν τι ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ὡς ἀσεβὴς δέχεται, πρῶτος ἀπὸ Χριστοῦ, μόνον εἰ οὗτοι σώζοιντο.

Caput LVI.

Paulus Christo vivens et mundo crucifixus, nos autem perniciosi antistites, quos Jesaias exprobravit.

Καὶ τί λέγω καθ' ἕκαστον; ζῶν γὰρ οὐχ ἑαυτῷ, Χριστῷ δὲ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ κόσμον ἑαυτῷ σταυρώσας, καὶ σταυρωθεὶς κόσμῳ καὶ τοῖς ὁρωμένοις, πάντα ἡγεῖται μικρὰ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐλάττονα, κἂν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσῃ τὸ εὐαγγέλιον, κἂν ἐπὶ τὸν τρίτον οὐρανὸν φθάσῃ δι' ἁρπαγῆς, κἂν τοῦ παραδείσου γένηται θεατῆς, κἂν τῶν ἀῤῥήτων ἡμῖν ῥημάτων ἀκροατής. Ταῦτα Παῦλος, καὶ εἴ τις κατ' ἐκεῖνον τῷ πνεύματι. Ἡμεῖς δὲ δε-

---

[1]) Gabr. legit: ὡς καλῷ et vertit; *tanquam pulchro quodam ornamento;* sic etiam videtur legisse Ruff. *velut pretioso quodam monili.*

[2]) Rom. IX, 3.

[3]) Pauci codices habent: μεγαλοψυχίας.

μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι προθεῖναι τοῖς εἰρημένοις· πολλοὺς ἀνακαλεσάμενος καὶ ἀποκλαυσάμενος τῶν περί τι ἀδίκων καὶ πονηρῶν τέλος ἀνακαλεῖται [1]) καὶ τοὺς τῆς μοχθηρίας ἡγεμόνας καὶ διδασκάλους, ἀνατροπὴν μὲν ὀλεθρὰν τὴν κακίαν ἀποκαλῶν καὶ τοῦ νοῦ μέθην καὶ πλάνην· ποτίζεσθαι δὲ λέγων τούτοις ὑπ' αὐτῶν τοὺς πλησίον, ὅπως ἐπιβλέπωσιν ἐπὶ τὸ σκότος αὐτῶν τῆς ψυχῆς, καὶ τὰ σπήλαια ἑρπετῶν καὶ θηρίων, λογισμῶν πονηρῶν οἰκητήρια. Οὗτοι μὲν δὴ τοιοῦτοι, καὶ μετὰ τοιούτων ἡμῖν διαλεγόμενοι τῶν παιδευμάτων.

LXI. *Μαλαχίαν* δὲ πῶς παριδεῖν ἄξιον, νῦν μὲν ἐγκαλοῦντα πικρῶς τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ὀνειδίζοντα ὡς τὸ ὄνομα Κυρίου φαυλίζουσι, καὶ προτιθέντα ἐν τίσιν, ἐν τῷ προσάγειν πρὸς τὸ θυσιαστήριον ἄρτους ἠλισγημένους, βρώματα οὐκ ἀπάργματα, καὶ ἃ μηδ' ἂν τῶν ἡγουμένων τινὶ προσενέγκοιεν ἢ ἀτιμασθεῖεν ἂν προσενεγκόντες, ταῦτα προσφέρειν τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων εὐχὴν εὐξαμένους, χωλὰ, καὶ ἄῤῥωστα, καὶ διεφθαρμένα, καὶ βέβηλα παντελῶς, καὶ ἀπόπτυστα· νῦν δὲ τῆς πρὸς τοὺς Λευίτας τοῦ Θεοῦ διαθήκης ὑπομιμνήσκοντα, ἡ δὲ ἦν τῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰρήνης, καὶ φόβῳ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ στέλλεσθαι [2]). *Νόμος*, φησὶν [3]), *ἦν ἀληθείας ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ καὶ ἀδικία οὐχ εὑρέθη ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ. Ἐν εἰρήνῃ κατευθύνων ἐπορεύθη μετ' ἐμοῦ, καὶ πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἐξ ἀδικίας, ὅτι χείλη ἱερέως φυλάξεται γνῶσιν, καὶ νόμον ἐπζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ.* Καὶ ἡ αἰτία ὡς τιμία τε ἅμα καὶ φοβερά· *διότι Ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστι*· καὶ παραιτοῦμαι μὲν τῶν ἐπὶ τούτοις ἀρῶν τὸ βλάσφημον· [4]) φοβοῦμαι δὲ τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὃ μέτριόν τε ἅμα εἰπεῖν καὶ συμφέρον· *εἰ ἔτι ἄξιόν*, φησιν, *ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν ὑμῶν, ἢ λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* ὡς ἂν μάλιστα δυςχεραίνων, καὶ τὴν ἱερουργίαν αὐτῶν διὰ τὴν κακίαν ἀποπεμπόμενος.

LXII. *Σαχαρίου* μὲν γὰρ ὅτ' ἂν μνησθῶ φρίσσω τὸ δρέπανον ὁμοίως καὶ ἃ κατὰ τῶν ἱερέων μαρτύρεται οὗτος· [5])

---

1) Combef. *inclamat*, *quadam vocis contentione appellat.*

2) *Contrahere se*, prae timore.

3) Malach. XI, 5 sq.

4) *Quod posset offendere; quod durum et contumeliosum esset praetereo.*

5) Clarius in reg. l. αὐτὸς μαρτύρεται.

ἃ μὲν περὶ Ἰησοῦ τοῦ πάνυ, ἱερέως τοῦ μεγάλου παραδηλοῖ, ὃν περιδύσας [1]) τῷ λόγῳ τὴν ῥυπαρὰν ἐσθῆτα καὶ ἀναξίαν τὴν ἱερατικὴν καὶ λαμπρὰν περιτίθησιν. Ὅσα τε ὁ Ἄγγελος αὐτῷ λέγων πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐπισκήπτων πεποίηται, ταῦτα μὲν εἰς μείζονα [2]) καὶ ὑψηλότερα ἴσως, ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἱερέας ἀναφερόμενα, σιωπῇ τιμάσθω· πλὴν ὅτι καὶ τούτου ἐκ δεξιῶν ὁ διάβολος εἱστήκει τοῦ ἀντικεῖσθαι αὐτῷ· πρᾶγμα ἐμοί γ' οὖν οὐ μέτριον οὐδὲ ὀλίγου φόβου καὶ φυλακῆς ἄξιον.

LXIII. Ἃ δὲ τῶν λοιπῶν κατηγορεῖ ποιμένων ἐπιμελῶς καὶ καθάπτεται, τίς οὕτω τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν ἀδαμάντινος, ὥστε μὴ τρέμειν ἀκούων καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ γίνεσθαι μετριώτερος; Φωνή, φησι, θρηνούντων ποιμένων, ὅτι τεταλαιπώρηκεν ἡ μεγαλωσύνη αὐτῶν· φωνὴ ὠρυομένων λεόντων, ὅτι τάδε πεπόνθασιν. Μόνον οὐ κἀκούει τῶν θρήνων ὡς ἤδη παρόντων, καὶ συνθρηνεῖ τοῖς πάσχουσιν· ἔτι δὲ μικρὸν ἔμπροσθεν [3]) πληκτικώτερον καὶ σφοδρότερον· ποιμαίνετέ, φησι [4]), τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς, ἃ οἱ κτησάμενοι κατέσφαζον, καὶ οὐ μετεμελοῦντο· καὶ οἱ πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον· εὐλογητὸς Κύριος, καὶ πεπλουτήκαμεν· καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν οὐκ ἔπασχον οὐδὲν ἐπ' αὐτοῖς· διὰ τοῦτο οὐ φείσομαι οὐκ ἔτι ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ· καὶ πάλιν· [5]) ῥομφαία ἐξεγέρθητι ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ πατάξατε τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα, καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας (καὶ ὠργίσθη ὁ θυμός μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας) [6]) καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνοὺς ἐπισκέψομαι· προςτιθεὶς [7]) ἤδη τῇ ἀπειλῇ καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς προέχοντας. Οὕτω φιλοπόνως προςκαθέζεται τῷ λόγῳ, καὶ οὐδὲ ἀπαλλα-

---

[1]) *Quem cum exuisset*, nempe jubendo, ut auferretur, cf. Zach. III, 4.

[2]) Paris. et Gabr. ὡς μείζονα, Colb. 3 utrumque ὡς εἰς μείζονα. Vox *multos* quasi *soli* (Christo) opposita accipi debet; cf. Hebr. VII, 23.

[3]) Zach. XI, 5—6. — [4]) Ibid. XIII, 7.

[5]) *Ac paulo post.*

[6]) Haec desunt in omnibus pene codicibus — habent tamen nonnulli.

[7]) Colb. 3. in marg. προςτίθησι.

γῆναι δύναται ῥᾳδίως τῶν ἀπειλῶν· ὥστε δέδοικα μὴ καὶ αὐτὸς ἀπευκτὸς ὦ πάντων ἑξῆς μεμνημένος. Ἀλλ' ὁ μὲν Ζαχαρίας οὕτως.

LXIV. Ἵνα δὲ τοὺς ἐν Δανιὴλ παραδράμωμεν πρεσβυτέρους· καὶ γὰρ παραδράμοιμεν, καὶ τὸ τῷ δεσπότῃ περὶ αὐτῶν καλῶς εἰρημένον καὶ προηγορευμένον [1], ὅτι ἐξῆλθεν ἀνομία ἐκ Βαβυλῶνος ἐκ πρεσβυτέρων κριτῶν, οἳ ἐδόκουν κυβερνᾶν τὸν λαόν· πῶς οἴσομεν Ἰεζεκιὴλ τὸν τῶν μεγάλων ἐπόπτην καὶ ἐξηγητὴν μυστηρίων καὶ θεαμάτων [2]; πῶς μὲν ἃ τοῖς σκοποῖς [3] διακελεύεται [4], μὴ κατασιωπᾶν τὴν κακίαν καὶ τὴν ἐπερχομένην ταύτῃ ῥομφαίαν; ὡς οὔτε αὐτοῖς τοῦτο λυσιτελοῦν, οὔτε τοῖς ἁμαρτάνουσι· τοῦ δὲ προϊδέσθαι καὶ προκηρύξαι ἀμφοτέρους ὀνήσοντος, εἰ οἱ μὲν εἴποιεν, οἱ δὲ ἀκούσαιεν, ἢ πάντως γε τοὺς μηνύσαντας.

LXV. Πῶς δὲ τὴν ἄλλην καταδρομὴν, ἣν ποιεῖται κατὰ τῶν ποιμαινόντων, νῦν μὲν ἐν τούτοις τοῖς ῥήμασιν· [5] οὐαὶ ἐπὶ οὐαὶ ἔσται, καὶ ἀγγελία ἐπὶ ἀγγελίαν, καὶ ἐκζητηθήσεται ὅρασις ἐκ προφήτου, καὶ νόμος ἀπολεῖται ἐξ ἱερέως, καὶ βουλὴ ἐκ πρεσβυτέρων· νῦν δὲ ἐν ἐκείνοις πάλιν· υἱὲ ἀνθρώπου εἰπὸν αὐτῇ· σὺ εἶ γῆ οἱ [6] βρεχομένη οὐδὲ ὑετὸς ἐγένετο ἐπί σε ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, ἧς οἱ ἀφηγούμενοι ἐν μεσῳ αὐτῆς ὡς λέοντες ὠρυόμενοι, ἁρπάζοντες ἁρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες ἐν δυναστείᾳ. Καὶ μετ' ὀλίγα· οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἠθέτουν νόμον μου, καὶ ἐβεβήλουν τὰ ἅγιά μου· βεβήλοις τε καὶ ἁγίοις, φησὶν, οὐ διέστελλον, ἀλλὰ πάντα ἦν αὐτοῖς ἕν, καὶ ἀπὸ τῶν σαββάτων μου παρεκάλυπτον τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐβεβηλούμην ἐν μέσῳ αὐτῶν· συντελεῖν τε τὸν τοῖχον, καὶ τοὺς ἀλείφοντας αὐτὸν ἀπειλῶν, τὸ δέ ἐστι, τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ τοὺς συγκαλύπτοντας, ὅπερ εἶναι κακῶν ἀρχόντων καὶ

---

[1] Dan. XIII, 5.

[2] *Visionum* non *spectaculorum* sensu accipiendum est.

[3] Ad oram reg. u. scriptum: ἐνταῦθα τοὺς ἀρχιερεῖς λέγει. Immo inquit Combef. *speculatores*, qua voce nihil communius in Ezechiele.

[4] Ezech. XXXIII, 2 sq. — [5] Ezech. VII, 26; XXII, 24 sq.

[6] Omnes pene codices et LXX habent γῆ ἡ οὐ.

ἱερέων, καὶ πλαγιαζόντων [1]) τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπηλλοτριωμένας ἐν τοῖς ἐπιθυμήμασιν αὐτῶν [2]).

LXVI. *Καὶ σιωπῶ λέγειν, ὅσα περὶ τῶν βοσκόντων ἑαυτοὺς διαλέγεται* [3]), *τὸ γάλα κατεσθιόντων καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων, ἀλλὰ μὴ ποιμαινόντων τὰ πρόβατα, τὸ ἠσθενηκὸς οὐκ ἐνισχυόντων, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ καταδεσμούντων, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπιστρεφόντων, καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐκζητούντων, καὶ τὸ ἰσχυρὸν οὐ φυλαττόντων, ἀλλὰ μόχθῳ κατεργαζομένων, καὶ κατὰ σπουδὴν ἀπολλύντων· ὡς διεσπάρθαι τὰ πρόβατα κατὰ παντὸς πεδίου καὶ ὄρους παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, καὶ γενέσθαι κατάβρωμα πᾶσι πετεινοῖς καὶ θηρίοις, οὐκ ὄντος τοῦ εκζητοῦνος καὶ ἐπιστρέφοντος. Εἶτα τί; ζῶ ἐγώ, φησι, λέγει Κύριος, ἀντὶ τοῦ ταῦτα οὕτως ἔχειν, καὶ γενέσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς προνομὴν, ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ τὰ μὲν συνάξω καὶ περιποιήσομαι·* [4]) *οἱ δὲ τὰ καὶ τὰ πείσονται, ἃ τοὺς κακοὺς ποιμένας εἰκός.*

LXVII. *Ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ πάντων καὶ πάντας ἀπαριθμούμενος τοὺς Προφήτας μακρὸν ἀποτείνω λόγον* [5]), *ἑνὸς ἐπιμνησθεὶς ἔτι τοῦ πρὸ τῆς πλάσεως ἐγνωσμένου, καὶ ἐκ μήτρας ἡγιασμένου, (Ἱερεμίας ἦν οὗτος* [6]), *τοὺς λοιποὺς ὑπερβήσομαι. Ζητεῖ μὲν οὗτος ὑπὲρ κεφαλῆς ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς πηγὴν δακρύων, ἵνα κλαύσῃ πρὸς ἀξίαν τὸν Ἰσραήλ· ὀδύρεται δὲ οὐχ ἧττον καὶ τῶν προεστώτων τὴν μοχθηρίαν.*

LXVIII. *Λέγει μὲν αὐτῷ διελεγχόμενος πρὸς τοὺς ἱερεῖς ὁ Θεός· οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, ποῦ ἔστι Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου μου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ* [7]). *Λέγει δὲ αὐτὸς*

---

[1]) *In obliquum flectunt.*
[2]) Ezech. XIII, 15. — [3]) Ibid. XXXIV, 2—10.
[4]) *Acquiram* i. e. *servabo*, *tutabor.*
[5]) Reg. r. τὸν λόγον.
[6]) Additamentum scriptoris esse putamus.
[7]) Jerem. II, 8.

πάλιν· ποιμένες ἠφρόνεύσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν [1]. Ποιμένες τε, φησὶ, πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου τὴν οὖσαν ἐπιθυμητὴν δεδόσθαι εἰς τὸν ἔρημον ἄβατον [2]. Εἶτα πρὸς αὐτοὺς πάλιν ἀποτείνεται τοὺς ποιμένας· ὦ, οἱ ποιμένες οἱ ἀπολλύντες καὶ διασκορπίζοντες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου· διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς ποιμαίνοντας τὸν λαόν μου· ὑμεῖς διεσκορπίσατε τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐξώσατε αὐτὰ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθε αὐτά· ἰδοὺ ἐγὼ ἐκδικῶ ἐφ' ὑμᾶς κατὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν· ἀλαλάζειν τε βούλεται τοὺς ποιμένας, καὶ κόπτεσθαι τοὺς κριοὺς τῶν προβάτων, διότι ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι αὐτῶν εἰς σφαγήν.

Caput LXIX.

Regulae Pastoribus a Sancto Paulo Apostolo praescriptae.

Καὶ τί μοι τὰ παλαιὰ λέγειν; τίς δὲ τοῖς Παύλου κανόσι καὶ ὅροις ἑαυτὸν παρεκτείνων, οὓς περὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἔταξε [3], νηφαλίους, σώφρονας εἶναι, μὴ παροίνους, μὴ πλήκτας, διδακτικοὺς, ἀλήπτους ἐν πᾶσι καὶ ἀνεπάφους [4] τοῖς πονηροῖς, οὐ πολὺ τὸ διαφεῦγον εὑρήσει τὴν τῶν κανόνων εὐθύτητα; τί δαὶ ἃ τοῖς μαθηταῖς Ἰησοῦς ἐπὶ τὸ κήρυγμα πέμπων νομοθετεῖ [5]; ὧν τὸ κεφάλαιον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον λέγω, τοιούτους εἶναι τὴν ἀρετὴν, καὶ οὕτως εὐσταλεῖς [6] καὶ μετρίους, καὶ ἔτι συντόμως εἰπεῖν, οὐρανίους, ὥστε οὐχ ἧττον διὰ τὸν τρόπον αὐτῶν ἢ διὰ τὸν λόγον τρέχειν τὸ εὐαγγέλιον.

---

[1] Jerem. X, 21. — [2] Ibid. XII, 10.
[3] I. Timoth. III, 2—3; Tit. I, 7.
[4] Combef. *extra omnem improborum calumniam.*
[5] Matth. X, 9; Luc. IX, 3.
[6] *Frugi homines ac modesti.* Combef.

Caput LXX.

Pastorum animos terrere debent comminationes adversus Scribas et Pharisaeos.

Ἐμὲ δὲ φοβοῦσι καὶ ὀνειδιζόμενοι Φαρισαῖοι καὶ Γραμματεῖς ἐλεγχόμενοι· ὧν αἰσχρὸν, εἰ πολὺ περιεῖναι δέον τὴν ἀρετὴν, ὡς διατετάγμεθα, εἴ τι δεοίμεθα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τὴν κακίαν φαινοίμεθα χείρους· ὥστε καὶ ὄφεις εἰκότως ἂν ἀκοῦσαι, καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ ὁδηγοὶ τυφλοὶ, τὸν κώνωπα διϋλίζοντες, καὶ τὴν κάμηλον καταπίνοντες, καὶ τάφοι ῥυπαροὶ τὰ ἔνδον μετ' εὐπρεπείας τῆς ἔξωθεν, καὶ παροψίδες καθαραὶ τὸ φαινόμενον, καὶ τἄλλα ὅσα ἐκεῖνοι καὶ εἰσὶ καὶ ἀκούουσι [1]).

Caput LXXI.

Quantum his affectus Gregorii animus.

Τούτοις ἐγὼ σύνειμι καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοῖς λογισμοῖς· ταῦτά μοι τὸν μυελὸν ἐκτήκει, καὶ δαπανᾷ τὰς σάρκας, καὶ οὐκ ἐᾷ θρασὺν εἶναι καὶ ἄνω βλέποντα [2])*· ταῦτά μοι ταπεινοῖ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν νοῦν συστέλλει, καὶ τῇ γλώσσῃ δεσμὸν ἐπιτίθησι, καὶ οὐ περὶ προστασίας εἶναι ποιεῖ τὸν λόγον, οὐδὲ τοῦ κατορθοῦν ἄλλους καὶ διευθύνειν* [3])*, ὃ πολλῆς ἐστι τῆς περιουσίας· ἀλλ' ὅπως ἂν αὐτὸς τὴν ἐρχομένην ὀργὴν* [4]) *διαφύγοιμι, καὶ μικρόν τι τοῦ ἰοῦ τῆς κακίας ἐμαυτὸν ἀποξέσαιμι. Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον, εἶτα καθᾶραι, σοφισθῆναι καὶ οὕτω σοφίσαι, γενέσθαι φῶς καὶ φωτίσαι, ἐγγίσαι Θεῷ καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους, ἁγιασθῆναι καὶ ἁγιάσαι, χειραγωγῆσαι μετὰ χειρῶν, συμβουλεῦσαι μετὰ συνέσεως.*

Caput LXXII.

Amicorum Gregorii objectiones.

Πότε οὖν ἔσται ταῦτα; φασὶν οἱ ταχεῖς τὰ πάντα καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς, οἱ ῥᾳδίως οἰκοδομοῦντες καὶ καταλύοντες· καὶ

---

[1]) Matth. XXIII, 13 sq.

[2]) Regg. l. t. et Colb. m. *καὶ πορεύεσθαι ἄνω.*

[3]) *Ad virtutem componere et dirigere*, Combef.

[4]) Reg. l. *ῥομφαίαν.*

πηνίκα ὁ λύχνος ἐπὶ τὴν λυχνίαν; καὶ ποῦ τὸ τάλαντον [1]; οὕτω τὸ χάρισμα λέγοντες. Ταῦτα οἱ θερμότεροι τὴν φιλίαν ἢ τὴν εὐλάβειαν. Πότε ταῦτα, καὶ τίς ὁ ἐμὸς λόγος, ὦ γενναιότατοι; οὐ μακρὰ προθεσμία, οὐδὲ γῆρας τὸ ἔσχατον. κρείσσων γὰρ πολιὰ μετὰ φρονήσεως ἀπαιδεύτου νεότητος, καὶ λελογισμένη βραδυτὴς τάχους ἀπερισκέπτου, καὶ ὀλιγοχρόνιος βασιλεία μακρᾶς τυραννίδος, ὡς καὶ ὀλίγη μερὶς τιμία πολλῆς κτήσεως [2] ἀτίμου καὶ σφαλερᾶς, καὶ χρυσὸς ὀλίγος μολύβδου πολυταλάντου, καὶ πολλοῦ σκότους ὀλίγον φῶς.

Caput LXXIII.

Periculosa celeritas; sed periculosior in actione quam in verbis.

Τὸ δὲ ταχὺ τοῦτο καὶ σφαλερὸν καὶ λίαν κατεσπουδασμένον μὴ τῶν σπερμάτων ἐκείνοις [3] ἐοικὸς ᾖ, ἃ κατὰ τῶν πετρῶν πεσόντα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς εὐθὺς ἀνακύψαντα οὐδὲ τὴν πρώτην ἤνεγκε τοῦ ἡλίου θερμότητα [4]· ἢ τῷ κατὰ τῆς ψάμμου τεθέντι θεμελίῳ μηδὲ ὀλίγον ἀντισχόντι πρὸς τὴν βροχὴν καὶ τὰ πνεύματα [5]. Οὐαί σοὶ πόλις, ἧς ὁ βασιλεύς σου νεώτερός ἐστι, φησὶ Σολομών, καὶ μὴ ἴσθι ταχὺς ἐν λόγοις, τοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος φωνὴ [6], πρᾶγμά τι ἔλαττον λέγοντος τὸ περὶ λόγον τάχος τῆς περὶ πρᾶξιν θερμότητος [7]· καὶ τίς ἐστι παρὰ ταῦτα ὁ τὸ τάχος ἀπαιτῶν πρὸ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ συμφέροντος; τίς ὁ πλάττων καθάπερ αὐθήμερον τοὺς πηλίνους τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, τὸν μετὰ Ἀγγέλλων στησόμενον, καὶ μετὰ Ἀρχαγγέλων δοξάσοντα, καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον ἀναπέμψοντα τὰς θυσίας, καὶ Χριστῷ συνιερεύσοντα τὸν ἀναπλάσοντα τὸ

---

[1] Matth. V, 15; XXV, 15.

[2] Male legitur *κτίσεως* in libris typis editis.

[3] In ed. Par. *μὴ τοῖς σπέρμασιν*. Hic locus sic reddi potest: *verum haec celeritas parum etiam tuta, ac periculum est, ne quod fit praecipiti studio, vel iis illorum seminum simile sit etc.* Possit etiam quis, *καὶ κατεσπουδασμένον*, sic interpretari: *licet maxima cura adhibeatur.*

[4] Matth. XIII, 5. — [5] Ibid. VII, 27. — [6] Eccles. X, 16; V, 1.

[7] *Ἔλαττον, minus aliquid;* quibus verbis Gregorius significat: celeritate loquendi minus quam agendi peccari.

πλάσμα, καὶ παραστήσοντα τὴν εἰκόνα, καὶ τῷ ἄνω κόσμῳ δημιουργήσοντα, καὶ τὸ μεῖζον εἰπεῖν, Θεὸν ἐσόμενον, καὶ θεοποιήσοντα.

Caput LXXIV.

Cur sacerdotium Gregorio timorem injecerit.

Οἶδα, τίνος ἐσμὲν λειτουργοὶ καὶ ποῦ κείμενοι, καὶ ποῦ πέμποντες· οἶδα τοῦ Θεοῦ τὸ ὕψος, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ τὴν δύναμιν πάλιν. Οὐρανὸς ὑψηλὸς, γῆ δὲ βαθεῖα [1]), καὶ τίς ἀναβήσεται τῶν ἐῤῥιμμένων τῇ ἁμαρτίᾳ; τίς περικείμενος ἔτι τὸν κάτω σόφον καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παχύτητα ὅλῳ νοΐ καθαρῶς ἐποπτεύσει νοῦν ὅλον, καὶ μιγήσεται τοῖς ἑστῶσι καὶ ἀοράτοις ἐν τοῖς ἀστάτοις καὶ ὁρωμένοις; μόλις γὰρ ἄν τις ἐνταῦθα τῶν σφόδρα κεκαθαρμένων καὶ εἴδωλον τοῦ καλοῦ θεωρήσειεν, ὥσπερ οἱ τὸν ἥλιον ἐν τοῖς ὕδασιν. Τίς ὁ μετρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; τίς ἔστησε τὰ ὄρη σταθμῷ, καὶ τὰς νάπας ζυγῷ; τίς τόπος τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ, καὶ τίνι τῶν πάντων ὁμοιοθήσεται [2]);

Caput LXXV.

Praeclara hominis descriptio.

Τίς ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ, καὶ τῇ σοφίᾳ κατασκευάσας ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἓν ἀγαγὼν τὰ διεστῶτα, καὶ μίξας τὸν χοῦν τῷ πνεύματι, καὶ συνθεὶς ζῶον ὁρατὸν καὶ ἀόρατον, πρόςκαιρον καὶ ἀθάνατον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ἁπτόμενον Θεοῦ καὶ οὐ περιδρασσόμενον, ἐγγίζον καὶ μακρυνόμενον; εἶπα, σοφισθήσομαι, φησὶν Σολομὼν, καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν, τὴν σοφίαν λέγων· καὶ ὄντως ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προστίθησιν ἄλγημα [3]), οὐ μᾶλλον εὐφραίνοντος τοῦ εὑρεθέντος, ἢ ἀνιῶντος τοῦ δια-

---

[1]) Proverb. XXV, 31.
[2]) Conf. Jes. XL, 12. 18. 25; LXVI, 1.
[3]) Vide Eccles. VII, 23—24; I, 18.

φεύγοντος· ὅπερ, οἶμαι, φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς ἔτι διψῶσιν ἀποσπωμένοις ὕδατος, ἢ κρατεῖν τι οὐ δυναμένοις ἔχειν νομίζουσιν, ἢ οὓς ἀπῆλθεν εὐθὺς ἀστραπὴ περιλάμψασα.

Caput LXXVI.

Majestas, altitudo et dignitas Sacerdotii mentem Gregorii dejiciebant.

Τοῦτό με ἵστη κάτω, καὶ ταπεινὸν ἐποίει, καὶ εἶναι βέλτιον ἐπειθεν ἀκούειν φωνὴν αἰνέσεως, ἢ ἐξηγητὴν εἶναι τῶν ὑπὲρ δύναμιν· ἡ μεγαλειότης, καὶ τὸ ὕψος, καὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ αἱ καθαραὶ φύσεις μόλις χωροῦσαι Θεοῦ λαμπρότητα, ὃν ἄβυσσος καλύπτει, οὗ σκότος ἀποκρυφὴ [1], *φωτὸς ὄντος τοῦ καθαρωτάτου καὶ ἀπροσίτου τοῖς πλείοσιν, ὃς ἐν τῷ παντὶ τῷδε καὶ τοῦ παντός ἐστιν ἔξω· ὃς καλόν ἐστιν ἅπαν* [2], *καὶ ἄνω παντὸς καλοῦ· ὃς νοῦν φωτίζει καὶ διαφεύγει νοῦ τάχος καὶ ὕψος, ὑποχωρῶν ἀεὶ τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται, καὶ ὑπάγων πρὸς τὰ ἄνω τὸν ἐραστὴν τῷ φεύγειν καὶ τῷ οἷον κρατούμενος κλέπτεσθαι* [3].

Caput LXXVII.

Sacerdos est animarum pronubus.

Τοσοῦτον μὲν δὴ καὶ τοιοῦτον ἡμῖν τὸ ποθούμενον καὶ σπουδαζόμενον· τοιοῦτον δὲ εἶναι χρὴ τὸν νυμφαγωγὸν τῶν ψυχῶν καὶ προμνήστορα· ἔμοι γε μὴν δέος μὴ καὶ τοῦ νυμφῶνος ἔξω ῥιφῶ δεθεὶς χεῖρας καὶ πόδας, ὡς οὐκ ἐνδεδυμένος ἔνδυμα γάμου, ἀλλὰ τολμηρῶς παρενείρας ἐμαυτὸν τοῖς ἐκεῖσε ἀνακειμένοις [4], *καί τοι προσεκλήθην μὲν ἐκ νεότητος, ἵν' εἴπω τι τῶν τοῖς πολλοῖς ἀγνοουμένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπεῤῥίφην ἐκ μήτρας καὶ ἐδόθην δοτὸς* [5] *ἐκ μητρικῆς ὑπο-*

---

[1] Conf. Ps. CIII, 6; XVII, 12.

[2] *Qui est omne bonum* ut Exod. XXXIII, 19.

[3] Ita pars maxima codicum. Reg. l. κρύπτεσθαι. Bas. ed. βλέπεσθαι.

[4] Conf. Matth. XXII, 3.

[5] Apud Montac. additur τῷ Θεῷ.

σχέσεως, καὶ μετὰ τοῦτο τοῖς κινδύνοις ἐβεβαιώθην, καὶ ὁ πόθος [1]) συνηυξήθη, καὶ ὁ λογισμὸς συνέδραμε, καὶ πάντα ἔδωκα φέρων τῷ λαχόντι καὶ σώσαντι, κτῆσιν, περιφάνειαν, εὐεξίαν [2]), τοὺς λόγους αὐτοὺς, ὧν τοῦτο ἀπήλαυσα μόνον, τὸ παριδεῖν καὶ ἐσχηκέναι, ὧν Χριστὸν προετίμησα [3]). Καὶ ἡδύνθη μοι τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ὡς κηρία μέλιτος, καὶ τὴν σύνεσιν ἐπεκαλεσάμην, καὶ τῇ σοφίᾳ ἔδωκα φωνήν μου· [4]) καὶ τ' ἄλλα δὴ ταῦτα, οἷον θυμὸν μετρῆσαι, καὶ γλῶσσαν χαλινῶσαι καὶ ὀφθαλμὸν σωφρονίσαι καὶ γαστέρα παιδαγωγῆσαι καὶ δόξαν πατῆσαι τὴν κάτω μένουσαν. Παραφρονῶν λέγω; ἀλλ' οὖν εἰρήσεται· ταῦτα μὲν οὐ τῶν πολλῶν ἴσως ἐγενόμην φαυλότερος.

Caput LXXVIII.

Animis regendis imparem se arbitratur Gregorius.

Τοῦτο δὲ φιλοσοφῆσαι κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς [5]), δέξασθαι ψυχῶν ἡγεμονίαν καὶ προστασίαν, καὶ μήπω μηδὲ ποιμαίνεσθαι καλῶς μαθόντας ἡμᾶς, μηδὲ καθαρθέντας τὴν ψυχὴν ὅσον ἄξιον, ἔπειτα ποίμνης ἐπιστατεῖν πιστευθῆναι· καὶ ταῦτα ἐν καιροῖς τοιούτοις, ἐν οἷς ἀγαπητὸν ὁρῶντα τοὺς ἄλλους ἄνω καὶ κάτω στρεφομένους τε καὶ ταρασσομένους, φυγόντα φυγῇ ἐκ τοῦ μέσου, ὑπὸ σκέπην ἀναχωρήσαντα, λαθεῖν [6]) τοῦ πονηροῦ τὴν ζάλην καὶ τὴν σκοτόμαιναν· ἡνίκα πολεμεῖ μὲν ἀλλήλοις τὰ μέλη, οἴχεται δὲ τῆς ἀγάπης, εἰ καί τι ἦν λείψανον,

---

[1]) *Desiderium*, *amor* non *cupiditas*, ut Billius interpretatur.

[2]) Cod. reg. g. ἀξίαν habet.

[3]) In carmine „*de rebus suis*" Gregorius canit: *Unum mihi carum fuit: litterarum decus, quas mihi compararunt Oriens et Occidens et Graeciae ornamentum Athenae. In his diu multumque laboravi; sed et illas pronas coram Christo demisi et humi affixi. Cedentes magni Dei sermoni, qui longe superaverat omnem humanae mentis mutabilem et varium sermonem. Vers.* 96—101.

[4]) Ps. XVIII, 11; Proverb. II, 3.

[5]) *At vero majus, quam pro viribus nostris, est alterum istud philosophiae genus.*

[6]) In ora cod. reg. bm, appingitur φυγεῖν; in Colb. 7 intra lineas veteri manu, ἢ φυγεῖν.

ὄνομα δὲ κενὸν ἄλλως ὁ ἱερεὺς, ἐκχυθείσης ἐπ' ἄρχοντας ἐξουδενώσεως, ὥσπερ εἴρηται [1].

Caput LXXIX.

Quilibet impudens ad docendum.

Καὶ εἴθε κενόν· [2]) νυνὶ δὲ τρέποιτο εἰς κεφαλὰς ἀθέων ἡ βλασφημία· φόβος δὲ ἅπας ἐξώρισται τῶν ψυχῶν, ἀντεισῆκται δὲ ἀναίδεια, τοῦ βουλομένου δὲ ἡ γνῶσις καὶ τὰ βάθη τοῦ πνεύματος· [3]) πάντες δέ ἐσμεν εὐσεβεῖς ἐξ ἑνὸς μόνου τοῦ καταγινώσκειν ἄλλων ἀσέβειαν· χρώμεθα δὲ δικασταῖς τοῖς ἀθέοις καὶ ῥιπτοῦμεν τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, καὶ βάλλομεν τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, βεβήλοις ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τὰ θεῖα δημοσιεύοντες· καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν εὐχὰς ἐπιμελῶς ἐκπληροῦμεν οἱ δείλαιοι, καὶ πορνεύοντες ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἡμῶν οὐκ αἰσχυνόμεθα. Μωαβῖται δὲ καὶ Ἀμμανῖται, οἷς οὐδ' ἐξῆν παριέναι [4]) εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου [5]), τοῖς ἁγιωτάτοις ἡμῶν ἐμβατεύουσιν. Ἠνοίξαμεν δὲ πᾶσιν οὐ πύλας δικαιοσύνης [6]), ἀλλὰ θύρας λοιδορίας τε καὶ τῆς κατ' ἀλλήλων θρασύτητος· καὶ οὗτος ἄριστος ἡμῖν, οὐχ ὃς ἂν μηδὲ ῥῆμα πρόηται ἀργὸν φόβῳ Θεοῦ, ἀλλ' ὃς ἂν τύχῃ πλεῖστα τὸν πλησίον εἰπὼν κακῶς ἢ διαῤῥήδην, ἢ ἐν αἰνίγμασι· καὶ ὑπο τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ στρέφων κόπον καὶ πόνον, ἢ ἰὸν ἀσπίδων, εἰπεῖν οἰκειότερον [7]).

Caput LXXX.

Alienorum vitiorum maligni observatores.

Τηροῦμεν δὲ τὰς ἀλλήλων ἁμαρτίας, οὐχ ἵνα θρηνήσωμεν, ἀλλ' ἵνα ὀνειδίσωμεν, οὐθ' ἵνα θεραπεύσωμεν, ἀλλ' ἵνα προς-

---

[1]) Conf. Psalm. CVI, 40.

[2]) Gregorius sic loquitur, Elia interprete, eo quod Principes ac Pontifices quos insectatur, non modo omni virtute destituti, sed vitiis omnibus referti essent.

[3]) I Corinth. II, 10.

[4]) Quatuor cod. regg. Comb. Coisl. 1. παρεῖναι.

[5]) Deuter. XXIII, 3. — [6]) Psalm. CXVII, 19.

[7]) Conf. Psalm. IX, 28; XIII, 3.

πλήξωμεν [1]) καὶ ἀπολογίαν ἔχωμεν τῶν ἡμετέρων κακῶν τὰ τῶν πλησίον τραύματα. Κακοὺς δὲ καὶ ἀγαθοὺς οὐχ ὁ τρόπος, ἀλλ' ἡ διάστασις καὶ ἡ φιλία χαρακτηρίζει. Καὶ ἃ σήμερον ἐπαινοῦμεν, αὔριον ἐκακίσαμεν· καὶ ἃ παρ' ἄλλοις στηλιτεύεται, παρ' ἡμῖν θαυμάζεται· καὶ πάντα συγχωρεῖται προςθύμως τῷ ἀσεβεῖν· οὕτω τὴν κακίαν ἐσμὲν μεγαλόψυχοι.

Caput LXXXI.

Tristis ecclesiae facies.

Γέγονε δὲ πάντα ὡς τὸ ἀπαρχῆς, ὅτε οὔπω κόσμος ἦν [2]), οὐδὲ ἡ νῦν εὐταξία καὶ μόρφωσις· ἀλλὰ συγκεχυμένον τὸ πᾶν καὶ ἀνώμαλον ἐδεῖτο τῆς εἰδοποιοῦ χειρὸς καὶ δυνάμεως. Εἰ βούλει δὲ, ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καὶ σελήνης ἀμυδροῖς φέγγεσιν ἐχθρῶν ἢ φίλων ὄψεις οὐ διαγινώσκοντες· ἢ ὡς ἐν ναυμαχίᾳ καὶ ζάλῃ καὶ πνευμάτων ἐμβολαῖς, καὶ ῥοθίῳ ζέοντι, καὶ κυμάτων ἐπιδρομαῖς, καὶ νηῶν ἀραγμοῖς, καὶ κοντῶν ὠθισμοῖς, καὶ κελευστῶν φωναῖς, καὶ πιπτόντων οἰμωγαῖς ὑπερηχούμενοί τε καὶ ἀπορούμενοι, καὶ τῆς ἀνδρείας καιρὸν οὐκ ἔχοντες, φεῦ τοῦ πάθους! ἀλλήλοις περιπίπτομεν [3]) καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλισκόμεθα.

Caput LXXXII.

Ut populus ita sacerdos.

Καὶ οὐχ ὁ λαὸς μὲν οὕτως, ὁ δὲ ἱερεὺς ἑτέρως· ἀλλά μοι νῦν ἐκεῖνο πληροῦσθαι δοκεῖ καθαρῶς, τὸ, γέγονεν ὁ ἱερεὺς καθῶς ὁ λαὸς [4]), ἐν κατάρᾳ πάλαι λεγόμενον [5]). Καὶ οὐχ

---

1) *Sed ut exprobremus;* **Gabrielius vertit:** *exulceremus.*

2) **In duobus Colb. et Or. I exstat scholium in quo quaeritur:** *quomodo ante conditum mundum, cum nihil esset, potuerit esse confusio rerum, de qua hic Theologus;* **et his respondetur verbis:** τάχα κόσμον ἐνταῦθα λέγει τὴν τελείωσιν τῶν κατ' εἶδος γεγονότων: *hic fortasse dicit perfectionem eam quam juxta speciem suam creatae res consecutae sunt.*

3) *Irruimus alter in alterum.*

4) **Jes. XXIV, 2.**

5) Ἐν κατάρᾳ. **Verba Prophetarum inverso ordine refert Gregorius; minusque verba quam natum profert proverbium.**

οἱ πολλοὶ μὲν οὕτως, οἱ δὲ ἁδροὶ τοῦ λαοῦ καὶ προέχοντες ἐναντίως· ἀλλ' οὗτοί γε καὶ φανερῶς πολεμοῦσι τοῖς ἱερεῦσιν ἐφόδιον ἔχοντες εἰς πειθὼ τὴν εὐσέβειαν· καὶ ὅσοι μὲν περὶ πίστεως τοῦτο πασχόντων [1]), καὶ τῶν ἀνωτάτω ζητημάτων καὶ πρώτων οὐδ' ἐγὼ μέμφομαι, ἀλλ' εἰ δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν καὶ προςεπαινῶ, καὶ συνήδομαι· καὶ τούτων εἷς εἴην τῶν ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζομένων [2]) καὶ τῶν ἀπεχθανομένων, μᾶλλον δὲ καὶ εἶναι καυχήσομαι. Κρείσσων γὰρ ἐπαινετὸς πόλεμος εἰρήνης χωριζούσης Θεοῦ· καὶ διὰ τοῦτο τὸν πραῢν μαχητὴν ὁπλίζει τὸ πνεῦμα ὡς καλῶς πολεμεῖν δυνάμενον.

Caput LXXXIII.

Improba, fidei praetextu, privata contentio.

Νῦν δέ εἰσί τινες οἱ καὶ περὶ μικρῶν πολεμοῦντες, καὶ εἰς οὐδὲν ὄφελος, καὶ κοινωνοὺς ὅσους ἂν δύνωνται τοῦ κακοῦ προςλαμβάνοντες, λίαν ἀμαθῶς καὶ θρασέως. Εἶτα ἐπὶ πᾶσιν ἡ πίστις, καὶ τοῦτο τὸ σεμνὸν ὄνομα [3]) ταῖς ἰδίαις αὐτῶν φιλονεικίαις παρασυρόμενον. Ἐκ δὲ τούτων, ὡς τὸ εἰκὸς, μισούμεθα μὲν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὁ τούτου χαλεπώτερον, οὐδὲ εἰπεῖν ἔχομεν ὡς οὐ δικαίως. Διαβεβλήμεθα δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων τοῖς ἐπιεικεστέροις· οὐδὲν γὰρ θαυμαστὸν, εἰ τοῖς πλείοσιν, οἱ μόλις ἄν τι καὶ τῶν καλῶν ἀποδέχοιντο.

Caput LXXXIV.

Christiani et Sacerdotes contemti.

Τεκταίνουσι δὲ ἐπὶ τῶν νώτων [4]) ἡμῶν οἱ ἁμαρτωλοὶ [5]), καὶ ἃ κατ' ἀλλήλων ἐπινοοῦμεν, κατὰ πάντων ἔχουσι,

---

[1]) In ora cod. reg. r. scriptum, πάσχοιεν contra consensum codd.; et in marg. reg. u. glossa sequens: ἀντὶ πασχέτωσαν ἀττικῶς. *Till.* forte πάσχουσι.

[2]) *Periclitantur*; vocem hanc passive hic accipiendam, quod Demostheni familiare est, contendit Combefisius.

[3]) Nomen nempe *fidei* vel *Christiani*, dum se quisque Catholicum jactat; vel etiam *Christi*, ut diserte c. 86; vel potius *Sacerdotis* juxta cap, 78, idque forsan sequentia postulant, cum iis moderatiores laicos opponat.

[4]) Coisl. 1. τὸν νῶτον. — [5]) Psalm. CXXVIII, 3.

καὶ γεγόναμεν θέατρον καινὸν, οὐκ Ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις [1]), οἷον ὁ γενναιότατος τῶν ἀθλητῶν Παῦλος πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἀγωνιζόμενος [2]), ἀλλὰ πᾶσι μικροῦ τοῖς πονηροῖς, καὶ ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ τόπου, ἐν ἀγοραῖς, ἐν πότοις, ἐν εὐφροσύναις, ἐν πένθεσιν. Ἤδη δὲ προήλθομεν καὶ μέχρι τῆς σκηνῆς, ὃ μικροῦ καὶ δακρύω [3]) λέγων, καὶ μετὰ τῶν ἀσελγεστάτων γελώμεθα· καὶ οὐδὲν οὕτω τερπνὸν τῶν ἀκουσμάτων καὶ θεαμάτων, ὡς Χριστιανὸς κωμῳδούμενος.

Caput LXXXV et LXXXVI.

Quod modo deploravimus fructus est contentionum privatarum mutuique belli, dum nos a Christi nomine minus veremur quam daemones.

LXXXV. Ταῦτα ἡμῖν ὁ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος· ταῦτα οἱ λίαν ὑπερ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πρᾴου μαχόμενοι· ταῦτα οἱ πλέον ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν, ἢ ὅσον συμφέρει· καὶ παλαίειν μὲν οὐκ ἔξεστιν ἔξω τῶν νενομισμένων, οὐδ' ἄλλο τι ἀγωνίζεσθαι· ἢ καταβοήσεται [4]), καὶ ἀτιμασθήσεται, καὶ ἀπολεῖ τὴν νίκην ὁ ἐκπαλαίων [5]), ἢ ἄλλό τι μὴ καλῶς ἀγωνιζόμενος μηδὲ κατὰ τοὺς κειμένους ὅρους τῆς ἀγωνίας, κἂν ὅτι γενναῖος ᾖ καὶ τεχνικώτατος· ὑπὲρ Χριστοῦ δὲ ἀγωνιεῖταί τις οὐ κατὰ Χριστὸν, ἔπειτα χαριεῖται τῇ εἰρήνῃ [6]), πολεμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ὡς οὐκ ἔξεστιν.

LXXXVI. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες φρίττουσιν εἰς ἔτι καὶ νῦν Χριστοῦ καλουμένου, καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κακίας ἡμῶν ἐξίτηλος γέγονεν ἡ τοῦ ὀνόματος τούτου δύναμις· ἡμεῖς δὲ οὐκ αἰσχυνόμεθα τὸ σεμνὸν οὕτω καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα καθυβρίζοντες καὶ μόνον οὐ φανερῶς αὐτοῦ βοῶντος ἀκούοντες καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν· τὸ γὰρ ὄνομά μου βλασφημεῖται δι' ὑμᾶς ἐν τοῖς ἔθνεσιν [7]).

---

[1]) I Corinth. IV, 9. — [2]) Ephes. VI, 12. — [3]) Alii δακρύων cf. Phil. III, 18. *κλαίων λέγω, flens dico.*

[4]) Codd. regg. g. l. et Colb. m. *ἢ γὰρ καταβληθήσεται;* sic etiam videtur legisse Gabr. qui vertit: *explodetur.*

[5]) Combef. *qui aliter luctatur ac gymnasticae leges permittunt.*

[6]) *Gratum faciet paci*, h. e., inquit Elias, ipsi Christo, qui est pax nostra (Ephes. II, 4). — [7]) Conf. Jes. LXX, 5; Rom. II, 24.

Caput LXXXVII — XC.

Nihil externi timet Gregorius; bello vero intestino imparem se esse fatetur.

LXXXVII. *Καὶ τὸν μὲν ἔξωθεν οὐ δέδοικα πόλεμον, οὐδὲ τὸν νῦν ἐπαναστάντα θῆρα* [1] *ταῖς ἐκκλησίαις καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ πλήρωμα* [2], *κἂν πῦρ ἀπειλῇ, κἂν ξίφη, κἂν θῆρας, κἂν κρημνούς, κἂν βάραθρα, κἂν πάντων γένηται τῶν πώποτε μανέντων ἀπανθρωπότατος, κἂν ταῖς οὔσαις τιμωρίαις προςεξεύρῃ χαλεπωτέρας. Ἓν ἔχω πρὸς πάντα φάρμακον, μίαν ὁδὸν εἰς νίκην· ἐν Χριστῷ καυχήσομαι* [3] *τὸν ὑπερ Χριστοῦ θάνατον.*

LXXXVIII. *Πρὸς δὲ τὸν ἐμὸν πόλεμον* [4] *οὐκ ἔχω τίς γένωμαι, τίνα συμμαχίαν ἐξεύρω, τίνα λόγον σοφίας, τί χάρισμα, ποίᾳ πανοπλίᾳ πρὸς τὰς τοῦ πονηροῦ* [5] *μεθοδείας ὁπλίσωμαι* [6]. *Τίς νικήσει τοῦτον* [7] *Μωϋσῆς ἐκτείνας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἵν' ὁ σταυρὸς ἰσχύσῃ τυπούμενος καὶ προμηνυόμενος* [8]; *τίς Ἰησοῦς μετὰ τοῦτον, τῷ ἀρχιστρατήγῳ τῶν θείων παρατάξεων συμπαρατασσόμενος* [9]; *τίς Δαβὶδ ἢ ψάλλων ἢ πολεμῶν ἐν σφενδόναις, καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περιεζωσμένος δύναμιν εἰς πόλεμον καὶ τοὺς δακτύλους εἰς παράταξιν γυμναζόμενος* [10]; *τίς Σαμουήλ, καὶ προςευχόμενος τοῦ λαοῦ καὶ προθυόμενος, καὶ χρίων εἰς βασιλέα τὸν νικᾷν δυνάμενον* [11]; *τίς θρηνήσει ταῦτα πρὸς ἀξίαν Ἱερεμίας· θρήνους γράφων ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ;*

---

[1] Codices pene omnes ad marg. habent *Julianum* (imperatorem), contra quem Gregorius *λογοὺς στηλιτευτικούς* scripsit, quippe qui Apostatae impietatem publice quasi columnae insculptam omnium oculis exponeret (in ed. Ben. orat. IV et V. T. I. p. 73—176).

[2] *Diaboli complementum.*

[3] Phil. III, 3.

[4] Bellum i. e. *defensio fidei chr. contra haereticos atque gentiles.*

[5] Conf. ad Ephes. VI, 11.

[6] Sic cod. reg. r., et Jes. Ed. *ὁπλίσομαι.*

[7] Rufinus: *Quis bella ista cohibeat*, referens *τοῦτον* ad *πόλεμον*, non ad *πονηρόν.*

[8] Exod. XVII, 11. — [9] Josuae V, 14.

[10] I Reg. XVI, 16; Psal. CXLIII, 1. — [11] I Reg. VII, 5.

LXXXIX. *Τίς βοήσεται, φεῖσαι Κύριε τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῷς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος τοῦ κατάρξαι αὐτῶν ἔθνη* [1]*; τίς περὶ ἡμῶν προςεύξεται Νῶε, καὶ Ἰὼβ, καὶ Δανιὴλ; οἱ συνευχόμενοι καὶ συναριθμούμενοι* [2]*, ἵνα κοπάσῃ μικρὸν ἡμῖν ὁ πόλεμος, ἵνα γενώμεθα ἡμῶν αὐτῶν, ἵν ἀλλήλους ποτὲ γνωρίσωμεν, ἵνα μηκέτι ὦμεν ἀνθ' ἑνὸς τοῦ Ἰσραὴλ Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ, μηκέτι Ροβοὰμ καὶ Ἰεροβοὰμ, μηκέτι Ἰερουσαλὴμ καὶ Σαμάρεια, αἱ ἐν μέρει* [3]*) διὰ τὰς ἁμαρτίας παραδιδόμεναι, καὶ ἐν μέρει θρηνούμεναι.*

XC. *Ἐγὼ μὲν γὰρ ἀσθενέστερος εἶναι τοῦ πολέμου τούτου ὁμολογῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἔδωκα τὰ νῶτα καλύψας* [4] *τὸ πρόςωπον ἐν τροπῇ, καὶ καταμόνας καθεσθῆναι, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην* [5]*, ἐζήτησα καὶ σιωπῆσαι, συνιὼν ὅτι ὁ καιρὸς πονηρός ἐστιν* [6]*, ὅτι ἀπελάκτισαν οἱ ἠγαπημένοι* [7]*, ὅτι γεγόναμεν υἱοὶ ἀφεστηκότες* [8]*, ἡ ἄμπελος ἡ εὐκληματοῦσα* [9]*, ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινὴ, πᾶσα καρποφόρος, ὡραία πᾶσα, καλῶς ταῖς σταγόσι ταῖς ἄνωθεν ἀνατέλλουσα* [10]*, ὅτι ἐστράφη εἰς ἀτιμίαν ἐμοὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους* [11]*, τὸ ἀποσφράγισμα τῆς ἐμῆς δόξης, ὁ τῆς καυχήσεως στέφανος* [12]*. Εἰ δέ τις πρὸς ταῦτα τολμηρὸς καὶ γενναῖος, μακάριος οὗτος ἐμοὶ τοῦ θάρσους καὶ τῆς γενναιότητος.*

Caput XCI.

Nunc vero adhuc dicendum est de affectibus nostris sacerdotio repugnantibus.

Καὶ οὔπω λέγω τὸν ἔνδον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, ὃν πολεμούμεθα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὸ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος [13]*, τὰ μὲν κρύβδην, τὰ δὲ*

---

[1]) Joel. II, 17. — [2]) Ezech. XIV, 14—20.
[3]) Combef. *per vices.* Gabr. *separatim;* rectius forte *partim.*
[4]) *Operiens confusione faciem meam* Psal. LXVIII, 8.
[5]) Thren. III, 28; I, 20. — [6]) Mich. II, 3. — [7]) Deut. XXXII, 15. — [8]) Jerem, III, 14. — [9]) Ose X, 1. — [10]) Jerem. II, 21; XI, 16. — [11]) Sap. V, 17. — [12]) I Corinth. IX, 2; I Thess. II, 19. — [13]) Phil. III, 21.

φανερῶς, καὶ τῆς ἄνω καὶ κάτω κυμαινούσης ἡμᾶς καὶ στροβούσης, διά τε αἰσθήσεως καὶ τῶν ἄλλων τερπνῶν τοῦ βίου τούτου περιφορᾶς [1]), τοῦ τε πηλοῦ τῆς ἰλύος, ᾧ ἐμπεπήγμεθα [2]), καὶ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας ἀντιστρατευομένου τῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος [3]), καὶ διαφθείρειν ἐπιχειροῦντος τὴν βασιλικὴν ἐν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ ὅσον τῆς θείας ἀποῤῥοίας ἡμῖν συγκαταβέβληται· ὡς μόλις ἄν τις ἑαυτὸν ἢ μακρᾷ φιλοσοφίᾳ παιδαγωγήσας καὶ ἀποῤῥηγνὺς κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φωτοειδὲς τοῦ ταπεινοῦ καὶ τῷ σκότει συνεζευγμένου, ἢ Θεοῦ τυχὼν ἵλεω, ἢ καὶ ἄμφω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν τῆς κατασπώσης ὕλης [4]) ἐπικρατήσειε. Πρὶν δὲ ταύτην ὑπερσχεῖν ὅση δύναμις καὶ ἀνακαθᾶραι ἱκανῶς τὴν διάνοιαν, ὑπέρ τε τοὺς ἄλλους μακρῷ γενέσθαι τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι, ἢ ψυχῶν προστασίαν δέξασθαι, ἢ μεσιτείαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τοῦτο γὰρ ἴσως ὁ ἱερεὺς, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι γινώσκω.

Caput XCII et XCIII.

Qua cautione et religione ad Deum accedere oporteat exempla Mosis et aliorum V. T. virorum docent.

XCII. Καὶ ὅθεν εἰς τοῦτο ὑπήχθην τὸ δέος; ἵνα μή με τοῦ δέοντος δειλότερον ὑπολαμβάνητε, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐπαινῆτε τῆς προμηθείας [5])· ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωϋσέως, ἡνίκα ἐχρημάτιζεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ὅτι πλειόνων εἰς τὸ ὄρος προςκεκλημένων, ὧν εἷς ἦν ὁ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισὶ τοῖς δύο τοῖς ἱερεῦσι καὶ ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας [6]), οἱ μὲν λοιποὶ προςκυνῆσαι πόῤῥωθεν ἐκελεύσθησαν, ἐγγίσαι δὲ Μωϋσῆς μόνος, οὐ συναναβῆναι δὲ ὁ λαός· ὡς οὐ πάντων ὄντος Θεοῦ γενέσθαι πλησίον, πλὴν εἴ τις κατὰ Μωϋσέα Θεοῦ χωρῆ-

---

1) Psal. LXV, 3.
2) In Coisl. 1 et in uno regio legitur: *καὶ τῆς κάτω περιφορᾶς.*
3) Rom. VII, 23.
4) Terrenum et crassum corpus est.
5) Orat. I. et duo regg. *προθυμίας.* In Coisl. 1. aliisque nonnullis sequitur: *φράσω καὶ πρὸς ὑμᾶς, indicare vobis debeo.*
6) LXX interpretes: *senes* de *senioribus.* Oliv. *e senatu.*

σαι δόξαν δυνάμενος[1]· καὶ ἔτι πρὸ τούτων ἐν ἀρχῇ τῆς νομοθεσίας, τοὺς μὲν ἄλλους σάλπιγγες καὶ ἀστραπαὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ γνόφος, καὶ ὅλον καπνιζόμενον τὸ ὄρος, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους λιθοβοληθήσεται[2], καὶ ἄλλα τοιαῦτα δείματα ἵστη κάτω, καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς, μόνης[3]) ἀκοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς εὖ μάλα ἁγνισαμένοις· Μωϋσῆς δὲ καὶ ἄνεισι καὶ τῆς νεφέλης εἴσω χωρεῖ, καὶ νομοθετεῖται, καὶ δέχεται πλάκας· τοῖς μὲν πολλοῖς τὰς τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὰς τοῦ πνεύματος[4].

XCIII. Ἀκούω δὲ Ναδὰβ καὶ Ἀβιοὺδ, ὅτι ξένῳ πυρὶ θυμιάσαντες μόνον ξένῳ καὶ ἀνηλώθησαν κολασθέντες, δι' ὧν ἠσέβησαν, καὶ τὸν αὐτὸν εὑρόντες τῆς ἀπωλείας ὃν καὶ τῆς ἀσεβείας καιρὸν καὶ τόπον[5]· καὶ οὐδὲ Ἀαρὼν ἤρκεσε πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς ὁ πατὴρ, ὁ Μωϋσέως παρὰ θεῷ δεύτερος. Γινώσκω δὲ καὶ Ἡλεὶ τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὕστερον Ὀζᾶν, τὸν μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν παίδων παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἣν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν πρὸ καιροῦ τῶν λεβήτων ἀπαρχόμενοι[6], καὶ ταῦτα οὐκ ἀποδεχόμενον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ πολλάκις ἐπιτιμήσαντα[7]· τὸν δὲ, ὅτι ψαύσας τῆς κιβωτοῦ μόνον περισπασθείσης ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπώλετο φυλάσσοντος τοῦ Θεοῦ τῇ κιβωτῷ τὸ σεβάσμιον[8].

Caput XCIV.

Requisita in ministro et victimis V. T. integritas corporis.

Οἶδα δ' ἔγωγε, μηδὲ τοὺς ἐν τοῖς σώμασι μώμους τῶν ἱερέων, ἢ τῶν θυμάτων ἀνεξετάστους μένοντας, ἀλλὰ τελείους τέλεια προςαγεῖν[9] νενομισμένον, σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρτιότητος· μηδὲ στολῆς τῆς ἱερατικῆς, ἢ σκεύους

---

[1]) Exod. XXIV, 1. 9. 15. 18. — [2]) Ibid. XIX, 12. 13. Hebr. XII, 18.
[3]) Tres Colb. legunt *μόνοις*.
[4]) II Corinth. III, 7. 8. — [5]) Levit. X, 1—2.
[6]) Reg. r. *ἀπτόμενοι*, *carnium primitias praeripientes.*
[7]) I Reg. II, 12—24. — [8]) II Reg. VI, 6.
[9]) Sic regii undecim caeterique pene omnes codd.; in ed. Par. *προσαγαγεῖν*. Cf. Levit. XXI, 17.

τινὸς τῶν ἁγίων ψαύειν παντὶ θεμιτὸν ὄν· μεδὲ τὰς θυσίας αὐτὰς, ὑφ' ὧν καὶ ὅτε καὶ οὐ μὴ καθῆκον ἦν, ἀναλισκεσθαι [1]· μηδὲ τὸ ἔλαιον ἀπομιμεῖσθαι τῆς χρίσεως, μηδὲ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως, μηδὲ εἰς τὸ ἱερὸν εἰςιέναι, ὅς τις ἢ ψυχὴν ἢ σῶμα οὐ καθαρὸς μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων [2]· τοσούτου δεῖ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων προςφοιτᾷν θαῤῥοῦντα, ὧν ἑνὶ καὶ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνον ἐπιβατόν ἦν· τοσούτου δεῖ τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἱλαστήριον, ἢ τὴν κιβωτόν, ἢ τὰ Χερουβὶμ, ἢ προςβλέπειν εἶναι παντὸς ἢ προςάπτεσθαι.

Caput XCV — XCIX.

Ad sacerdotium vero N. T. nemo accedere audeat

a) nisi qui prius seipsum Deo hostiam sanctam exhibuerit;
b) nisi qui, dum Scripturae ipsi aperiuntur, corde incensus sit;
c) nisi qui Domini voluptatem gustaverit et Dei templum visitaverit;
d) nisi qui opere et contemplatione attributa Christi et virtutes perspexerit;
e) nisi qui Dei sapientiam in mysterio absconditam loqui didicerit.

XCV. *Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ ὅτι μηδεὶς ἄξιος τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, μηδὲ τὴν λογικὴν λατρείαν, εὐάρεστον ἐπεδείξατο* [3]*, μηδὲ ἔθυσε τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἣν μόνην ὁ πάντα δοὺς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσίαν, πῶς ἔμελλον θαῤῥῆσαι προςφέρειν αὐτῷ τὴν ἔξωθεν, τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον* [4]*, ἢ πῶς ἱερέως σχῆμα καὶ ὄνομα ὑποδύεσθαι, πρὶν ὁσίοις ἔργοις τελειῶσαι τὰς χεῖρας· πρὶν τὸν ὀφθαλμὸν ἐθίσαι βλέπειν ὑγιῶς τὴν κτίσιν, καὶ εἰς θαῦμα μόνον τοῦ κτίσαντος, ἀλλὰ μὴ ζημίαν τοῦ πλάσαντος* [5]*; πρὶν τῇ παιδείᾳ Κυρίου ἱκανῶς ἀνοιγῆναι τὰ ὦτα, καὶ προςτεθῆναί μοι* [6] *ὠτίον μὴ βαρέως ἀκούειν δυνάμενον,*

---

[1]) Levit. VIII, 21 sq. — [2]) Exod. XXX, 29 sq.
[3]) Rom. XII, 1—2.
[4]) Nempe *Christi in cruce* immolationis. *Elias Cret.* et *Leo Allatius* ἀντίτυπον interpretantur ἰσότυπον.
[5]) *Fictoris.* Regii quinque, Coisl. et alii habent πλάσματος.
[6]) Respicit hic Gregorius locos: Jes. VI, 10; Prov. XXV, 12; Ps. CXVIII, 131; LXXX, 11; I Corinth. XIV, 2.

ἀλλ' ἐνωτίον χρυσοῦν σαρδίῳ πολυτελεῖ δεθῆναι, λόγον σοφοῦ εἰς οὖς εὐήκοον; πρὶν τὸ στόμα, τὰ χείλη, τὴν γλῶσσαν, τὸ μὲν ἀνοιγῆναι καὶ ἑλκῦσαι πνεῦμα, ἢ πλατυνθῆναι καὶ πληρωθῆναι τῷ πνεύματι λαλουμένων μυστηρίων τε καὶ δογμάτων· τὰ δὲ αἰσθήσει θείᾳ, κατὰ τὴν σοφίαν εἰπεῖν, δεθῆναι, προςθείην δ' ἂν ὅτι καὶ ἐν καιρῷ λυθῆναι· τὴν δὲ πλησθῆναι ἀγαλλιάσεως [1]), καὶ θείας μελῳδίας γενέσθαι πλῆκτρον, ἐξεγειρομένην τῇ δόξῃ, συνεξεγειρομένην ὄρθριον, καὶ μέχρι τοῦ κολληθῆναι τῷ λάρυγγι κάμνουσαν; πρὶν ἐπὶ πέτραν στῆναι τοὺς πόδας μου καταρτισθέντας ὡς ἐλάφων, καὶ κατευθυνθῆναί μοι τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα, μὴ παρ' ὀλίγον μηδ' ὅλως ἐκχεόμενα; πρὶν ἅπαν μέλος ὅπλον γενέσθαι δικαιοσύνης καὶ ἀποθέσθαι πᾶσαν νεκρότητα καταποθεῖσαν ὑπὸ τῆς ζωῆς καὶ ὑποχωρήσασαν τῷ πνεύματι;

XCVI. Τίς μήπω [2]) τοῖς ἀγνοῖς καὶ πεπυρωμένοις τοῦ Θεοῦ λογίοις καεὶς τὴν καρδίαν ἐν τῷ διανοιγῆναι αὐτῷ τὰς γραφὰς, μηδὲ ἀπογραψάμενος αὐτὰ τρισσῶς ἐπὶ πλάτος τῆς καρδίας, ὥστε νοῦν ἔχει Χριστοῦ, μηδὲ τῶν τοῖς πολλοῖς ἀποκρύφων καὶ ἀοράτων καὶ σκοτεινῶν θησαυρῶν εἴσω γενόμενος, ὥστε τὸν ἐν αὐτοῖς κατοπτεῦσαι πλοῦτον, καὶ ἄλλους πλουτίζειν δύνασθαι πνευματικὰ συγκρίνων πνευματικοῖς;

XCVII. Τίς μήπω θεωρήσας, ὡς θεωρεῖν ἄξιον, τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεψάμενος τὸν ναὸν αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ, ναὸς γενόμενος Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν κατοικητήριον Χριστοῦ ἐν πνεύματι [3]); τίς μήπω τύπων καὶ ἀληθείας ἐπιγνοὺς συγένειαν καὶ διάκρισιν, καὶ τῶν μὲν ἀναχωρήσας, τῇ δὲ προςθέμενος, ἵνα τὴν τοῦ γράμματος φυγὼν παλαιότητα τῇ καινότητι δουλεύσῃ τοῦ πνεύματος, καὶ μεταβῇ καθαρῶς ἐπὶ τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ νόμου πληρουμένου πνευματικῶς ἐν τῇ καταργήσει τοῦ σώματος;

XCVIII. Τίς μήπω διὰ πασῶν ὁδεύσας τῶν τοῦ Χριστοῦ προςηγοριῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἔργῳ καὶ θεωρίᾳ, τῶν τε

---

[1]) In sequenti alludit Greg. ad locos: Ps. CXXV, 2; LVI, 9; CXXXVI, 6; LXXII, 2; XXXIX, 3; XVII, 34; Rom. VI, 13; II Cor. V, 4.

[2]) Conf. Ps. XI, 7; Luc. XXIV, 32, I Cor. II, 16; Ibid. II, 13.

[3]) Ps. XXVI, 4; II Cor. VI, 16; Ephes. II, 22; Rom. VII, 6.

ὑψηλοτέρων καὶ πρώτων καὶ τῶν δι' ἡμᾶς ταπεινοτέρων καὶ τελευταίων· τοῦ Θεοῦ, τοῦ υἱοῦ, τῆς εἰκόνος, τοῦ λόγου, τῆς σοφίας, τῆς ἀληθείας, τοῦ φωτὸς, τῆς ζωῆς, τῆς δυνάμεως, τῆς ἀτμίδος, τῆς ἀποῤῥοίας, τοῦ ἀπαυγάσματος, τοῦ ποιητοῦ, τοῦ βασιλέως, τῆς κεφαλῆς, τοῦ νόμου, τῆς ὁδοῦ, τῆς θύρας, τοῦ θεμελίου, τῆς πέτρας, τοῦ μαργαρίτου, τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἁγιασμοῦ, τῆς ἀπολυτρώσεως, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δούλου, τοῦ ποιμένος, τοῦ ἀμνοῦ, τοῦ ἀρχιερέως, τοῦ θύματος, τοῦ πρωτοτόκου πρὸ κτίσεως[1]), πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν, τῆς ἀναστάσεως· τίς τούτων τῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων ἐπακούων εἰκῇ, καὶ μήπω κοινωνήσας τῷ λόγῳ[2]), μηδὲ μεταλαβὼν αὐτοῦ, καθ' ὃ τούτων ἕκαστον ἐστί τε καὶ κέκληται;

XCIX. Τίς μήπω σχολάσας, μηδὲ μαθὼν λαλεῖν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἔτι νήπιος ὢν, ἔτι τρεφόμενος γάλακτι, ἔτι τῶν οὐκ ἀριθμουμένων ἐν τῷ Ἰσραὴλ οὐδὲ καταλεγομένων εἰς Θεοῦ παράταξιν[3]), μήπω τὸν Χριτοῦ σταυρὸν ὡς ἀνὴρ αἴρειν δυνάμενος, μήπω μηδὲ ἄλλό τι μέλος ὢν ἴσως τῶν τιμιωτέρων, ἔπειτα εἰς κεφαλὴν καταστῆναι Χριστοῦ πληρώματος δέξεται χαίρων καὶ προθυμούμενος; οὐκ ἔμοι γε κριτῇ καὶ συμβούλῳ·[4]) ἀλλ' οὗτος ὁ φόβων μέγιστος, οὗτος ὁ κινδύνων ἔσχατος, παντὶ τῷ συνιέντι καὶ τοῦ κατορθουμένου τὸ μέγεθος καὶ τῆς διαμαρτίας τὸν ὄλεθρον.

Caput C.

Alius audeat, secum dicebat Gregorius, grave ac diuturnum periculum suscipere.

Ἄλλος μὲν οὖν πλείτω κατ' ἐμπορίαν, ἔλεγον, καὶ τὰ μακρὰ διαπεραιούσθω πελάγη, καὶ συμφερέσθω τοῖς ἀνέμοις ἀεὶ καὶ τοῖς κύμασι μεγάλα καὶ κερδήσων, ἂν οὕτω τύχῃ, καὶ

---

[1]) Cod. reg. a habet *ἐκ κτίσεως*.
[2]) *Necdum ullam cum Verbo nactus communicationem.*
[3]) I Cor. II, 7; III, 2; Num. I, 1—4.
[4]) Reg. r. addit *χρώμενος*, sed recentiori manu.

κινδυνεύσων ὅστις πλευστικώτατος ἢ ἐμπορικώτατος·[1] ἐμοὶ δ᾽οὖν αἱρετώτερον ἐπὶ γῆς ἀνέχοντι, βραχεῖαν αὔλακα τέμνοντι καὶ γλυκεῖαν, πόῤῥωθεν ἀσπαζομένῳ κέρδη καὶ θάλασσαν, ζῆν οὕτως ὅπως ἂν δύνωμαι σὺν ὀλίγῃ καὶ μικρᾷ τῇ μάζῃ, καὶ βίον ἕλκειν ἀσφαλῆ καὶ ἀκύμαντον[2]), ἢ μακρὸν ἀναῤῥιπτεῖν καὶ μέγαν ἐπὶ μεγάλοις κέρδεσι κίνδυνον.

Caput CI.

Vir enim magnus magna debet aggredi.

Ὑψηλῷ μὲν γὰρ ζημία τὸ μὴ ἐγχειρεῖν μείζοσι, μηδὲ εἰς πλείους διατείνειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ᾽ ἐπὶ μικρῶν ἵστασθαι, οἷον μεγάλῳ φωτὶ μικρὸν οἶκον αὐγάζοντα ἢ πανοπλίᾳ νεανικῇ σῶμα παιδικὸν περισκέπτοντα. Μικρῷ δὲ ἀσφάλεια, μικρὰ φορτίζεσθαι, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἑαυτὸν ὑποτιθέντα[3]), γέλωτά τε ὀφλισκάνειν ὁμοῦ καὶ προςτιθέναι τὸν κίνδυνον. Ὥσπέρ γε καὶ πύργον οἰκοδομεῖν οὐκ ἄλλῳ τινὶ προςῆκεν, ἢ ὃς ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς ἠκούσαμεν.

Quae Gregorio reditus causae fuerint.

Caput CII.

Mutuum desiderium ipsius et civium.

Ἔχετε τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τῆς φυγῆς, καὶ ἴσως οὐ μετρίαν. Ἃ μὲν οὖν με ἀφ᾽ ὑμῶν ἀπήγαγεν, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοὶ, λυπηρῶς μὲν ἐμοὶ καὶ ὑμῖν ἴσως, ἀναγκαίως δ᾽οὖν, ὡς γ᾽οὖν ἐμαυτῷ τότε ἐδόκουν, ταῦτά ἐστιν· ἐπανήγαγε δέ με μάλιστα μὲν ὁ πρὸς ὑμᾶς πόθος, καὶ τὸ ἀντιποθούντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὡς ἀντιδιδομένη διάθεσις.

---

[1]) Sic fortasse reddi potest: *navigandi et faciendae mercaturae desiderio flagrans;* non enim de peritis, ut videtur, sed de temerariis loquitur Gregorius.

[2]) Colb. h. καὶ ἀκίνδυνον. Fortasse glossema.

[3]) Combef. legit: ὑποτιθέντα χρεώστην et vertit: *sese obnoxium faciat ac subjiciat.*

Caput CIII.

Pietas in parentes.

Δεύτερον δὲ ἡ ἐμὴ φροντὶς, τὸ ἐμὸν ἔργον, ἡ τῶν ἱερῶν γονέων πολιὰ καὶ ἀσθένεια, ἐπ' ἐμοὶ πλέον, ἢ τῷ χρόνῳ καμνόντων, Ἀβραὰμ τοῦδε τοῦ Πατριάρχου, τῆς τιμίας ἐμοὶ κεφαλῆς καὶ μετ' Ἀγγέλων [1] *ἀριθμουμένης, καὶ Σάῤῥας, τῆς καὶ πνευματικῶς ὠδινούσης ἡμᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως, ὧν γενέσθαι βακτηρία τῷ γήρᾳ, καὶ ὑπερείδειν τὴν ἀσθένειαν τῶν πρώτων εὐχὴν εὐξάμενος, καὶ μέν τοι καὶ πληρώσας ταύτην, ὁπόση δύναμις· ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς, τοῦ πάντων ἐμοὶ τιμιωτάτου κτήματος καὶ ὀνόματος ἢ τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τὸ μὴ φιλοσοφεῖν δόξαι* [2]*, πρῶτον φιλοσοφήσας οὐκ ἤνεγκα διαπεσεῖν μοι τὸν μόχθον ἐκ μιᾶς ὑποθέσεως, οὐδὲ καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν, ἥν καὶ κλέψαι τις ἤδη τῶν πάλαι ὁσίων λέγεται, βρώματι τὸν πατέρα καὶ τριχῶν πλάσματι σοφισάμενος, καὶ τὸ καλὸν οὐ καλῶς δι' ἐπιβουλῆς θηρασάμενος* [3]. *Δύο μὲν δὴ ταῦτα τῆς ἐμῆς ἥττης καὶ ἡμερότητος αἰτία. Καὶ ἴσως οὐκ ἄτοπον, ἀμφοτέροις ἐκείνοις εἶξαι καὶ ὑποχωρῆσαι τοὺς λογισμοὺς, ἐπεὶ καὶ τοῦ νικᾶσθαι καιρὸς* [4]*, ὥσπερ οἶμαι, καὶ παντὸς πράγματος, καὶ κρεῖττον ἡττᾶσθαι καλῶς, ἢ νικᾶν ἐπισφαλῶς καὶ ἀθέσμως.*

Caput CIV — CVII.

Tertia et maxima reditus causa, Jonae Prophetae exemplum.

CIV. *Τρίτον δὲ ὃ καὶ μέγιστον, καὶ δὴ τοῦτο εἰπὼν ἔτι τὰ λοιπὰ σιωπήσομαι, ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων* [5]*, καὶ πρός τινα τῶν παλαιῶν ἱστοριῶν ἀναδραμῶν, ἐκεῖθεν εἵλκυσα συμβουλὴν ἐμαυτῷ πρὸς τὰ παρόντα· μὴ γὰρ εἰκῇ ταῦτα συγγεγράφθαι νομίζωμεν, μηδὲ ὄχλον ἄλλως εἶναι ῥημάτων τε καὶ πραγμάτων ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκουόντων συγκείμενα, καὶ*

---

[1] **Rufinus**, *angeli instar aspectus.*

[2] *Ostendit hic Gregorius*, inquit Gabriel., *se quidem nunquam litterarum studiis operam dare destitisse, sed ita id egisse, ut aliud agere videretur.*

[3] Conf. Genes. XXVII, 21 sq.

[4] Cod. reg. I. *νικᾶσθαι καλῶς.*

[5] Ps. CXLII, 5.

οἷον ἀκοῆς τι δέλεαρ μέχρι τῆς ἡδονῆς ἱστάμενον. Ταῦτα μὲν παιζόντων [1]) μῦθοι καὶ Ἕλληνες, οἱ τῆς ἀληθείας ὀλίγα φροντίζοντες, τῷ κομψῷ τῶν πλασμάτων, καὶ τῷ λίχνῳ τῶν λέξεων καὶ ἀκοὴν καὶ ψυχὴν γοητεύουσιν.

CV. Ἡμεῖς δὲ οἱ καὶ μέχρι τῆς τυχούσης κεραίας καὶ γραμμῆς τοῦ πνεύματος τὴν ἀκρίβειαν ἕλκοντες οὔ ποτε δεξόμεθα, οὐ γὰρ ὅσιον, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῇ σπουδασθῆναι τοῖς ἀναγράψασι καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμῃ διασωθῆναι· ἀλλ' ἵν' ἡμεῖς ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῆς τῶν ὁμοίων, εἴ ποτε συμπέσοι καιρὸς, διασκέψεως· ὥστε τὰ μὲν φεύγειν, τὰ δὲ αἱρεῖσθαι, οἷον κανόσι τισὶ καὶ τύποις, τοῖς προλαβοῦσιν ἑπόμενοι παραδείγμασι.

CVI. Τίς οὖν ἡ ἱστορία καὶ πόθεν ἡ συμβουλή; οὐδὲν γὰρ χεῖρον ἴσως ἀσφαλείας ἕνεκεν [2]) τῶν πολλῶν διελθεῖν. Ἔφευγε καὶ Ἰωνᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ φεύγειν ᾤετο, ἀλλὰ κατελήφθη πελάγει, καὶ χειμῶνι, καὶ κλήρῳ, καὶ γαστρὶ κήτους, καὶ τριημέρῳ ταφῇ, τύπον ἐχούσῃ μυστηρίου μείζονος· [3]) ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν, ἵνα μὴ τὴν σκυθρωπὴν καὶ ἄτοπον ἀγγελίαν ἀγγείλῃ τοῖς Νινευίταις, καὶ μετὰ τοῦτο ψεύστης ἁλῷ, σωθείσης τῇ μετανοίᾳ τῆς πόλεως· οὐ γὰρ τῇ σωτηρίᾳ τῶν πονηρῶν ἐδυσχέραινεν, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τοῦ ψεύδους ᾐσχύνετο καὶ οἷον ἐζηλοτύπει τῆς προφητείας τὸ ἀξιόπιστον, ὅ περ ἐν αὐτῷ καταλυθῆναι κίνδυνος ἦν, οὐ δυναμένων τῶν πολλῶν συνιδεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ταῦτα οἰκονομίας τὸ βάθος.

CVII. Ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἤκουσα σοφοῦ περὶ ταῦτα ἀνδρὸς [4]), οὐκ ἀτόπως βοηθοῦντος τῷ φαινομένῳ τῆς ἱστορίας

---

[1]) Attice pro *παιζέτωσαν*.

[2]) Exponit Elias: *ne plerique errent, fugae meae vel reditus causam ignorantes.*

[3]) Jon. I, 3 sq. Matth. XII, 40.

[4]) In quodam graeco Scholiasta legitur: *Ὠριγένην σαφῶς αἰνίττεται, οὗ καὶ ἐξήγησιν ἐπεφέρει, εὑρισκομένην σαφῶς ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἐξηγημένοις*: *palam Origenem significat, cujus etiam expositionem adjungit, quae aperte in illius in Jonam commentario occurrit. Basilius* vero et *Elias* hunc virum sapientem esse *Methodium* Tyri episcopum diserte affirmant. *Combefisius* nec Originem nec Methodium a Gregorio intelligi putat, sed alium ipsius temporis virum doctum, a quo id audierat. Cf. cap. 108: *τὸν λόγον εἰπών.*

ἀτόπῳ, καὶ ἱκανοῦ καταλαβεῖν ἀνδρὸς Προφήτου βαθύτητα, οὐδὲ ταῦτα ἦν, ἃ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν ἐποίει φυγάδα, καὶ εἰς Ἰόππην ἤγαγε, καὶ ἐξ Ἰόππης ἀνήγαγεν ἐπὶ Θαρσεῖς, πελάγει πιστεύσαντα τὴν ἑαυτοῦ κλοπήν· οὔτε γὰρ ἀγνοεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν, Προφήτην γε ὄντα, εἰκὸς αὐτὸν ἦν, ὅτι διὰ τῆς ἀπειλῆς τὸ μὴ παθεῖν τὰ τῆς ἀπειλῆς Νινευίταις ἐπραγματεύετο κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν καὶ κατὰ τὰ ἀνεξερεύνητα αὐτοῦ κρίματα [1]), καὶ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ τὸ ἀνεξιχνίαστόν τε καὶ ἀκατάληπτον· οὔτ', εἴπερ ἠπίστατο, μὴ ἀκολουθῆσαι Θεῷ, δι' οὗ περ ἐβούλετο τρόπου τὴν σωτηρίαν ἐκείνοις μηχανωμένῳ· τὸ δὲ δὴ καὶ οἴεσθαι, ὡς ἀποκρύψειν ἑαυτὸν τῷ πελάγει ἤλπισεν Ἰωνᾶς, καὶ τὸν μέγαν ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ διαλήσεσθαι τῇ φυγῇ, μὴ καὶ παντελῶς ἄτοπον ᾖ καὶ ἀπαίδευτον, καὶ οὐχ ὅπως περὶ Προφήτου πιστεύεσθαι δίκαιον ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν νοῦν ἐχόντων, καὶ μετρίως αἰσθανομένων Θεοῦ καὶ τῆς ὑπὲρ πάντα δυνάμεως.

Caput CVIII.

Nemo Deum fugere potest.

Ἀλλ' ᾔδει μὲν τοῦτο παντὸς μᾶλλον ὁ Ἰωνᾶς, φησὶν ὁ τὸν λόγον εἰπὼν, καὶ ἐγὼ πείθομαι [2]), εἰς ὅ τι ἔφερε τοῖς Νινευίταις τὸ κήρυγμα, καὶ ὅτι τὸν δρασμὸν βουλεύων, τόπον μὲν ἤμειβε, Θεὸν δὲ οὐκ ἔφευγεν· οὐδὲ γὰρ ἄλλός τις ἀνθρώπων, οὐ γῆς ἑαυτὸν κατακρύψας κόλποις, οὐ θαλάσσης βάθεσιν, οὐ πτεροῖς κουφισθεὶς, εἴ τις ἐπίνοια, καὶ ἀναδραμὼν εἰς ἀέρα, οὐχ ᾅδου τοῖς κατωτάτω προσομιλήσας, οὐ νέφους παχύτητα περιβαλόμενος [3]), οὐκ ἄλλο τῶν ἁπάντων οὐδὲν εἰς ἀσφάλειαν τοῦ δρασμοῦ βουλευσάμενος· ἀλλὰ τοῦτο μόνον τῶν πάντων ἀφευκτότατόν [4]) τε καὶ ἀμαχώτατον Θεὸς, κατασχεῖν καὶ ὑπὸ χεῖρα λαβεῖν θελήσας, φθανει [5]) τοὺς ταχεῖς, σφάλλει τοὺς συνετοὺς, περιτρέπει τοὺς ἰσχυροὺς, συστέλλει τοὺς ὑψηλοὺς, ἡμεροῖ θράσος, πιέζει δύναμιν.

---

[1]) Conf. Rom. XI, 33.

[2]) *Et persuasum habeo;* haec verba videntur esse ipsius viri docti, non vero Gregorii. — [3]) Ps. CXXXVIII, 8 sq.

[4]) Jes. Comb. Billius ἀφευτόν τε habent.

[5]) Duo regg. ὅς φθάνει.

Caput CIX.

Casum Israelis et vocationem Gentium in Ninivitis prospiciebat Jonas.

Οὐ τοίνυν ἠγνόει τοῦ Θεοῦ τὴν κρατειὰν χεῖρα ὁ τοῖς ἄλλοις ταύτην ἀπειλῶν Ἰωνᾶς, οὐδὲ ὡς φευξόμενος εἰς ἅπαν διενοεῖτο τὸ θεῖον, μὴ τοῦτο πιστεύσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἔκπτωσιν ἑώρα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ μεταβαίνουσαν εἰς τὰ ἔθνη τὴν προφητικὴν χάριν ᾐσθάνετο, διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κηρύγματι, καὶ ἀναβάλλεται τὸ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χαρᾶς ἀφεὶς (τοῦτο γὰρ Ἑβραίοις ἡ Ἰόππη δύναται), τὸ παλαιὸν ὕψος λέγω καὶ τὸ ἀξίωμα, εἰς τὸ τῆς λύπης ἑαυτὸν ἔῤῥιψε πέλαγος· καὶ διὰ τοῦτο χειμάζεται, καὶ καθεύδει, καὶ ναυαγεῖ, καὶ ἐξυπνίζεται, καὶ κληροῦται, καὶ ὁμολογεῖ τὴν φυγὴν, καὶ καταποντίζεται, καὶ ὑπὸ τοῦ κήτους καταπίνεται μὲν, οὐκ ἀναλίσκεται δέ· ἀλλ' ἐκεῖ τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται, καὶ, τὸ θαῦμα, Χριστῷ τριήμερος συνεκδίδοται· ἀλλ' ὁ μὲν περὶ τούτου λόγος ἀναμεινάτω, μικρὸν ὕστερον [1]), ἂν διδῷ Θεὸς, φιλοπονώτερον ἐξεργασθησόμενος.

Caput CX.

Jonas venia forte dignus, non vero Gregorius, si diutius contumax.

Νῦν δὲ, ὅ μοι λέγειν ὁ λόγος ὡρμήθη, σκοπεῖν ἔπεισί μοι καὶ ὑπολαμβάνειν, ὅτι ἐκείνῳ μὲν τάχα τι καὶ συγγνώμης ἦν, δι' ἣν εἶπον αἰτίαν ὀκνοῦντι τὴν προφητείαν· ἐμοὶ δὲ τίς ἄρα λόγος, ἢ τίς ἀπολογίας ὑπελείπετο τόπος ἐπὶ πλέον ἀφηνιάζοντι, καὶ τὸν οὐκ οἶδ' εἴτ' ἐλαφρὸν, εἴτε βαρὺν εἰπεῖν χρὴ, ἀλλὰ τόν γε τεθέντα ζυγὸν τῆς λειτουργίας ἀναινομένῳ.

Caput CXI.

Quam sacerdotio indignus sibi videretur Gregorius.

Εἰ γὰρ, ὃ μόνον ἐν τούτοις ἰσχυρόν ἐστιν εἰπεῖν, τοῦτο δοίη τις, ὅτι πολλῷ κατωτέρω κείμεθα τοῦ ἱερατεύειν Θεῷ,

---

[1]) Id Gregorium praestitisse, ait *Elias*, *in Ezechielis Prophetae historia*, sed nobis non exstat.

καὶ ὅτι τῆς ἐκκλησίας ἄξιον εἶναι χρὴ πρῶτον, εἶτα τοῦ βήματος [1]), καὶ τούτου πρῶτον, εἶτα τῆς προεδρίας, τάχα ἕτερος ἡμᾶς οὐκ ἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. Δεινὴ δὲ ἀπειθείας ἀπειλὴ, καὶ δεινὰ ταύτης τὰ ἐπιτίμια· ὥσπερ γε καὶ τῆς ἑτέρας μερίδος, μηδὲν ὀκνεῖν, μηδὲ ἀναδύεσθαι, μηδὲ ὥσπερ ὁ Σαοὺλ ἐκεῖνος τοῖς σκεύεσιν ὑποκρύπτεσθαι τοῖς πατρικοῖς, κἂν πρὸς ὀλίγον [2]) καλούμενον ἐπὶ προστασίαν, ἀλλ' ὡς ἐπί τι πρᾶγμα κοῦφον καὶ ῥᾷστον χωρεῖν ἑτοίμως, οὗ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλὲς [3]), μηδὲ βουλῇ δευτέρᾳ θεραπεῦσαι τὴν προλαβοῦσαν.

Caput CXII.

Inter duos timores haeret Gregorius.

Διὰ τοῦτο ἔκαμνον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀνερευνώμενος, καὶ μέσος δύο φόβων ἱστάμενος, τοῦ τε κατασπῶντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλεῖστον τούτοις ἐναπορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐμαυτὸν ταλαντεύσας, ἢ ὥσπερ ῥεῦμα ἀστάτοις πνεύμασι, τῇδε κἀκεῖσε μετακλιθεὶς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφοδροτέρου, καί με νικήσας ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπειθείας. Καὶ σκοπεῖτε ὡς ὀρθῶς, καὶ δικαίως διαιτῶ τοῖς φόβοις, μήτε τῆς οὐ διδομένης ἐφιέσθαι προστασίας [4]), μήτε ἀπωθεῖσθαι τὴν διδομένην· τὸ μὲν γὰρ εἶναι θρασέων, τὸ δὲ ἀπειθῶν καὶ ἀπαιδεύτων ἀμφότερα. Καὶ μέσος εἰμί τις τῶν τε ἄγαν τολμηρῶν, καὶ τῶν λίαν δειλῶν· τῶν μὲν πάσαις ἐπι-

---

[1]) Sic plures regii. Alii non pauciores: εἶτα τοῦ βήματος τούτου· εἶτα τῆς προεδρίας, *prius ecclesia, tum sacrario, ac postea sedis principatu:* quae quidem simul presbyterum et episcopum spectant; ecclesia et sacrarium etiam ministrorum sunt. Hancque unam προεδρίαν καὶ προστασίαν Gregorius tota hac oratione intendit. Adeoque ab ipsius mente aberrant, qui eam de *Episcopatu* interpretantur.

[2]) Ad breve Saulis imperium pertinet. Itaque sic reddenda est: *etiamsi ad modici temporis praefecturam postulentur.*

[3]) Οὗ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλὲς, haec desunt in Colb. 5; at vero non sic intelligenda, ac si tutum non sit praelaturae onus deponere; sed Theolgus id dicere vult: eos, ne deposita quidem praelatura, in tuto esse.

[4]) Cod. reg. hu. δεδομένης habet. *Qui minime oblatam non appetierim, et nunc delatam non repudiem praefecturam.*

πηδώντων δειλότερος, τῶν δε φευγόντων πασας θαρσαλεώτερος· οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω.

Caput CXIII.

Obedientiae vis et meritum, cum ipsius causa praefectura suscipitur.

Καὶ, ἔτι διελέσθαι σαφέστερον τῷ μὲν φόβῳ τῆς προστασίας τάχα ἂν βοηθήσειε καὶ ὁ νόμος τῆς εὐπειθείας, τοῦ Θεοῦ τὴν πίστιν ἀμειβομένου διὰ τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος, καὶ εἰς προστάτην τέλειον καταρτίζοντος, τὸν αὐτῷ θαῤῥήσαντα, καὶ πάσας θέμενον ἐπ' αὐτὸν τὰς ἐλπίδας· τῷ δὲ κινδύνῳ τῆς ἀπειθείας, οὐκ οἶδα τίς ἔσται ὁ βοηθῶν, ἢ τίς ὁ θαῤῥεῖν διακελευόμενος λόγος. Φόβος γὰρ, μὴ τοῦτό γε ἀκούσωμεν περὶ ὧν ἐπιστεύθημεν, ὅτι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ἐκζητήσω·[1] καὶ καθὼς ἀπώσασθέ με τοῦ εἶναι εἰς ἡγουμένους τοῦ λαοῦ μου καὶ ἄρχοντας, οὕτω κἀγὼ ἀπώσομαι ὑμᾶς τοῦ εἶναι ὑμῖν εἰς βασιλέα·[2] καὶ καθὼς οὐκ εἰςηκούσατε τῆς φωνῆς μου, ἀλλ' ἐδώκατε νῶτον σκληρὸν καὶ ἠπειθήσατε, οὕτως ἔσται, ὅταν ἐπικαλέσησθέ με, ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιβλέψω ἐπὶ τὴν προςευχὴν ὑμῶν, οὐδ' εἰςακούσομαι· ταύτας μὴ γένοιτο ἐλθεῖν ἡμῖν παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ τὰς φωνάς, ᾧ κἂν τὸν ἔλεον ᾄδωμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν γε πάντως συνᾴδομεν[3].

Caput CXIV.

Teste historia e Sanctis alii promptiores alii tardiores ad praefecturam suscipiendam fuerunt.

Ἀλλὰ γὰρ πάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν φέρομαι, καὶ τῶν παλαιῶν τοὺς εὐδοκιμωτάτους ἀνασκοπῶν εὑρίσκω ὅσους πώποτε εἰς ἐπιστασίαν ἢ προφητείαν ἡ χάρις προυβάλετο, τοὺς μὲν εἴξαντας προθύμως τῇ κλήσει, τοὺς δὲ ἀναβαλομένους τὸ χάρισμα· καὶ οὐδετέρων μεμπτὴν οὔτε τῶν ὑποχωρησάντων τὴν

---

[1]) Ezech. III, 18. — [2]) Osee IV, 6. — [3]) Ps. C, 1.

δειλίαν, οὔτε τῶν ὁρμησάντων τὴν προθυμίαν. Οἱ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τὸ μέγεθος ηὐλαβήθησαν· οἱ δὲ τῷ καλοῦντι πιστεύσαντες ἠκολούθησαν· πρόθυμος ἦν Ἀαρὼν, ἀλλὰ Μωϋσῆς ἀπεμάχετο· ὑπήκουσεν Ἡσαΐας ἑτοίμως, ἀλλ᾽ ἐδεδόικει τὸ νέον Ἰερεμίας, καὶ οὐ πρότερον τὴν προφητείαν ἐθάῤῥησεν, ἢ παρὰ Θεοῦ λαβεῖν καὶ ὑπόσχεσιν καὶ δύναμιν τῆς ἡλικίας κρείττονα.

Caput CXV.

Gregorius humiliter se subdit.

Τούτοις ἐμαυτὸν ἐγὼ κατεπᾴδω τοῖς λογισμοῖς, καί μοι κατὰ μικρὸν εἴκει τε καὶ μαλάσσεται, ὥσπερ σίδηρος, ἡ ψυχὴ, καὶ συνεργόν λαμβάνω τῶν λογισμῶν τὸν χρόνον, καὶ συμβουλίαν τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα, οἷς πᾶσαν τὴν ἐμαυτοῦ ζωὴν κατεπίστευσα· διὰ τοῦτο οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω, φησὶν ὁ ἐμὸς δεσπότης, οὐκ ἐπὶ προστασίαν καλούμενος, ἀλλ᾽ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος· [1]) ἀλλὰ καὶ προςπίπτω καὶ ταπεινοῦμαι ὑπὸ τὴν κραταιὰν τοῦ Θεοῦ χεῖρα [2]), καὶ συγγνώμην αἰτοῦμαι τῆς πρὶν ἀργίας καὶ ἀπειθείας, εἴ τι μοι τοῦτο ἔγκλημα. Ἐσιώπησα μὲν, ἀλλ᾽ οὐκ ἀεὶ σιωπήσομαι· ὑπεχώρησα μέν τι μικρόν, ὅσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι καὶ τῇ λύπῃ δοῦναι παράκλησιν· ἀλλὰ νῦν ὑψοῦν αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεῖν ἐδεξάμην· [3]) εἰ ἐκεῖνα κατηγορίας, ταῦτα συγγνώμης ἄξια.

Caput CXVI.

Propter obedientiam benedictionem a Patre postulat.

Τί δεῖ μακροτέρων ἡμῖν τῶν λόγων; ἔχετε ἡμᾶς, ὦ ποιμένες καὶ συμποιμένες· ἔχετε, ὦ ποίμνιον ἱερὸν καὶ Χριστοῦ τοῦ ἀρχιποίμενος [4]) ἄξιον· ἔχεις, ὦ πάτερ, εἰς πάντα νενικημένον, καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Χριστοῦ νόμους πλέον, ἢ τοὺς

---

[1]) Conf. Jes. L, 5. — [2]) I Petr. V, 6. — [3]) Ps. CVI, 32.
[4]) I Petr. V, 4.

ἔξωθεν ὑπεξούσιον· ἔχεις τὴν εὐπείθειαν, ἀπόδος τὴν εὐλογίαν. Χειραγώγησον καὶ σὺ ταῖς εὐχαῖς, ὁδήγησον τῷ λόγῳ, τῷ πνεύματι στήρισον· εὐλογία πατρὸς στηρίζει οἴκους τέκνων·[1]) καὶ στηριχθείημεν ἐγώ τε καὶ ὁ πνευματικός οἶκος οὗτος, ὃν ἡρετισάμην, ὅν μοι καὶ γενέσθαι κατάπαυσις εἰς αἰῶνα αἰῶνος[2]) εὔχομαι, ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν ἐκκλησίας ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν παραπεμφθέντι καὶ πανήγυριν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς[3]).

Caput CXVII.

Deum pacis pro grege et pastoribus deprecatur.

Ἡ μὲν δὴ πρεσβεία τοσαύτη, καὶ οὕτως εὔλογος·[4]) ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ ἀποδοὺς ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὁ καθίζων βασιλεῖς ἐπὶ θρόνων, καὶ ἀπὸ γῆς ἐγείρων πτωχὸν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα, ὁ ἐκλεξάμενος Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων[5]), ἐλάχιστον ὄντα ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰεσσαὶ καὶ νεώτατον· ὁ διδοὺς ῥῆμα εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ[6]) πρὸς τὴν τοῦ εὐαγγελίου τελείωσιν, αὐτὸς κρατήσειε τῆς χειρὸς ἡμῶν τῆς δεξιᾶς, καὶ ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὁδηγήσειε, καὶ μετὰ δόξης προςλάβοιτο[7]), ποιμαίνων ποιμαίνοντας, καὶ ὁδηγῶν ὁδηγοῦντας· ὡς ἂν ποιμαίνοιμεν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ μετ' ἐπιστήμης, ἀλλὰ μὴ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀπείρου[8]), τὸ μὲν ἐν εὐλογίᾳ τὸ δὲ ἐν κατάρᾳ τοῖς πάλαι κείμενον· αὐτὸς δοίη δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ·[9]) καὶ παραστήσειεν αὐτὸς ἑαυτῷ λαμπρὰν τὴν ποίμνην, καὶ ἄσπιλον, καὶ τῆς ἄνω μάνδρας ἀξίαν, ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν εὐφραινομένων, ἐν τῇ τῶν ἁγίων λαμπρότητι·[10]) ὡς ἂν ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες λέγωμεν δόξαν[11]),

---

[1]) Eccles. III, 11. — [2]) Ps. CXXXI, 14. — [3]) Hebr. XII, 23.
[4]) *Rationi consentanea.*
[5]) I Reg. II, 8; Ps. CXII, 7. — Ibid. LXXVII, 70.
[6]) Ps. LXVII, 12. — [7]) Ibid. LXXII, 24. — [8]) Zach. XI, 15.
[9]) Ps. LXVII, 36. — [10]) Ibid. LXXXVI, 7; Ibid. CIX, 3.
[11]) Ps. XXVIII, 9.

ποίμνη τε ὁμοῦ καὶ ποιμένες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων·

ἀμήν.

Interpretatio

signorum quae in notis occurrunt.

Coisl.	designat	codicem manuscriptum D de Coislin, olim in bibl. St. Germani a Pratis.
Colb.	—	codices olim Colbertinos dein regios in bibliotheca regia Paris.
Basil.	—	Basilium medio saeculo X eccles. Caesar. Episcopum longe optimi scholiasten.
Bil.	—	Jacobi Billii Prunaei St. Michaelis in eremo abbatis († Paris. 1581) interpretationem latin. ac lectiones manuscr.
Comb.	—	Combefisii *Dominicani* de literis gr. optime meriti († Par. 1679) lectiones.
El. Cret.	—	Eliam apud Cretenses Archiepiscopum, qui concilio Nicaeno II. a. 787 interfuit et celeberrimum in (XXI) orationes St. Greg. Naz. commentarium scripsit.
Gabr.	—	Julii Gabrielis Eugubini tres Greg. orationes, sc. apologeticum etc. latine redditas a. 1573 Antverp.

